

RÁKOSI VIKTOR MUNKÁI

VI

KÓBORLÁSOK
ITTHON MEG IDEGEN FÖLDÖN

BUDAPEST MDCCCCH.
VIII., ÜLLŐI-ÚT 18. SZÁM

RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.

RÁKOSI VIKTOR

KÓBORLÁSOK
ITTHON MEG IDEGEN FÖLDÖN

BUDAPEST MDCCCXCIII
VIII., ÜLLŐI-ÚT 18. SZÁM

RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.

AZ ÖSSZES JOGOK FENTARTÁSÁVAL

BUDAPESTI HÍRLAP NYOMDÁJA

ITTHON

AZ UTAZÁSRÓL.

Apámtól sokszor hallottam, hogy mikor ő utazni kezdett, akkor még nem volt vasút. Mikor az első vasutat építették nálunk, akkor ütögetett a bajusza. Erről jegyezte meg az időpontot. Mikor az első vonatok jártak, akkor már a szakálla is nőni kezdett. Egy-egy vasutazás alatt ki is nőtt, le is borotválta, megint kinőtt. A masinisztát akkor nagyságos úrnak hívták, mert ritka ember értett még e mesterséghez, s azért meg kellett becsülni és jól megfizetni. A konduktor már csak tekintetes úr volt, mert ahhoz nem kellett annyi ész és tudomány. A vasútigazgató pláne csak t. c. volt, s a masiniszta tegezte őt.

Így beszélt az öregem. Manapság éppen megfordítva van. Masiniszta annyi van, hogy kettő jut egy mozdonyra, s a gyöngébbiknek csak fűteni szabad. Most ezek a t. c-k. Konduktort szintén bőven válogathatnak, mert temérdek ember elvégezte az omnibuszi- és lóvasúti konduktorságot, a mi a vasúti kalauzoknak az elemi iskolája. Az ő fizetésük és címük is lejobb szállt, csak a borralaló emelkedett. Marad a vasútigazgató. Most ő a nagy úr.

Manapság, úgy látszik, már ehhez értenek kevesen, azért őket kitűnően fizetik és megnagyságotják. Első osztályú kupéban, egyedül utazik s mielőtt elindul, a konduktorok lelkiismeretesen összefogdossák a netán a kupéjában dongó legyeket, de nem ölik meg, — nem, ez kegyetlenség volna, — hanem szétereszlik a harmadik osztályú kocsikban. Ha e kupékban több légy van, mint utas, biztosra vehetjük, hogy igazgató utazik a vonaton. A mozdonyt ilyenkor külön, drágább kőszénnel fűtik, a kerekeket gondosan és háromszor beolajozzák s a vonat úgy halad, mintha a sínek selyemből, a kerekek pedig csokoládéből volnának. A mozdony, kivált éjjel, nem mer fűtyülni, csak a masiniszta fűtyörész halkan; a konduktorok lábujjhegyen bejárják a kocsikat s besuttogják az állomás nevét s még azt sem kiáltják, hogy *mehet!* hanem behíjják a mozdonyvezetőt az állomási vendéglőbe s ott négyszemközt, igen csöndesen, föl világosítják őt, hogy tovább lehet menni.

Apám a saját négy paripáján utazott. Nem rossz ízlés. Nem tudom, hogy a vasutak terjedése általában kiszorít ja-e a négyes fogatokat, annyit tudok, hogy rám egyetlen egy ló sem maradt. Legalább a kornak megfelelőleg négy vagonom volna. Persze, a hozzávaló lokomotívval, vicinális vasúttal és állami szubvencióval.

Az utazásnak vannak primitív föltételei, melyeket mindenki tud, s azért nem is részletezem. Például, hogy mindenki nézze meg a menetrendet és ne késsék le a vonatról. Mielőtt beszáll, váltsa meg a jegyét, s ha az ajtó zárva van, nyitassa ki a konduktorral. Ha korábban

jött a pályaudvarra, várja meg ott, míg a vonat elindul s ne tegyen úgy, mint a péceli ember, a ki elindult gyalog a sínek mellett, hogy majd ha a vonat utóléri, főlszáll rá. Manapság már a lóvasút is oly előkelően csinálja, hogy csak bizonyos pontokon áll meg, s a legjobb családok mellett (ha nem a stációnál várnak) trombitaszóval elrobog. Csak az omnibusz hallgat még a kérő szóra; de ezt veszedelmes megállítani, mert az utas ki van téve annak, hogy ő kénytelen odább tolni a becsületben megöszült állatokat. Az omnibuszló különben oly becsületudó, hogy tüstént megáll, ha az ember csak az út túlsó oldalára akar is átmenni.

A civilizált országokban használatos járművek közül legkevésbé ajánlatos az omnibusz. Herkulesek megengedhetik maguknak ezt a luxust, tornászati gyakorlatul. Akár egy két mázsás dorongot emelnek föl százszor egymásután a levegőbe, akár egy omnibuszt húznak ki a városligetbe, az mindegy. Egészségi szempontból az omnibusz kitűnő. Mert ha valaki csak egy utat tesz meg rajta szerencsésen a vámháztól a városligetig, máris biztos lehet a hosszú élet felől. Azután meg az omnibusz nem gázol el senkit. Pesten a részeg ember, mikor hazafelé bandukol, csak azon imádkozik: „Add uram Isten, ha már az a sors vár rám, hogy omnibusz gázoljon el.” Mert az okos vén ló megáll a keresztben fekvő ember előtt s így szól: „Nem vagyok bolond, hogy ekkora akadályon keresztülhúzzam a kocsit.” S mindig a részeg embernek kell engednie.

Hányszor olvassuk, hogy valami kétségbeesett

ember a robogó vonat elé dobja magát. Ki olvasott valaha arról, hogy bárki is az omnibusz elé vetette volna magát? Én tudok privátim egy ilyen esetet. A házmesteremnek a fia megtette, szerelmi búbánatában. Nagy humorista volt ez a fiú, be is állt később *pénztárosnak* Polgár Károly színtársulatához. Ez az omnibusz meg oly hírré kapott, hogy mindenki azon akart járni. Utóbb kénytelenek voltak hat lovat eléje és két kocsit utána fogni, hogy az összes utasokat elbírja. Végtére olyan konkurrenciát csinált a lóvasúti társulatnak, hogy az drága pénzért megvette és elégette. Az omnibusztulajdonosok urnákban őrzik a hamvait.

De sokáig is időztem annál a járműnél, melyen nem utazni, csak kirándulni szoktak az emberek. Alig marad időm az utazásról beszélni.

Ha az ember kényelmesen akar utazni, vigyen magával az utasok elriasztására egy nagybácsit, a ki tízéves gégehurutban szenved. Ennek a krákogását semmiféle teremtetten lény el nem viseli, legföljebb egy kétszer jubilált tüzezáredes, a ki megsüketült az ötvenfontos ágyúütegtől. Ilyenek pedig ritkán találhatók s ha utaznak is, már az első sör állomáson lemaradnak.

A krákogó nagybácsit csak két jótüdejű és rossznevelésű gyerek pótolja sikeresen. Ilyen gyerekek kaphatók angol vállalkozónál, igen jutányosan. Ha egyszerre tíz gyereket rendel az ember, kap egy tiszteletpéldányt, egy valóságos remekgyereket, a ki úgy bömböl, hogy még a vonatvezető is elhagyja a masinát, habár csak egy hónapja hiányoznék is a nyugdíjképességhez! Ilyen síró-

babák most már gumimból is kaphatók. Az utas a kabátja alá rejti s kitekint az ablakon. Ha az állomáson közeledik valaki a kupéhoz, megnyomja a babát, az a legkorrektebbül visít, papát-mamát kiabál s úgy tesz, mintha nem akarna enni tejbe-rizskását. Szóval egy kis gyereknek egész programját végigjátssza. Ettől a gyerektől mindenki meghátrál s a gondos apa úgy alszik, mint egy kis király.

Olaszországban volt alkalmam tanulmányozni e kedves kicsinyeket. Egy birminghami gyárossal utaztam Velencétől Florencig. Minden nagyobb állomáson iszonyú gyereksírás hallatszott; végre egy városban orvost küldtem az angol kupéjába. Szentül hittem, hogy egy haldokló gyermeket fog kihozni karjai közt, E helyett egy kacagó doktor lépett ki onnan s fölszólított, hogy csak menjek be a minden utas ember által messze került, elátkozott kocsiba. Tagadólag ráztam a fejemet.

— Csak menjen be; szavamra mondom, jól fog mulatni és sokkal kényelmesebben utazik.

— Már hogy mulatnék én jól egy angol gyárossal, a kinek egy ilyen sívó-rívó gyereke van?

— Csak menjen be uram és ne tágítson.

Végre engedtem rábeszélésének s a kérdéses kocsi lépcsőjére hágtam. A gyerek azonnal sírni kezdett s a konduktor is figyelmeztetett, hogy talán nagyon alkalmatlan lesz nekem ezen a kocsin utazni.

— Csak nyissa ki az ajtót.

Kinyitotta. Egy kövér ember ázsiai kényelemmel terpeszkedett ott egyedül. Eddig nyolcadmagammal vol-

tani egy kupéban s hol álltam, hol ült valaki az ölemben. A kövér úr sárga selyem hálókabátot viselt, lábán török papucs, fején perzsa sálból turbán. Szerteszét toaleteszközök, tükör, kefe, cipőhuzó stb. Az egyik divánsarokban kis vászonmenyezet: e mögött garázdálkodott a féltelmes gyerek. A sátor mellett ült az angol s fél kezét benyújtotta rakoncátlan kisedéhez, a ki e pillanatban is bőgött.

Leültem egy borotva és egy fél csizmahúzó közé, a kufferomat az ölemben tartva. Könnyebb volt, mint az a nápolyi narancskereskedő, a kit Velencétől kezdve hordoztam. Az angol letette a pápaszemét s egy másikat tett föl. Amazzal a *Times-t* olvasta, emezzel engem vizsgált. Kis idő múlva megszólalt:

— Süket ön?

— Nem,

— Szereti a gyermeksírást?

— Bolondja vagyok.

— Meddig utazik?

— Egyelőre Flórencig.

— Tehát egész éjjel társak leszünk.

— Úgy látszik.

— Tud ön aludni a gyereksírástól?

— Sokszor aludtam már gyermeksíráás nélkül, de mindig fájdalmasan nélkülöztem.

A gyáros fejét csóválta s újra pápaszemet változtatott. Talán ezzel jobban kiismer.

— Mi az ön foglalkozása? — kérdé egy kis szünet után.

— Lelencházi igazgató. Óh, be szép! — kiáltam, a kis babára értve, a ki e percben néhány magas *cet* vágott ki.

A birminghami basa kihúzta, kezét a, sátor mögül s nargilére gyújtott. Nini, a gyerek egyszerre elhallgatott.

— Lelencházi igazgató? — mormogá, — az már más. Mit gondol uram, mát ér egy ilyen gyerek, a ki ily gyönyörűen tud bőgni?

— Megér négyszáz lírát.

— És én háromszázért vettem.

Ezzel a sátor mögé nyúlt s kivett egy jókora — gummibabát.

— Egyetlen gyermekem, — mondá az angol jókedvűen, — nem kér enni, inni, nem kell nevelni, gyógyítani s megvan benne a gyermek legbecsesebb tulajdona: a sírás. Egy ilyen jól berendezett gyerekekkel s kissé megvesztegetett konduktorral fejedelmileg körülutazom a világot. Ön bátran behatolt ide, azért ezennel kiterjesztém önre is a gyermeksírás áldásait.

Mindjárt meg is tanított rá, hogy kell a fiút kezelni. Tíz perc alatt perfekt apa lettem,

— Tudja mit, — monda angolom, — éjfélután egyig ön lesz résen a gyerekekkel, akkor fölkeltem engem, s egész Florencig én állok őrt.

Elfogadtam. A basa elnyújtózott s tüstént elkezdet horkolni. Én csak szundikáltam. A harmadik állomáson egy csomó katonatiszt rohamot intézett a vonat ellen. Drága gyermekünket teljes erejéből működésbe hoztam.

Letettem a földre, s úgy gázoltam a gyomrát. A katonatisztek nem szálltak be, de a gyerek elromlott. Megszűnt sírni. Egy háromszáz lírás gyerek! Oda vagyok. Rám becsüli az ánglius.

Kínos töprengésbe merültem, hogy mitévő legyek? Semmi se jutott eszembe. A három következő állomáson kénytelen voltam személyesen sírni, hogy néhány utast elriaszszak. Igen jól sírhattam, mert az utasok futva távoztak a kocsitól. Tehetséges rossz gyerek lehettem annak idején.

Nem tehettem okosabbat, mint hogy egy közbülső állomáson, — miközben angolom folyton horkolt, — visszaszöktem a nyolc emberes kupéba, hol a nápolyi narancskereekedő már várt s azonnal rá is ült a térdemre. Flórencnek az első állomásán azután végképp megszöktem a vonattól. Rajtam senki se keresse az egyetlen gummi-fiát.

. . . Utaztam azután egyszer egy igazi eleven gyerekkel, a kinek az a rossz tulajdonsága volt, hogy éppen az állomásokon nem akart sírni, de mikor a vonat robogott, annál erősebben bömbölt. Én a bátyám gyerekeinek vitt és két hónapi fogyasztásra szánt öt stanicli szaloncukrot mind neki adtam, ő mind megette és tovább sírt. Sőt még jobban sírt, mert elrontotta a gyomrát, az apja pedig ezért gorombáskodott velem.

AZ ELFOGLALANDÓ HAZA.

— *Utazás Erdélyben.* —

Erdély!

Kern tudom, hogy könnybe vagy vérbe mártsam-e tollamat, mikor rólad írok.

Vér kellene a tintatartómba, ha szenvedésekben gazdag történetedet akarnám ecsetelni.

Keserű könnybe kívánczik a tollain, ha végigtekintek elpusztult, kevésre összeolvadt magyarságodon.

A magyar nevű oláhokon, az üresen álló nemesi kúriákon, a nagy emlékeken, melyek körül értelmetlen, idegen nép legelteti nyáját.

Erdély! A te földeden minden röghöz egy legenda fűződik a magyarság dicsőségéről és vitézségéről; a te földeden minden halom egy temető, melyben nemzeti küzdelmek hősei porladoznak.

Oly szép vagy, Erdély! Hegyeid közt, völgyeidben, forrásaid és folyóid vize mellett, őserdőid alatt istenek lakhatnának, olimpusi életet élve.

Oly szép, oly fenséges vagy Erdély és oly szomorú. Talán mert nem vagy egészen a mienk. Talán mert küz-

denünk kell azért, a mi több mint ezer év óta a mienk s a mihez másnak se köze, se joga nem volt soha.

Te okos, te bátor, te szorgalmas székely vér: mennyi elfolyt belőled, bérces hazád és a magyarság védelmében. S mikor te véredvesztetten elestél, lopva le szállt hozzáférhetetlen hegyei közül az idegen, s elfoglalta a helyet, melyet üresen hagytak a hősök.

Így fogyott el az erdélyi magyar, így szaporodott el Erdélyben az oláh.

Ezért kell Erdélyért folyton küzdenünk, ezért kell országunknak ezt a részét másodszor elfoglalnunk.

Ezt a második honfoglalást végezi az *Emke*.

Szelíd és csöndes érzelmekre hajló tollam iine majdnem az óda magasságára vitt Erdélynek pusztá gondolatára.

Pedig nem verset akarok írni. A rímek elbolondítják az embert s elviszik a képzelet világába. Szigorú, szürke próza kell ide, való tények elmondására.

Hat éves voltam, mikor először Erdélyben jártam. Tíz év múlva másodszor utaztam oda s rá tizenöt évre — most, — harmadszor vitt oda utam.

Gyermek, ifjú, férfi.

A gyermekkori benyomásokból kiemelkedik egy elmosódó kép: Ditró, a nagy székely falu, faházaival; az ifjúkori benyomások Gyergyó-Szent-Miklóshoz fűződnek s a borszéki víg élethez. A legfrissebb benyomások a küzdő Erdély képét őrzik szívemben.

Szép volt az *Emke* közgyűlése a székely fővárosban, Maros-Vásárhelytt.

Működéséről az évi jelentés vaskos kötetre rúg s mindegyik maraD'Andó emléke az egyesület élén álló férfiak hatalmas működésének.

Tempomban rendezték a gyűlést: méltóbb helyet, nem is találhatnának e magasztos célú egyesületnek. Istent dicséri az *Emke* is, a magyarok Istenét, midőn a nemzetet erősíti és gyarapítja.

Ott ültek a padokban az *Emke* különböző apostolai: a régi erdélyi kollégiumok tanárai, elrejtett apró egyházak papjai, barázdás, napbarnította arccal, a szegény földművelő néptanítók, munkától feltört kezekkel, kisbirtokosok, nemesi udvarok gazdái, városi polgárok, azután ügyvédek és egyéb *lateiner* emberek, szóval mindazok, a kik az *Emke-t* nemcsak istápolják, de működésében közvetlenül résztvesznek, sőt áldásai-ban is részesülnek.

Sokan jöttek a székelységből, a magyarságból, Kolozsvártól le egészen Borszékig. Csak szászok és oláhok nem mutatkoztak.

Újra együtt voltak délután a Transzszilvániában.

Itt már megjelentek a mágnások is, Bethlenek, Matskásiak, Bánffyak, Telekiek, Lázárok, Tholdalagiak, Hallerek, Ugronok, Kemények, Máriaffyak, Waissok.

Mekkora darab nemzeti történelem csap felénk, ha e névsort végigolvassuk!

Alig ül ott ember, a kinek ősei bele ne nyúltak

volna Erdély történetének valamely jelentősebb mozzanatába.

S szerteszét az asztalok körül éles vonású, érdekes emberek tömege. Itt kereste volna Munkácsy a típust történeti képeihez.

Az erdélyi férfi, vidám, mint a hegyekről sebesen lecsörtető patak, de vidámságába bizonyos melankólia vegyül. Ha kedve túlcsapong, akkor is mintha a múltás zajában egy fájdalmas húr pengene. Ilyenkor a cigány rázendíti az agyagfalvi székely indulót, de ettől is inkább sirni szeretne az ember, annyira a szív közepébe markol.

Az erdélyiekben sok az erő, a fantázia, a poézis, a hit; a kozmopolitizmust nem ismerik s majdnem minden embernek megvan a maga kidomborodó egyénisége. Vagy legalább is jellemző vonásai határozottabban nyilatkoznak, minit nálunk magyarországiaknál.

Nálunk sokszor a legmagasztosabb ünnepet is sablonszerűleg ülik meg, ott a legkisebb ünnepbe is beleteszik szívüket, lelküket.

S az asszonyok milyen bájosak és könnyűek! Beszédben, táncban, magaviseletben egyaránt. Olyanok a férfiak mellett, minit az erős faderékra fölfutó virág.

Maros-Vásárhelyen királynék társaságában voltam. Csak éppen az a feszesség nem volt meg, mely a királynékat körülveszi.

A báli termen úgy lebbent végig egy-egy leányka, mint a hogy az égen végigfut egy csillag: mely nem tudja, hogy ő csillag s hogy a szegény földlakóknak gyönyörúségére szolgál ragyogásával.

A hangversenyben is övék volt az oroszlánrész. Még hárfát is hallottunk, ezt az egyszerű, fakó hangszert, melyet egy görögösen öltözött mágnás kisasszony pengett: művészi tökéletességgel, de hatástalanul, mert a hárfát ina már a világ nem érti.

Mikor vége volt a közgyűlésnek, bankettnek, hangversenynek, bálnak, fáklyászenének, kiki visszavonult, hogy egy esztendei munka után újra összegyűljön — Budapesten.

A MI HAZÁNK.

Egy időben elhatároztam, hogy a képviselői pályára lépek. Hallottam egy meghatározást a honatyaságról. Azt kérdezték valakitől:

— Miért lettél te képviselő?

— Barátom, én szeretem a semmitévést; és *szeretem a semmit kellemesen tenni.*

A képviselőség tehát nem egyéb, kellemes semmitévésnél. Inkább szerencse kell hozzá, mint ész. Ha egy alispánt gyűlölnék, vagy egy szolgabíróat nem szeretnek, megválasztják képviselőnek és ezzel lerázzák a nyakukról. Nagy népszerűség vagy nagy népszerűtlenség kell hozzá, hogy valakit beválasszanak a Házba. A kinek nincs meg ez a két szerencsés előnye, annak pénzzel kell az alkotmányos küzdelemhez fogni.

Politikai barátaim először egy erdélyi kerületet szemeltek ki számomra. Jó, székely kerület, értelmes, józan nép, mely hallgat az okos szóra s meg tudja ítélni, hogy méltó vagyok-e az ő képének a viselésére.

Az okos szóra azonban nem került a sor. Az atyafiak legelőször is azt kérdezték:

— Mifelénk való ember-e az úr?

— Nem.

— Hát talán magyarországi?

— Az.

Összenéztek, s rövid tanácskozás után kijelentették, hogy ők csak *erdélyi* embert választhatnak meg, a ki berbécs-tokányon, török búza-puliszkán, burdú-turón és borvizen nőtt fel. Hallgattam a szóra s azonnal utaztam második kerületembe, a Duna-Tisza közé, a barna-arcú nagykunok hazájába. Itt legalább meghallgatták a beszédemet, melyben szidtam a kormányt, a mért Kuthen kun vezért megölni engedte. Meg is szólalt a legöregebb választó, nem hozzám, hanem a hallgatókhoz intézve szavát:

— De jól szavaz a mi jelöltünk. A szívünkben be-szél. Meglátszik, hogy idevaló ember.

— Ugyan, úgy-e?

— Nem bizony, atyámfiai, én dunántúli ember vagyok.

— Akkor hát mi köze az urnák Kuthenhez?

— Mert szándékom Kuthen ivadékainak képét viselni az országgyűlésen.

— Hogy szómmal ne vétsek, — monda a főtem-lített legöregebb kun, — csak tessék otthon kereskedni. Van már nekünk más jelöltünk.

Leszálltam az üres hordóról és vándoroltam to-vább. Budapesten azzal fogadtak, hogy a somogy-megyei nagy-atádi kerület küldöttsége itt járt értem: meg akar választani képviselőnek. Ez már más. Ez az én kedves,

szeretett Dunántúlomnak hívő szózata. Ott legalább nem vethetik a szememre, hogy idegen vagyok. Rögtön leutaztam Nagy-Atádra.

Keménynyakú nép ez a somogyi. Ott még a kormánypárti választók is szívére kötik a megválasztott mame-luknak, hogy „csak a kormánynak ne engedjen”. Itt könnyű dolgom lesz.

Alighogy kiállok a nagy-atádi piacra, s megszólítom a népet, egy hatalmas torok közbeszól:

— Ne hallgassatok rá, hiszen *vasvármegyei* ember . . .

— Édes atyámfiai . . .

— Hallgasson!

— Vasmegyei, vagy nem vasmegyei? Erre feleljen!

— Az vagyok.

— Hát Vasba való! — kiáltott egy gúnyos hang.

— („Te meg vasba való vagy, kis v-vel”, — gondolám s leszálltam az üres hordóról.)

Tekintettel arra, hogy a nagy-atádi nép polémiáit fokossal szokta elintézni, nem is időztem tovább e helyen, hanem utaztam egyenesen Vas vármegyébe. Micsoda közlekedéssel ölel majd keblére szülővármegyém! s mily melegen kárpótol a szűkkeblű lokális patriotizmusért.

A kerület, a melyben lábamat megvettem, a szent-gothárdi volt. Nagyon szépen fogadtak s én az üdvözlő beszédre válaszolva kijelentettem, hogy itt születtem én ezen a tájon.

— Hallottuk már, — felelt a szónok — s nagyon

örülünk neki. Itt Szent-Gotthárdon tetszett születni, úgy-e?

— Nem bizony, valamivel odább, Acsádon.

— De hisz az már a sárvári kerület! — kiáltott föl a megbotránkozás hangján az egyik polgár.

— Igenis, az, — felelém.

A választók egyideig súgtak-búgtak, végre a szónok előlép és kijelenti, hogy többé a szent-gotthárdi kerület nem hajlandó „külföldi” embert választani, s majd helyettem kiszemel egy ügyvédet, a kinek ügyei úgy sin-esenek, beszélni úgy se tud, de itt született Szent-Gotthárdon.

Ekkor már méregbe jöttem.

— Hát akkor válaszszaak meg az édesanyját, mert az ő érdeme, hogy az az úr itt született,

Búsan ballagtam a sárvári kerületbe, az egyetlenbe, mely nekem nagy Magyarországból megmaradt. Eltaszítottak mindenünnen, mint idegent. Nem a tótok és oláhok, hanem a magyarok. Eszembe jutott Petőfi, a kit dicsősége tetőpontján a szabadszállási pap fia (Ki az? neve nincsen.) megbuktatott, — persze Szabadszálláson.

MonD’Anom se kell, hogy a sárvári kerületi összes falvai föllázadtak arra a gondolatra, hogy Acsád községnek egy szülötte toladokjék az ő nyakukra. Mindegyik falu van olyan, mint Acsád, mért válaszszanak onnan képviselőt?

Kifáradtan, összetörve értem Acsádra. Itt zavartalanul elmondom programbeszédemet s kisirom fájdal-

mamat legszűkebb értelemben vett honfitársaim keblén. Itt szeretik és megbecsülik az embert, mert nem vethetnek a szemére semmit.

Acsád lelkesen fogadott. Az öregek, a kik még az apámat is ösmerték, körülem tolongtak és kezeimet szorongatták. Rögtön fölmásztam egy szekérre, mely éppen szülőházam előtt állt s elkezdtem panaszkodni a lokális patriotizmus ellen, mely az országon végigkergetett. Közbe rámutattam szülőházamra, hogy abban pillantottam meg a napvilágot. Ettől nagy hatást vártam. A meghatottság elfojtotta a hangomat; egyszerre csak megszólal egy harsány hang:

— Micsoda? Itt született? hisz akkor ez az úr *felvégi ember*. Alvégiek gyerünk, ez nem a mi emberünk.

És harminc-negyven ember kiválva a csoportból, elballagott Acsád túlsó vége felé.

Szép dolog a haza! Csak ne lenne ilyen apró darabokra szaggatva.

BARANGOLÁS ERDÉLYBEN.

I.

Az utazás éppen annyira tudomány, mint a klasszika-filológia. Mind a kettőt nehéz megtanulni, de a klasszika-filológiát mégis könnyebb, mert ez könyvből is elsajátítható, ellenben, a ki az utazásban tudósi akar lenni, annak drága pénzen, a maga kárán, gyakorlatilag kell megszerezni az ismereteket. Vannak azonban igen sokan, a kik egyáltalán nem képesek megtanulni az utazás tudományát. A kik a legkisebb távolságokra is sok bajjal, sok podgyászszal, sok költséggel mennek. A kik vagy lekésnek a vonatról, vagy két órával hamarabb letelepesznek az állomáson, vagy más vonatra ülnek föl. A kik még akkor is kiabálnak a hordár után, mikor az a pakkokat régen berakta a kocsiba s odabent várja a borravalóját. Ezek sohase tanulnak meg utazni. Legkevesebb öt darab pakkal kelnek útra s éppen azt felejtik otthon, a mi a legszükségesebb. Az ilyen ember jobb, ha otthon marad, mert az utazás neki csak méreg és boszúság.

Ilyen gondolatokkal foglalkoztam, mikor a vasútra ültem, azzal a szándékkal, hogy Erdélyt meglátogassam.

Mellettem egy kitűnően öltözködött öreg úr ült, a ki nagy vigyázattal egy virágcserepet tartott a kezében. Alig hogy feléje fordultam, megszólalt:

— Higyje el, hogy ennek a kis zöldségnek, itt a cserépben, gyönyörű szép virágja van.

Ez a megjegyzés igazán zavarba hozott. Mi közöm az ő cserepéhez?

— Kérem, kérem ... én elhiszem, de nem látom be . . .

— Majd mindjárt be; fogja látni. Én Esztergomból jövök és Szolnokra megyek. Az egyik lányom küldi ezt a viaszvirágot a másik lányomnak. Nagyon kényes portéka, s az egész úton fogni kell, mint a kis gyereket. És nézzen ide, mit kell fognom? Egy oly nyomorult, jelentéktelen kis zöldséget, hogy szinte röstellem. Már eddig öten megkérdezték az utasok közül, bizonyos szánó, gúnyos mosolylyal, hogy mit cipelek. Persze mindenkinek föltűnt, hogy egy kifogástalan úriember holmi petrezselymet hurcol. Pedig ha tudnák, milyen gyönyörű virága van, mindjárt belátnák, hogy érdemes fogni, akár Amerikáig is. Most már belátja . . .

— Belátom, hogyne látnám, — feleltem, s jóízület nevettem szerencsétlen útitársamon, a ki Esztergomtól Szolnokig kénytelen igazolni magát, hogy miért tartja a cserepet, — sőt ha meguntá, segíték is vinni. Én fogom, ön meg majd magyarázza az új utasoknak.

Az öreg úr hálás mosolylyal átadta a kényelmetlen virágot, s Szolnokig nem is kérte vissza. Szerencsére nem jöttek utasok, s ő hálás köszönettel vette át tőlem a

csenevész növényt, melynek olyan szép virágai lesznek.

— Elfogad tőlem egy tanácsot? kérdem váláskor.

— Szívesen.

— Csak akkor utazzék vissza Esztergomba, ha már kinyíltak a viaszvirágok.

— Soha! Többet én viaszvirággal nem megyek. Inkább pincsit viszek az ölemben. Arról mindenki látja, hogy kutya.

Kiszállt. Ott várta a lánya. Igen szép lány volt. Ezért biz én elvinném ezt a viaszvirágot Predeálig is.

Új utas tilt be, a ki azon panaszkodott, hogy Szolnokon rengeteg sok a pálinkamérés, mely valósággal öli a népet. Ez a hatóság dolga, gondolám és elaludtam.

II.

Hajnalhasadtakor ért a vonat Erdélybe. Elrobogtunk a gyönyörű fekvésű Segesvár mellett, mely ó-német házcsoportjaival és templomaival meglepi az embert. Az állomáson a kis szász leánykák ugyancsak kínálgatták a friss vizet és az újságot magyarul. Tán többet se tudnak a mi nyelvünkön, de ennyi elég a — tanfelügyelőknek. Segesváron túl a verőfény beragyogja a gyászos emlékü csatatért. És beragyogja a nagy, domináló bronzoroszlánt, mely idelátszik a magaslatról. Talán a magyar vitézséget hirdeti? Nem, hanem azt, hogy ott esett el Skarlatin orosz generális.*

* Azóta van ott magyar emlékoszlop is.

Jobbra-balra megnyílik egy-egy völgy s a távolban kéklő havasokat mutat, A völgyekben, kisebb dombokon, rombadőlt várak, kastélyok láthatók. Elővesszük az *Emke-kalauzt* s elolvassuk a történetüket.

Az *Emke-kalauz* egy valóságos biblia. Először is a legjobb *bedeckerek* közé tartozik s azután a magyar emberre még különösen úgy hat, mint a biblia. Meríthetünk belőle erőt, bátorságot, vigasztalást. Föl van benne dolgozva Erdély történelmileg, néprajzilag, földrajzilag. Olvassuk belőle, hogy ott más nép csak egyszerűen élt, de a magyarság cselekedett, az alkotta országgá, az teremtette meg Erdélyt, a magyarság csinálta a históriáját, védte ezer év óta vérével s tartotta fenn a nüai napig töméntelen szenvedések közt. Minden kő erről beszél, minden elnevezés erre mutat, a Királyhágótól a Tölgyesi-szorosig. Ki meri magának követelni ezt az országot, melyért az oláh egyebet nem tett, mint hogy benne lakott? Mi nyoma van Erdélyben az oláh faj kétezeréves fönnállásának? És nézzétek meg a magyarság ezeréves uralkodásának, hősiségének, nemességének, hazaszeretetének ezer emlékét.

. . . Ha Erdélybe mentek, vigyétek el az *Emke* piros bibliáját. Sokat tanultok belőle.

III.

Itt vagyunk Ágosltonfalván. Ez Tusnádnak a vasúti állomása. Valami tizennégyen szálltunk ki. S összesen egy nakker várt ránk. Szerencsémre a többiek fele-

sebestől jöttek. Az asszonyok mindig ott felejtenek valamit a kupében, a miért a férjeknek vissza kell szaladni. A férjek pedig rendesen nem találják meg a kendőt, skatulyát, napernyőt. Most is így volt s én kényelmesen lefoglalhattam az egy fiakkert. Megjegyzendő, hogy Tusnád a leghíresebb erdélyi fürdő s mégis ilyen rossz, hanyag oda a közlekedés. Ha ily arányban romlik a közlekedés lefelé, akkor Jegfenyefürdőre már valószínűleg négykézláb kell a turistáknak bemászniok.

Szívességből fölraktam az asszonyok holmiját is és azzal az ígérettel, hogy küldök kocsit Baróthról, elkocogtam.

— Messze van-e Tusnád? — kérdem a székely legényt.

— Csak ahajt van, instálom, — felelt s a völgyek közé, a sötét fenyvesekre mutatott.

Innentől kezdve még hat órát kocsikáztunk. Az angol turista ilyenkor a következőket vezeti be a naplójába: *Ahajt — székely nyelven annyit tesz, hogy: hat óra járás.*

Egyszer csak a legény fölveszi a mellette levő női kézi kosarat s így szól:

— Ilyet én is tudnék csinálni.

— Hát miért nem csinál?

— Instálom, én kocsis vagyok.

— De télen, a mikor nem fúvaroz.

De én, instálom, akkor is csak kocsis vagyok. Ez tehát a kocsis-büszkeség, melynek derogál ko-

sarat fonni. Ért is hozzá, rá is ér, de rangján alulinak tartja a.

Tusnádón sokkal rövidebb időt töltöttem, semhogy a hibáit megláthattam volna.

Remek volt a kirándulási a Szent-Anna-tóhoz. A tóhoz fűződő fölséges regéken, tündéreken, manókon és királykisasszonyokon gondolkozva, haladtunk a nagyszerű tengerszemhez. És mit láttunk, mikor a tópartra értünk? Egy finác, föltett sapkával, teljes erővel úszta át a tavat, tán ugyanazon a helyen, hol egykor a habléányok úszkáltak. Végle volt minden költészetnek. Elfelejtettem megkérdezni, hogy a pénzügyőr bravúrból hasította-e át a vizet, vagy pedig azért, mert jelentést kapott, hogy a túlsó parton dohányt csempésznek.

Meglátogattuk a torjai kénköves és szénsavas barlangot is, melyen ugyan nincs mit látni, legfőljebb az a tudat izgatja az embert, hogy odabent a halál lakik, s csak egy szippantást tegyen a bemenő: meghal. A külső barlangban térdig ér a halál, a belsőben ellepi, körülöleli az utast. Van ott állandóan, egy góbé, a ki bemegy a gyilkos levegőbe s három percig időzik ott, sőt beszél is onnan kifelé, a nélkül, hogy az orrát, száját eltakarná. Titka az, hogy három percig visszafojtja a lélekzetét. Ez a kacérkodás a halállal számos piculákat jövedelmez neki. Egy másik mutatvány, hogy a szénsavban a pisztoly nem sül el; az, hogy az égő gyújtó meg elalszik, igen közönséges produkció.

A barlang most már nemcsak szórakozásul szolgál, Az alját megfűrták s 1500 láb hosszú vascsövön

a gyilkos levegőjét levezetik a völgybe Apor báró gyárába, hol a tiszta szénsavat vashengerekbe fejlesztve, elszállítják mindenfelé, szódavizet gyártani. Vannak már tehát nemcsak borvizes, hanem szénsavas székelyek is, értődvén ezalatt a hengerszállító fuvarosok.

Csíkszeredába is benéztem, rokonlátogatóba. Csik-Szent-Királyon vezet keresztül az ut, a hol az útfélen egy halom téglát mutatnak az utasnak s azt mondják rá: Ez az Andrásyak ősi fészke. Hej, a mai utódok nem gondolják meg, hogy egykor ők is ősök lesznek!

Ha az ember Tusnád felől megy Csík-Szeredába, meglepi a város szépsége. Csakhogy ez a szép asszony is halban végződik; az elején városnak induló Szereda kised faluvá lesz, ha beljebb megyünk. Nem is lakik benne több ezerkilencszáz léleknél. Rövid ottlétem alatt két kivilágítást értem meg: a király születésnapján és Szent-István ünnepén.

Minden ablakban gyertya égett. Az első kivilágítás az abszolút korszakból ered, a mikor parancsszóra illumináltak a polgárok a császár tiszteletére. Ennek ellensúlyozására aztán kitalálták a székelyek az István-napi kivilágítást. Mikor aztán a császárból alkotmányos király lett, a székelyeik továbbra is világítottak, önként, megrögzött szokásból, s ugyanezt teszik. Szent István tiszteletére is. De az abszolút korszak hazafias hagyománya-Szent Szent Istvánnak máig isi fényesebben világítanak, mint ő felségének.

A szeredai színházban Deréki Antal igazgató keresi a szerencséjét, de eddig nem találta meg. Pedig

mást gondoltam, mikor első este köztem és a színház pénztárosa közt a következő párbeszéd fejlődött ki:

— Kérek egy páholyt.

— Nincs.

— Hát egy körszéket.

— Az sincs.

— Egy támlásszéket.

— Hogyan? Hát minden jegy elkelt?

— Óh dehogy! Hanem mi másképp nevezzük a helyeket. I-ső, II-ik, III-ik hely.

Szeredáról a fenyves Hargittán át Székely-Udvarhely felé irányoztam a szekerem rúdját.* Az útban keresztül kell menni a híres Oláhfalun, a székely Tarasconon, a melyre Erdélynek összes bolondságait és fufangjait ráfognak. A jobbkézt eső legelső fogadóba tértünk. A címtábla ez volt:

Vendég-Fogadó
a *KISS D'ANIHOZ.*

Azt hittem, hogy ez a Kiss D'Ani valami szűkebb-körü nevezetesség, tán egy kisebb fajta Gábor Áron, vagy egy régebbi történeti alak, azért, mikor beléptem az ivóba, megkérdeztem egy ott üldögélő öreg urat:

— Kérem, ki volt az a Kiss D'Ani?

— Kiss D'Ani nem volt! — felelé ő.

— Hanem lesz, mint Magyarország?

— Van! Én vagyok!

* Most már erre is vasút visz.

— A fogadós?

— Az.

— Engedjen meg, ez esetben a címtábla rossz s így kellene lennie: *Kiss D'Ani vendég-fogadója*.

Az öreg úr nyugodtan végignézett s kérdé:

— Hová való az úr?

— Én budapesti vagyok.

— No, mert én meg székely ember vagyok.

(A mi annyit tesz: Az úr tehát hallgasson, mert én mint székely ember föltétlenül okosabb vagyok az úrnái. Nem is polemizáltam tovább a Kissi D'Anihoz címzett fogadóssal.)

Bethlenfalván láttam még egy jó székely fölirást. Imre Márton sírkőraktárának ez a címtáblája:

*Én Imre Márton
fölszólítok mindenkit
hogy csináltassa meg a
sírkövit.*

Úgy hangzik ez a címtábla, mint valami baljós-lat, mely az emberiség végromlását hirdeti. Nem tudom, hogy a bethlenfalviak sietnek-e engedelmeskedni az intésnek.

SZEBENI TÖRTÉNETEK.

I. A nagyszebeni pellengér.

Nagy-Szebenben többször meglátogattam a főispánt, a ki egyúttal szász gróf is (olyan cím ez, mint a jeruzsálemi király) s mint ilyen egy ősrégi palotában lakik, mely a szász nemzeti vagyonhoz tartozik.

Mikor legelőször befordultam a hatalmas boltózata kapu alá, azonnal szemembe tűnt egy erős facölöp, mely minden praktikus cél nélkül ott állt a fal mellé beverve, rajta egy rozsdás vaskarikával.

Akkor már bemászáltam volt az egész várost és tudtam¹, hogy tele van történeti emlékekkel. Lépten-nyomon régi tornyok, bástyák, ódon házak, pestis elmúlását jelentő oszlopok, valami híres lefejezésre emlékeztető kutak láthatók.

Ez a cölöp nem lehetett más, mint a pellengér.

Bizonyos meghatottság és borzongás fogott el erre a gondolatra, íme, egy sötét kor barbár szokásának egyszerű emlékek, melyen a pajkos szász kis gyermekek mit sem sejtve mászkálnak és ugrálnak keresztül.

Elhaladtam mellette s majdnem megemltem a ka-

lapomat. Az udvarból is, mielőtt az első emeletre vezető lépcsőre föl kanyarodtam! volna, még egyszer visszaneztem s hamarjában elsuhant szemeim előtt néhány tragédiái, melyek e cölöphöz fűződtek.

A kapualj kövei közül a cölöp körül fű sarjadt föl. Buja, hosszú szálú, erős fű, talán azért oly erős, mert a szégyenfához kötözött szerencsétlenek könnyel, vérrel, és verejtékkel öntözték . . .

Egy inas megszólítása zavart föl ábrándjaimból.

Mikor lejöttem a főispántól, a napot egy sötét felhő takarta el, s a mogorva kapualj homályában még kegyetlenebbnek tetszett az a pellengér. Már messziről rászegzem tekintetemet, s arra a szép szőke asszonyra gondoltam, a ki Sztambulba hurcolt férjét megcsalta, és a kit e miatt huszonnégy órára ide kötöztek. Itt hömpölygött a férjek és család'Anyák tömege s gúny szavakkal vérig sértegette a boldogtalant, a ki olyant szeretett, a kivel nem volt megesküdvé.

Aztán levágták a selyemháját, s mezítláb, söprűvel kergették ki a városból a hűtlen asszonyt. A szász erkölcsök nem ismertek könyörületet.

Akkor se, most se.

Odaléptem a cölöphöz s szinte remegés! futott át rajtam, mikor hozzányúltam. Hátha ott maradt egy szál abból a gazdag hajból, melyben ittasan turkált a szerető?

Mikor másnap elmentem a kapu alatt, már komoly elhatározással érlelődött meg bennem a szándék, hogy erről a pellengérről egy történeti elbeszélést, vagy, mint Gyulai Pál mond'Aná, *beszélyt* írok.

Megéneklek benne a gyermekgyilkos anyákat, az ellenséggel cimboráló vitézeket s a boszorkányhírben álló vénasszonyokat, a kik mind a pellengér szégyenén keresztül léptek vérpadra.

Vagy kiválasztom a főalakot, a ki legérdekesebb a pellengérré állított szenvedők közül s e körül szövök valami romantikus történetet.

Hogy kellő tanulmány okkal foghassak elbeszélésembe, meglátogattam a városházának egyik emelkedettebb rondellájában levő fegyvertárt, melynek őre Platz úr, egy kitűnően udvarias bácsi, a ki látván, hogy magyar vagyok, roppant előzékenyen így fogadott:

— Teremtető gulaschhusich, babrika ebata!

Árpád apánk nyelvéből ennyi volt ismeretes Platz bácsi előtt. A szászok hatszázötven év előtt vándoroltak be Magyarországba!

Mikor láttam, hogy Platz úr milyen jártas Nagy-Szeben históriájában, egyszerre eszembe jutott, hogy bizonyosan a pellengér történetét is ismeri.

— Kérem kedves Platz úr, nem tudná nekem elmondani annak a pellengérnek a történetét, mely a szász gróf és főispán palotájának kapuja alatt áll?

— Mi az?

— Pellengér.

— Hol áll?

— A comes házának kapuja alatt.

— Mi áll ott?

— A pellengér.

— De mi, micsoda?

— Egy facölöp, vaskarikával.

— Én sohse láttam.

— Hja az úgy van, hogy a helybeliek sohse látják a város nevezetességét. Én Pesten csak akkor nézem meg a nemzeti múzeumot, ha a rokonaim vidékről feljönnek.

— Engedjen meg, én nem tartozom az ilyen helybeliek közé. Hanem arra a pellengére igazán kíváncsi vagyok.

— Legyen szerencsém.

És ezzel ketten elindultunk a comes háza felé. Erősen izgatottak voltunk mind a ketten. Éreztük, hogy valamelyikünkről mindjárt ki fog sülni valami. Platz bácsi elől vágatott, egyre suttogván: *Teremtete gulasch-husch*.

A kapu alá én nyomultam be elsőnek, megálltam a cölöp előtt, ráütöttem, s büszkén mondtam:

— Itt a pellengér!

Platz bácsi rám nézett, azután a cölöpre nézett, azután a cölöppel szemben, a túlsó falon levő dupla pinceajtóra nézett. A sok nézés után végre szólt is egyet, még pedig ekképpen:

— Ez, uram, nem pellengér.

És ezzel homlokán öt barázda jelent meg, a baloldali, vagyis az ellenzéki bajusza pedig furcsán remtegett, a mi a komoly szászoknál zajos derűtséget jelent.

— Nem pellengér? — monD'Ani, — hát mi célja volna itt egy magányos cölöpnek?

— Igen fontos célja. Látja azt a pinceajtót szemben? A pince, a hová az levezet, tele van borral. Mikor a

hordókat fölhúzzák, vagy leeresztik, *a kötelet ide kötözik ehhez a cölöphöz.* Érti?

Meg voltain semmisülve. E pillanatban meghalt bennem valami: egy történeti elbeszélés. A lovagkori romantika boroshordót tartó cölöppé változott. Isten veled szép szőke, hűtelen asszony, Isten veletek bűnös anyáik, áruló honpolgárok és vén boszorkányok.

Nagyot ütöttem botommal a cölöp fejére.

II. Egy fürdő titkai.

Nagy-Szebenben a Bretter-promenádnál mögött van egy szép fürdő, melyet mindjárt első nap fölkerestem.

— Kérek egy kádfürdőt,

— Ötven krajcár.

Fizettem, fürödtem és annyira meg voltam elégedve, hogy másnap újra visszatértem.

— Kérek egy kádfürdőt.

— Negyven krajcár.

— Tegnap ötvenet fizettem.

— Igenis, mert tisztább volt a víz. Az éjjel esett az eső, s azért ma piszkosabb.

Újra fizettem, újra fürödtem; konstatáltam, hogy a víz nem is egy, hanem két hatossal piszkosabb. Megvizsgáltam az, hogy annál tisztább a fürdőtulajdonos lelkiismerete.

Harmadnap is fürödni mentem.

— Kérek egy kádfürdőt.

— Harminc krajcár.

Rá néztem a pénztárosáéra. Ugyanaz volt, a ki az előtte való két napon.

— Köszönöm, nem fürdöm.

Ezzel ott hagytam. Másnap este vacsorakor dicsekedett a társaságunkban egy úr, hogy Szebenben vannak a világ legolcsóbb fürdői.

— Mikor fürdött?

— Ma.

— S mennyit fizetett?

— Hús krajcárt.

Ezzel az emberrel tisztában voltam.

A FÖLD ALATT.*

A fehér pokol.

Fuvarosunk, a kit megbámulunk ezen az orosz vidéken, mert becsületes kálvinista magyar paraszt, sebesen bekanyarodik Akna-Szlatinára. Mi csillog, fehérlik előttünk a földön, a pirosan kelő nap millió sugarában? Hó nem lehet, azt nem engedi a hátunkról kabátot leolvasztó nap melege; pedig tiszta, mint a frissen hullott hó és csillog, mint felhőtlen téli délben a zúzmara. Ez a sópor, mely téli tájképpé varázsolja a Kunigunda-akna környékét. Érdekes kontraszt, a természet nyári zöldjével és a nap melegével szemben.

Itt állunk az akna bejáratánál. Hatalmas gőzgép hajtja szakadatlanul a siklót, mely a föld mélyéből napfényre hozza a sót, s míg egyik karja emelkedik a teherrel, a másik üresen ereszkedik alá. A zöldes, bő bányászruhába bújva, kivetkezünk emberi alakunkból s gnómokká leszünk. Az ismerősök nevetve ismerik föl egymást a festőién csúnya kosztümben s a nők borzadva áll-

* Báró Rosner Ervin főispáni installációja alkalmával a máramarosi sóbányákban tett látogatásom emlékei.

nak az akna szélén, nézve, hogy egy-egy csapat jóbarát hogyan tűnik el a sötétségben s végre csak a pislogjó olajmécs bizonytalan fénye tör át a homályon, a mécsé, mely a kisérő bányász kezében ég.

Most ránk kerül a sor. „Szerencse föl!” kiáltunk a még hátralevők felé s gyorsan beszállunk vagy nyolcan a. kupéba. Bányászkonduktorunk megránt egy zsineget, lent az ismeretlen mélyben ugyanezt teszi valaki s fejünk fölött megszólal egy harang. Mehet! Pár zökkenés után gülyedni kezdünk. Adieu szép napvilág! A mécs világa arra is kevés, hogy a szomszédunkat lássuk, de füstje éppen elég arra, hogy a legerősebb szemet is megkönnyeztesse. Hallgatagon siklunk lejjebb és lejjebb. Fölöttünk már semmi világosság; ajkunkon semmi mosoly; keblünk, melyben örökké vidáman dobog az ifjú szív, összeszorul, mintha csak rajta nyugodnék az a földréteg, mely immár az aranyos napvilágtól elválaszt bennünket.

Egy elhaló dal andalító hangjai ütik meg füleinket. Balra nézz! hangzik a vonatvezető parancsa.

Mi ez? Tündérorságba jutottunk? Alattunk terül az akna. Akkora, mint ötven redouteterem s annál tízszer magasabb. És ezerszer fényesebb. Egy fehér világba jutottunk, mintha jégből volna kifaragja az egész. Az elektromos lámpák hatalmas fénye millió szikrát csal ki a sima sófalból s az egész fehér tűzben ég, mely elvakítja a szemet s elkábítja a főt. Lent, mélyen a fenéken csillog a sópor, mintha az ég legragyogóbb csillagai darabokra törve hevernének ott. Gyermek vagyok, gyermek lettem újra. Eszembe jutnak a tündérmesék, melyeket

szent borzalommal hallék dajkám ajkairól; eszembe jutnak a csodás tündérvilágok gyönyörűségei, borzalmi, rémei, törpéi, óriásai. Odalent félmeztelen alakok bujkálnak a sóban s tompa kalapálás közt bontják az átlátszó földet. A bányászok láthatatlan zenekara mélabús dallamokat intonál, melyek átszárnyalják a sóst úrt, s új erőre kapva térnek ismét vissza. A túlsó végről transzparentek s egy lampiónokkal megrakott, óriási sóból kifaragott gúla vörös fénye tolakodik kihívólag e szende, fehér világba, mintha hetérák ostromolnák a Veszta-szüzek lakát. És mi e bámulatos üregbe ereszkedünk le lassú méltósággal, tágra nyílt szermmel nyelve a csodás látványosságot, s tágra nyílt tüdővel nyelve a kellemes sós levegőt, mely hevesebb dobogásba hozza a szívet, gyorsabb keringésbe a vért,

Egy zökkenés, mi megállunk és kiszállunk, hogy elmerengve végigtapossunk a sóhomokon, mely riszegroszog lábaink alatt. Lassanként megbarátkozunk a tündérbarlanggal, barátságos, tiszta ragyogásával, s elfelejtjük, hogy mélyen a föld alatt vagyunk, a föld alatt, hova nemi látszik erdőnek zöldje, patak csillogása, nem hallatsszik erdőnek, pataknak zúgása. Tompán csattognak a csákányok, sercegve szökik szét a só: ez itt egyedüli zaja az életnek. A vakmerő ember harca az anyaföld ellen, hogy becses kincsétől megrabolja. És mily nehéz a harc és mily csekély a jutalom! Hajnali három órakor eltűnik a bányász a föld alatt, s csak déli 12 órakor pillantja meg újra az Isten napját. Addig odalent dolgozik némán, maga mellé téve apró mécsesét.

Délután szünet. Szemmérték után faragja ki kockákba a sót, s egy ilyen jó súlyos darabért 5 krajcárt kap. Ha véletlenül kevesebb a kiszabott súlynál, akkor csak két krajcár dukál neki érte. Így bizony nem sokat szerez magának a sötétség szegény munkása, a ki azonfelül még hamar meg is törik a terhes munka alatt. De azért minden fiát bányásznak neveli. A ki egyszer a föld mélyébe beleszeretett, nem tud az kijózanodni többé. E rejtelmek csudálatos vonzó erővel bírnak . . . Mentsük innen szegény földi szívünket, nehogy a rajongáé minket is elfogjon. Föl a földre, sugározz körül napfény, lebegj körül virágillat, dalolj egyet, óh, erdők madara, hadd álljon helyre lelkem egyensúlya.

A fekete pokol.

Fölröpültünk az ehető drágakő fehér birodalmából, a föld alól, a fehér pokolból a föld színére, hol egy kis kölyök-vasút várt ránk, hogy Akna-Szlatináról Kamarára és Rónaszékre szállítson. Ez a sószállító keskenyvágányú vasút, melynek élén egy kávéfőző masina zakatolt. Most is vitt, ha egyebet nem is, legalább — *attikai* sót; hisz magyar írókat szállított! Derült időben robogtunk tovább a magaslatokon, s gyönyörködtünk a szép fekvésű M.-Sziget városában, mely lábaink előtt terült el. Ott szakad össze a Tisza az Izával, kanyargó vizük előelővillog a sötétzöld erdők, s a világos zöld mezők közül. Bár a nap teljes erejével süt, a hőmérsék kellemes, kora tavaszi. A vonat legutolsó kocsiján a sóvágók saját zenekara vidám indulókat harsogtat, s a vasút mellé csalja

a jámbor orosz és a ravasz zsidót, kik kalaplevéve bámulják az úri társaságot. Ezen a sóvágó-zenekaron nem lát-szik meg, hogy tagjai rendszeren sót vágnak, s csak üres óráikban foglalkoznak a zeneművészettel. Jobb, mint a fővárosnak bármely veterán-zenekara.

Kamarán vagyunk, az óriási gőzfűrészalomban, hol percek alatt a havasok legbüszkébb fenyője civilizált deszkává, s hitvány forgácscsá mállik. Mikor az ajtóhoz lépsz, ijedten kapsz a füleidhez, mintegy védve azokat az irtóztató támadás ellen. Mintha százezer gályarabot kor-bácsolnának a tengerészek kilencfarkú macskájával. Nem! mintha D'Ante poklának kellő közepébe esnél, s onnan hallanád az elkárhozottak üvöltését. Az óriás fe-nyőt az ötágú vasfűrész alá fektetik, s az könyörtelenül végignyargal rajta. A hatalmas leláncolt fa először fel-sziszszsen, feljajdul fájdalmában; a jajgatásba csak-hamar dühödtt recsegés, ropogás keveredik, koronkint élesen fölsikolt, majd tehetetlensége érzetében nyöszörög. És ezt húsz faóriás egyszerre teszi. A ki itt meg nem si-ketül, az megbolondul, vagy idegbeteg lesz. És micsoda emberi hangokat csal ki ez érzéketlen fából ez a veszett fűrészelés. Torquemada kínozókamrájában lehettek napi-renden a fájdalom e hangjai.

Gyerünk tovább, Rónaszékre.

A vad káosz elmarad mögöttünk, a kis vasút cso-szogva siet velünk a hegyek közé, erdőkön, mezőkön, pa-takokon keresztül. A kis masina úgy zihál, úgy köhög,

hogy szinte megsajnáljuk, s attól félünk, hogy beleszakad a húzásba. Nem szakad az, csupán megsomjazott. Ahun ni, megáll egy kis állomáson, hogy igyék egyet. Ez Felső-Rónaszék. Összeszalad a falu népe. Szombat van, a zsidók teljes díszben jelennek meg. Némelyik legényen olyan rengeteg prémes kucsma, mely a gránátosok medvebőr-süvegére emlékeztet. Szóba ereszkedem velük. Valamennyi tud magyarul. Egy pelyhes állú izraelitát interpellálok, hogy miért nem visel valamennyi ifjú olyan Szibériába való kucsmát. „Legényembernek nem szabad, csak a ki házas, az viselheti!” volt a felelet.

— Hát magának van felesége? — kérdem.

— Van hát!

— Hány esztendő?

— Én húsz múltam.

— Hány gyermeke van?

— *Négy.*

— Egészségesek?

— *Hála isten, egészséges mind.*

— Volt tán több is?

— Nem volt nekem; a ki született, a közül egy se halt meg.

A zsidó bizonyos büszkeséggel mondta ezt, s nekem eszembe jutott a mi magyar népünk, mely ha a gyermeke után kérdezősködik az ember, rendesen azzal a felsőhajtással fejezi be a diskurzust, bár elvonná az istenke.

Ekkor az ifjú családapa fogott elő engem.

— Micsoda nagyurak utaznak erre?

— Pesti urak.

— Tisza Kálmán nincs köztük? Mi azt hallottuk, hogy ő utazik erre.

— Mit keresne ő itt?

— *Miniszternek mindent kell látni.* Hát kronprinz Rudolf sincs itt?

— Nincs bizony.

— De bizon itt van, — szól bele az eleven kis párbaj doktor.

— Melyik az? — kérdek összeröffenve a zsidók.

— Az ott! — szól a kis doktor, s Torday dr.-ra mutatott, ki kalapjával mert a forrás vizéből.

— Már én azt nem hiszem, — szól a zsidó fejcsóválva, — nem iszik az a kalapjából vizet.

— Hát miből?

— Aranyos pohárból merít neki az inasa.

A zsidók mind ráintegettek, hogy úgy van. A vonat eleget ivott, Torday is, mehettünk tovább. A zsidók levett kalappal, alázatosan üdvözöltek.

Rónaszék egy ősrégi magyar falu, fазsindelyes házakkal, gyönyörű völgyben, tiszta, barátságos. Nagy domokban áll a hasznavehetetlen szürke só. A bányász nép kíváncsian csoportosul az úri látogatók körül, kik vidám zajjal ugrálnak le a kifáradt vonatról.

Szálljunk le hát a fekete pokolba.

Ez az Apaffy-akna. Kerekszám hat évvel múlt kétszáz esztendeje, hogy fölfedezték. Kilencvenkét évig hordták ki belőle az életadó sót, mikor egy napon víz

tódult bele s hasznavehetetlenné tette. Megtartották mutogatnivalónak, hogy kíváncsi utasok érzékeiket fölizgatásák látásával.

Indulj a földalatti tó felé. Itt már nem szállít le gép, muszáj gyalogolni.

A szabad levegőről egy deszskabódéba lépünk. Ez a toilette-szoba. Mert az akna nem tűri meg, hogy oda akárhogy beállítson az ember, ekstra-látogató-toiletteben fogad csupán.

Húszan rögtön, átváltoztunk különös ruhában bányarémekké, köztünk három nő. Vezetőnk egy alacsony barlangnyílásra mutatott, melyből szédítő füst s láng csapott ki. A kinek van bátorsága, előre!

Bebújom a barlangba. Hát annak fala mellett áll sorba vagy húsz darab apró, fekete gnóm, kezében bánya-mécscsel, s a mint belépek, rögtön elejbém ugrik, s előttem szaladva lábamhoz tartja a mécsset, had lássam hova lépek.

Ezt bizony gnóm barátom okosan teszed, mert a talaj lejtősen megy lefelé, nedves és síkos. Kapaszkodni nem lehet, a sófalról csurog a sósvíz, ahhoz hozzányúlni nem gusztus, de meg ha gusztus volna, se érnék rá nagyon tapogatni a folyosót, mert utánam is üget nagy buzgón egy bányászinas, s ha megállok, mindjárt hozzám veri a lámpását.

Szerencsére egy nyaktörő csigalépcsőhöz értünk. egy fagerenda körül fut függőlegesen lefelé a földbe. Itt már van mibe kapaszkodni, de viszont a láb van megfosztva a szilárd talpazattól. A lépcsőfokok oly keske-

nyék, hogy szembe kell velük fordulnom, s úgy rakosgatom rájuk lábaim hegyét nagy kényesen. Egy ballet-piz-zicato a föld középpontja felé. A lámpatartó gnómok már hozzá vannak szokva a nyaktörő járáshoz. El nem sikló mezitlábbal ugrálva haladnak lefelé, s a nehéz mécsesel balanciroznak. Az utánam következő lábikráim helyett ezúttal az orrom körül villogtatja a füstölgő lángot, vagy a lángoló füstöt. No hála isten, változatosság okáért most megint egy sikos alagút lefelé. Elém tárul a kisérteties csoport, melynek minden tagja a maga gnómja után kacagya, viccelve halad lefelé. Kincs biz ez a könnyelmű pesti sereg egy csöppet se elfogódva, vagy megborzadva. Csak a nők kapaszkodnak remegve karodba, s bánják erősen, hogy ide lejöttek. Ke tessék félni, csak még száz-húsz lépcsőcske lefelé, aztán ott vagyunk. A távoli zene hangjai már megütik füleinket. De erre már csak mégis elfog egy kis megilletődés.

Mintha az ember elevenen a saját sirjának feneke felé haladna, s hallaná hozzá a maga halotti zenéjét. Az elevenen eltemetett érezheti magát ekkép: a zárdából szökő Valjean János, mikor már koporsójára hullanak a hantok. Hantként dübörögnek fölöttünk az utánunk törté-tők léptei. Újra egy folyosó, mely egyre szélesebb és szé-lesebb lesz: a zene mennydörgő hangon tör elénk, mintha vissza akarna ijeszteni; itt vagyunk a *fekete pokolban*.

*

Hűvös pokol, melyben lomhán ring a sóstó vize, sűrű és kemény, mint az olvasztott vas, de nem fényes,

hanem sötét. Kolosszális boltozat terül el szemeink előtt, teteje homályba vész, fölfelé szegezett tekintetünk sós párába ütközik, s képzeletünk végtelenné tódítja. Köröskörül a fal mellett lógó mécsek fénye szikrázik vissza a falból. A túlsó oldalon, velünk szemben transzparent „*Áldás hazánkra*” mondással villog felénk. Mögéje rejtve a zenekar mélabús, titokszerű D’Anákat játszik, melyek dörögve verődnek vissza minden oldalról, mintha hús Wagner fektette volna erejét és lármáját ez egyszerű dalba. Megdöbbenéssel bújunk össze egy tutajra, melyet két bányász elold, s így körülevezzük. Most ragadja csak meg figyelmemet a két *őszbecsavarodott* evezőlapát. Hófehér sópor lepte be mindkettőt, s ekkép oly tisztos külsejük van, a mint fehéren csillognak elő a sötétből a lámpák fényénél. Tutajunk lassan úszik a vizén . . .

Mi ez? A legbátrabbak is döbbenve tekintenek körül, a hölgyek ideges reszketéssel fogózkodnak belénk, s rémült tekintetüket a tető felé szegezik. Mintha odafent a láthatatlanban öt világrész vihara csapott volna össze: mennydörög, ropog, csattog egy végítéleti zaj, melybe a zenekar beleharsog, a föltámadás angyalának trombitájaként. És mi szüli ez égszakadást, földindulást? A két bányász megforgatja feje fölött az evezőt, s lecsapkod a sós vízre. Ez az ágyúdörgésszerű hang futja be az űrt, a tetőről visszaszökik, mindenfelé rohan, sehol sincs szabadulás, s örült kavargással, bömbölve futkossa be a hideg tömlőcöt. Vagy tán a földalatti nyugalomban megháborogott, kíméletlenül megbotozott tengersizem tehetetlen dühének és szégyenérzetének ordítása ez? De minden-

képp félelmes ránk, földi férgekre nézve, kik félénken és védtelenül itt állunk, ötven méternyire a föld alatt és kilencvenöt méter mély víz fölött.

Az előttünk haladó kis csónakon faforgácsból gyúrt máglya lángolt föl. Vértörös világba gyúlt minden. Vörösen szállt föl a füst a dörgő magasba, a tavon mintha ragyogó vértócöa úszott volna, mi fantasztikusan váltunk ki a homályból, az inogva haladó tutajon . . . ilyennek képzelném Vulkánnak, a föld-alatt királyának temetési kíséretét. És e lelketszédítő látványosságnak közepette mi húszan rákezdjük *Hazádnak rendületlenül*. Ez aztán dalárünnepély. Mintha tízezer dalnok énekelné oly lelkesültséggel, melyet csak a haza ezeréves fönnállása képes belehelni a magyar kebelbe . . . Mikor a végső dörgedelmes akkordok elhaltak, tutajunk éppen a kikötőbe ért s kábultan tántorogtunk föl a napvilágra.

A BESZKIDEKEN ÁT.*

Ebben a poros Budapestben, hol ma már a leg-határozottabb tavaszi nap sütötte vakítólag a világos házfalaikat, nehéz magamat visszavarázsolni abba a hangulatba, mely lelkemben hullámozott, mikor nekirobogtunk az északkeleti Kárpátoknak s a legnagyobbik hegy alatt átbújva, kirándulást tettünk Gácsországba. Hiába rakom magam elé uti emlékeimet: a szolyvai havasok üde vadvirágait, a zöld fenyőágot, s egypár fényképet az útrészletekről: a hangulat legfontosabb eleme, a szűz áprilisi friss hó, mely e pillanatban is lábmagasan borítja a bejárt éjszakot, nem állta ki a tavaszt Budapestig.

Az a szerencsém, hogy a látott vidékek hatása még nagyon friss lelkemben. Az egész utazás oly vilámgyorsan és kényelmesen történt, hogy a szerencsés Utazó geográfiai, miniszteri, vasúti és utazási fogalmai a legteljesebb átalakuláson kénytelenek keresztülmenni.

*A munkács-sztryi vasút megnyitása a nyolevanas évek közepén.

Elaludtunk vasárnap este Pesten, fölébredtünk Munkácson, a Kárpátok tövében s ebédeltünk Sztryben, keleti Gácsország városában, melyet eddig a világon a legfélreesőbb fészeknek tartottunk.

Ott frissen esett hó csikorgott a vonat alatt s fehérbe öltözött a messze vidék. A hévmérő ijedtéiben semmivé törpült, a mint Munkács alá bekanyarodtunk, havas hegytetők jelentek meg a város mögött s a jó téli szél ugyancsak sivitott a vonat mellett. Az éjjel esett hó két láb magasan borította a földet s bár a Latorca befagyatlanul, vidáman zuhogott szeszélyes medrében, a télnek tökéletes sértetlen illúzióját élveztük. Csakhamar a hó is esni kezdett, sűrűen, átláthatatlanul s a zászlókkal ékes két mozdony prűszkölve tört bele a libegő-lebegő hófalba. A hegyek egyre magasabbak lettek s egyre közelebb szorultak a vasúthoz, mert a völgy keskenyedett. A vonat fölfelé haladt s nehéz zakatolását harsogva verték vissza a hegyfalak. Az erős levegőreígéstől, vagy tán a széltől, meg-megindult a csúcson egy hógörgeteg s alá zuhogott a vízbe, távoli ágyúdurranás-szerű robajjal. A mérnökök tudományát erős próbára tette ez a vonal. Dombokat kellett helyükből elhorD'Ani, vagy a csuszamlás ellen biztosítani, patakoknak medrét megváltoztatni, sziklát robbantani, alagutakat törni, hidakat, viaduktokat építeni; ott, hol alig van egy talpalattnyi szabad tér, állomásoknak, bakterházaknak helyet teremteni; hegyi zuhatagokat elvezetni, számot vetni az olvadási szezonjával, mikor száz patak tör elő váratlanul s a pálya egyszerre ezer helyen van megtámadva,

veszélyeztetve. A kik ez építkezésben részt vettek, ritka szép praxissal dicsekedhetnek.

Az egész vonalon van: alagút négy, viadukt hat, hid tizenhét, áteresztő, boltozott 72 és nyílt 58. Egy helyen gőzsiklót építettek, hogy a hegytetőről egy kőbánya kincseit leszállíthassák, 40 kilométernyi utat építettek, hogy a faanyagot a környékről könnyebben az építés helyére szállíthassák, s mintegy 30 kilométernyi keskenyvágányu kis vasutat rögtönöztek, ugyané célból.

Két évnél hosszabb idő óta folyik ez a hangyanyüzsgés a vadregényes vidéken, mely Munkácstól Beszkidig, a lengyel határig terjed. A fejsze kopogott az erdőben, a kőfejtők csákányai csattogtak s a robbanások dörgése mérföldekre megremegtette az erdők szárnyas és szárnyatlan lakóit. Fűrészmalomnak és gépeknek. zakatolása vegyült a természet egyszerűbb hangjaiba: a patakok morajába s a zuhatagot harsogásába. Esténkint olasz, német és orosz (rusznyák) munkások dalától visszhangzott a táj. A földből apró városkák támadtak, mérnöklakásokkal ési munkáskunyhókkal. Nyáron csupa gyönyörűség volt a dolog, kivált a munkásokra nézve, a kik a szabad ég alatt, tűz mellett tanyáztak, de mikor beállt az ősz, mely odafent már télel is fölé s aztán beállt a tél, mely szibériai mérveket szokott ölteni: akkor ugyancsak szükség volt ama bizonyos humorra,, mely a barakkot pesti palotává varázsolja, s a szél füttyülésére ráfogja, hogy az egy kerepesi-úti jókedvű hazatérőnek lefekvés előtti utolsó nyilatkozata. Egy-egy kanyarulatnál vagy valamely völgy áthidalásánál szemünkbe tűnik

egy ilyen telep, messze alant, a mélységben. Alig látszik ki a hóból s csak a kéményből kikanyargó füst siejteti velünk, hogy ott a házakban élet folyik. Apró feketeségek mozognak a hólepedőn; ezek munkások s csak sejtjük bennük a büszke öntudatot, hogy „én is hozzájárultam e vasút építéséhez”. Amott közelebről szemügyre vehetünk egy munkástelepet: ezt már ismerjük Bret Hartéből, ilyenek a kaliforniai aranyásótelepek. Egy deszkabódé önérzetesen viseli a bordáira mázolt *hotel* elnevezést. Szobát nem lehet benne kapni, ellenben pecsenyét igen, ha az ember magával hozza a nyerst húst. E ccikke a lengyel pálinka,

Egy másik bódén *kávéház* fölírás olvasható; de nem kóstoltuk meg a kávéját. A mérnökök takaros kis rögtönzött házakban laknak, a munkások primitív bódékban, főképp a rusznyákok. Ezeknek a házikói alig nagyobbak egy kutyáéinál. Egy személyre való házak. Ha éjjel ki akar nyújtózkodni, ki kell nyitnia az ajtót. Nagy havazások alkalmával reggelre eltűnik a ház is, a rusznyák is. Akkor a rusznyák bent tüzet rak és így szépen kiolvasztja magát a hó alól. Igen praktikus épület: vendéget nem fogadhat be a gazda, bútorokra nem kell költenie s a házát akkor viheti odább, a mikor neki tetszik. Különben az egész ilyen telepről az a benyomás, hogy fölszedhető és odább szállítható. A telep előtt a munkás-sereg sorakozik s a sok különböző nép egy nemzetközi bámulattal adózik az elegánst miniszteri vonatnak. Tova tűnünk s ők szegények nem sejtik, hogy e vonat az ő múlandóságukat jelenti. Mehetnek odább, új

munkát keresni. Az ideiglenes telepeknek vége lesz s a nehezen tört úton állandó telepek keletkeznek az állomások körül.

Munkáctól Beszkidig, a magyar részen hat állomás van, de falut, a mely tíz háznál többől állt volna, egyet se látunk. Volt ott szélrül valami falu, mely összesen egy templomból állt, hármás kupolájú, rusznyák deszka templomból. Azt mondják, hogy a hozzávaló községi bent van valahol a hegyek közt; de megfordítva is szokott lenni: t. i. a falu van a vasút mellett s a templom a hegyek közt. Volt olyan falu, hogy egy óráig mindig mellette mentünk, aztán mégis csak húsz házból állt. S milyen házból! Óriási, majdnem földig érő szalmatető s egypár gerenda, falnak. Csupa szerencse, hogy e szalmarendszer veszedelmeit a falu nagysága meghiúsítja. Hisz ha egy ház leég novemberben, a szomszédja csak áprilisban tudja meg.

Sok bakterház mint egy sasfészek áll a sziklán s a bakter a magasságból hirdeti a vonatvezetőnek, hogy szabad az út. Sok helyütt meg csak a mélységből integet föl, hogy tessék bátran menni.

Miután szorgalmasan átbujtunk az alagutakon s meghallgattuk a mérnök urak szakértő magyarázatait, megérkeztünk a beszkidi nagy alagút elé. Itt, a magyar részen, nincs állomás. Itt, a hóval borított hegyoldalból elesén vált ki egy fenyőgalyakból rögtönzött s fölzászlózott nyitott szín: ebben, az ország határán osztotta ki a dekorációkat a miniszter azoknak, a kik az építés körül maguknak érdemeket szereztek. Azzal a hóból mindenki

sietett a jó meleg vonatra s berobogtunk az alagútba. A mint ebben 1033 méternyire hatoltunk, akkor léptük át a magyar határt; a galíciai rész 714 méter hosszú.

Egyszerre csak kibukkanunk Galiciába. Mennyire más a Kárpátok északi lejtőin a vegetáció! A leggyönyörűbb zöld fenyvesierdőben találtuk magunkat s tele tüdővel szívtuk a balzsamos levegőt. Itt is hóval volt tele minden, de a fehér alapon a zöld erdő valami felséges látványt nyújtott. A következő pillanatban a beszki állomáson voltunk, hol a fehér és zöld színhez még kettő csatlakozott: a fekete-sárga. Osztrák földön voltunk; a díszítés is osztrák volt már.

ELSZAKADT VÉREINK KÖZT.*

Bukovinai utamból.

I.

Nézzünk körül Bukovinában, milyen hajlékokban imádják ott a magyarok istenét? Az istensegítsi templom hajD'An pajta volt, melyben gabonát tartottak s mikor már pajtának rossz volt, megtették templomnak. Alacsony, fából való épület. Tetején több helyen becsorog az eső, ha meg szél fű, attól lehet tartani, hogy összedől az egész rozzant alkotmány. A templom legbecsebb tárgya egy Rómában festett igen szép szent kép, Troli kanonok ajándéka, melynek csak az a hibája, hogy nem fér el az alacsony templomban s ezért rézsút fektetve kell tartani. Bizony, ha nem kap külömb templomot, pár év alatt tönkre megy, mert az időjárás viharai ellen bajos megoltalmazni ebben a hajlékban. A harangok a templom előtt egy haranglábon vannak s onnan hívják áhítatra a hívőket. Baj, baj, mikor kétezer buzgó

* Ezelőtt 17 évvel vagy 4000 forintot vittem bukovinai véreink iskoláira. Akkor írtam e közleményeket.

magyar hívőnek olyan temploma van, mely háromszáz emberrel színültig megtelik s egy-egy ünnepnapon csak úgy nyomják kifelé az oldalát. Ilyenkor a templomudvar is tele van emberekkel, a kik onnan hallgatják a misét s zengedezik az egyházi énekeket. Legalább nem panaszkodhatnak, hogy nem hallják ki az orgonát, mert orgonája nincs a templomnak s a gyülekezet csak úgy találmra intonál.

A plébános László István, egy kitűnő buzgalmú pap, a ki maga is istensegítsi, de Magyarországon nevelkedett. Háromszázötven főre terjed a faluban az ő rokonsága, már pedig minél több a rokon, annál kevesebb a — stóla. László különben nem panaszkodik, s szerény körülmények közt, de vidám kedvvel él kettős: egyházi és nemzeti hivatásának.

Nem mindig volt ilyen jó kézben az istenseglitsi plébánia. HajD'Anában, a régi jó időben, a mikor még minden lehetséges volt, Istensegítsnek olyan plébánosa volt, a ki papi tanulmányait nem a szemináriumban, hanem a huszárságnál végezte, a hol kapitány volt. Gondolta magában, inkább plébános az úr hadseregében, mint kapitány a császárában, s elment Istensegítsre papnak. Joviális ember volt, a ki reverendában és sarkantyús csizmában járt. Stólát nem szedett, de híveinek kötelessége volt őt eltartani. Minden nap más-más háznál evett-ivott, ingyen temetett, ingyen keresztelt és esketett. Az igaz, hogy sem az újszülötteket, sem a meghaltakat, sem az esküvőket nem vezette be az anyakönyvbe. Ezt sem ingyért, sem pénzért nem tette meg. A minek neszét

vévén a lembergi püspök, egy szép napon beállít a pap-hoz, hogy a rendetlenségek ügyében vizsgálatot tartson. A plébános úr összeütvén sarkantyúit, haptákban várta főlebbvalójának inkvizícióját.

— Fiam, — kezdé a püspök, — miért nem vezetted be a könyvbe az újszülötteket?

— Hiába vezetjük be azokat, főmagasságú atyám, hiszen egykor úgyis meghalnak valamennyien.

— De te a meghaltakat sem vezetted be.

— Nem érdemes, főmagasságú atyám, ha már egyszer meg vannak halva.

A püspök azonban az anyakönyvnek vezetésére nézve más véleményen volt, legalább a plébános úr nem-sokára az ő látogatása után megszűnt plébános lenni, de emléke most is él még a lakosság közt s anekdotái nemzedékről nemzedékre maradnak.

E történetben a pap feleletein kívül van még egy másik nevezetes dolog is, tudniillik, hogy a lembergi püspök meglátogatta bukovinai magyar híveit. A mi bukovinai véreink ugyanis istennek és a lembergi püspöknek egyaránt háta mögött feküsznek. Teljesen el vannak felejtvé. Egy csángó gazda rámutatott előttem fiára s így szólt: „Nézze tekintetes úr, huszonhétéves a fiam s *még nem látott püspököt.*” Harminc esztendeje, hogy utoljára ott járt a püspök s bár akkor a magyarok oly lelkesen fogadták, hogy tizenkét markos legény fogatostul átvitte őexcellenciáját a megáradt Szucsaván: még se kívánczik vissza. A katolikus papok a püspöki hatalomból nem mutatnak egyebet, mint minden hónapban egy-egy *lengyel*

nyelvű nyomtatott körlevelet, melyet kénytelenek tisztelettel ad akta tenni, lévén az érthetetlen rájuk nézve.

Mérföldekre ellátszik a hadikfalvi magyar templom tornya, végig a Szucsava völgyén. Mágus dombtetőről büszkén tekint alá a legnépesebb és leggazdagabb mlagyar falura. Köből való erős épület, mely elég nagy a hívők seregének. Plébánosa Wass Miksa, egy igen okos, praktikus ember, a ki mint legjobb módú, legbefolyásosabb és legdiplomatusabb pap, körülbelül a feje a bukovinai magyar katolikusoknak. A hatóságinál irányadó szava van a magyar ügyekben, ő tanfelügyelő, magyar tolmács és szenvedélyes méhész. Saját találmányú „csángó-kaptár”-a közfeltűnést keltett tavaly az országos kiállításon (1885-ben), s aranyérmét szerzett a földalónak, — de úgy látszik csak elvben, mert tényleg még ma sincs kezei közt, Wass e csángókaptárnak köszönheti, hogy méh állománya ezer méhtörzsre fölszaporodott; csodálom, hogy hazai méhészeink nem szentelnek nagyobb figyelmet a hadikfalvi méhészetnek.

*

Nunc venio ad tristisisimum! Ez az andrásfalvi református egyház. Nem tárja ki sebeit a világnak, de én ott voltam, s ujjaimat a sebekbe eresztem. Kevesen ismerik az andrásfalvi eklézsia bajait, még maguk a hitsorsosok sem tudnak azokról semmit. Arról nem is beszélek, hogy a templom fából való nyolcvan esztendőös deszkaépület, melynek hasadékain betódul a falomb, ott süt be a nap, a hol neki tetszik, s — a mi legrosszabb, ott esik be az eső, a hol akar. De beszélek a papnak,

Láng Károlynak a helyzetéről. A sors a bukovinai magyar papok közül őt sújtotta legviszontagságosabban, a kinek felesége és gyermekei vannak. Meg kell élnie. Családot kell föntartania és nevelnie úgy, hogy hívei előtt, nimbusa és az eklézsia tekintélye semmit se veszítsen. Biz ez nehéz sor, mikor az eklézsia összesen ötvenhárom, nagyrészt szegény családból áll. Ebből a jövedelem majdnem semmi. Láng Károly kilenc évig volt egyike a legtevékenyebb misszionáriusoknak Romániában, s onnan költözött át beteg feleséggel Bukovinába, hol egy régóta pap nélkül volt elhagyott, siralmas állapotban levő parókiát vett át. Hogy tisztességesen ellakhassék benne, mindent restaurálnia kellett, az utolsó szögig. Tavaly pünkösöd tájban vette át az eklézsziát s kinevezését csak most januárban kapta meg, következésképp fizetést az osztrák kormánytól tavalyra semmit sem kapott. Abból a segélyből élt, melyet a csángó-magyar egyesülettől s az erdélyi református püspökségtől kapott. Ebből még a ref. iskola tanítóját is tartotta. S milyen ez az iskola! Negyvennégy gyereknek van egy sötét szobája, sötét szobában két rozszant padja, egyéb semmi, semmi. Egy szék, egy asztal nincs az iskolában, falitáblának s általában valami iskolai segédeszköznek semmi nyoma . . .

Nem kételkedem, hogy azok a körök, melyekre ez a dolog első sorban tartozik, meghallják gyöngé szavam, mely esdve kiált feléjük; meghallják s nem hagyják el-kallódní az andrásfalvi református eklézsziát.* A csángó-

*A pap azóta hazakerült jobb sorsba, de az eklézsia ma is rossz állapotban van.

magyar egyesületre nézve ez nemzeti ügy, a református egyházra nézve pedig még azonfelül vallási ügy is.

Az andrásfalvi róm. katolikusoknak semmi panaszuk. 45.000 forintos szép tágas kőtemplomukban imádják az Istent s derék papjuk, Kubacsek, megtartja őket jó magyaroknak és jó katolikusoknak.

II.

Még nem tekintettünk szét a bukovinai magyar iskolákban, pedig megérdemlik, hogy foglalkozzunk velük. Rend, oktatás tekintetében meglepő eredményeket mutatnak föl s mintaképül szolgálnak a többi nemzetiség iskoláinak. Csak a sváb telepítvényesek iskolái mérkőzhetnek velük, ruthén, oláh, szóba se jöhet mellettük. A tanítás nyelve tisztán magyar, a német nyelv is „elő van írva”, de alig tanítják s a kormány nem szól bele. Teljes szabadságot élveznek a magyarok. A minap az andrásfalvi tanítói állásra pályázatot hirdetett a csemovitzai hivatalos lap s egyetlen föltételül az volt kitűzve, hogy az illető képes legyen magyar nyelven tanítani. A mi hazai népiskoláinkban használatos tankönyvekből tanulnak ők is s így már az olvasókönyvek hazafias olvasmányai segítségével is minden gondolatuk Magyarország körül forog, figyelmük szüntelenül ezen lebeg; így az egyik iskolában, hol a nagyobbakat examináltam, megkérdeztem egy fiút, hogy micsoda Magyarország fővárosa?

— Budapest, — felelé.

— Mit tudsz Budapestről?

— Budapest, *szeretett hazánk* fővárosa, fekszik a Duna mindkét partján . . . Így kezdé fújni a nebuló, a mi mindenesetre elég szép egy született osztrák alattvalótól, a ki szegény föntemlített szeretett hazájából még soha egy talpalattnyit se látott.

Elmondta hiba nélkül Budapestet, még azt is tudta, hogy most Ráth Károly a főpolgármester. Csernovitzról, a szeretett Bukovina fővárosáról, aligha tudott volna ennyit.

Megható jelenet volt, mikor a gyerekek elkezdtek hazafias dalokat zengedezni. Minden faluban elénekelték nekem: *Árpád apánk ne féltsd ősi nemzeted, meg aztán Magyar vagyok, magyarnak születtem, Isten áldd meg a magyart*; az énekmutatványok befejezéséül aztán elzengték a Gotterhaltét is, természetesen magyarul s csak erre eszméltem föl, hogy én voltaképpen Ausztriában vagyok.

A tanítók derék, buzgó emberek, a kik föladatuk magaslatán állnak. Hadikfalván két tanító van, Andrásfalván is kettő (egy református, egy katolikus), s az iskolák, az andrásfalvi református iskolát kivéve, mind elég jól föl vannak szerelve taneszközökkel. A mi legszükségesebb, az megvan nekik, de sok hiányzik, a mi nehezen nélkülözhető. Ezért ajánlom őket a Szent-István-társulat kegyelmébe, mely már eddig is sokat tett értük. Józseffalván közös oláh-magyar iskola van s félő, hogy a magya-

rok kis számánál fogva az oláhság fog az iskolában túlsúlyra vergődni.

Ilyenek a viszonyai a kilencezernyi magyarságnak, mely ott túl a hegyeken, kopár dombok közt, Muszkaország tövében küzd nehezen a létért s magyarságáért. Ha ott hagyjuk őket évtizedekig, talán száz esztendeig, ellent fognak állani az idegen népek nyomásának s ha a mostani viszonyok fönmaradnak, talán még tovább is megőrzik nemzetiségüket. De ki lát a jövőbe? Mit takar annak baljóslatú sötétsége? Ki tudja ezt? A csángók maguk mondták nekem: „Uram, ha itt maradunk, letipor a muszka, végünk van.” S ez a hit az egész magyarságban erősen tartja magát. Én nem vigasztalhattam meg őket semmivel. Megmondtam nekik, hogy Magyarország szegény ország, nem tehet most értük semmit. Azt felelték erre, hogy hiszen ott nagy Magyarországon mennyi az erdő, mennyi a jó termő fekete föld, mennyi a szőlő, nem lehet az olyan szegény, mint Bukovina. Én nem mondtam nekik, hogy hiába terem, elmegy az ország adósságába, csak biztattam, hogy várják be a jobb időket.

Egy reggel Istensegítsen azt jelentették nekem, hogy van itt egy „csángó”, t. i. moldvai magyar, mert a bukovinai nem tartja magát csángónak, sőt megsértődik, ha annak nevezik. Ellenben a moldvai magyart ő is csángónak nevezi, s „szösznyelvű”-nek csúfolja, mert rendesen selypít.

Ez a csángó (egy alacsony, de izmos barna ember) nagy bőbeszédűséggel kezdett, nekem az oláhországi magyarok viszonyairól beszélni. Sajátságos kenetteljes mó-

don beszélt. Isten, Jézus, szűz Mária lebegett folyton ajkain, s eleinte úgy rémlett nekem, mintha szakadatlanul imádkoznák. Ez tavaly Moldvából Istensegítsre vetődött, s itt nagy öröme magyarokat talált, templommal, iskolával. A mint aztán hazament, első dolga volt a fiát Istensegítsbe küldeni, magyar nevelésre. Az idén azután eljött a fiát meglátogatni, s előkészíteni annak az útját, hogy ő is egész családotól Istensegítsre költözködjék. De — úgymond — nem sokáig marad ott, mert hazaköltözik Nagy-Magyarországra. Arra a kérdésemre, hogy sokan vannak-e magyarok Moldvában, elsorolt tíz falut, a hol pap és iskola nélkül laknak, vagyis oláh pappal és oláh iskolával. De még az eloláhosodott magyar is megkülönbözteti magát, az oláhtól azzal, hogy inge gallérát és száját pirosra kivarratja.

Ekkor terjesztette elém Szöcs Anti, a ki a leggazdagabb istensegítsi gazdák közé tartozik, a tervet, hogyan lehetne a moldovai csángók maradékát még megmenteni. A bukovinai magyarok ugyanis mint munkások és fuvarosok keresztül-kasul barangolják Oláhországot, s a csángókkal szakadatlanul érintkeznek. Ezeket tehát kitűnően lehetne emisszáriusoknak használni, a kik a Nagy-Magyarország után való vágyat s a bevándorlás eszméjét fölkeltenék a csángókban. S a csángó-kivándorlást meg lehetne indítani Bukovina felé, melyről, melynek magyarjairól az oláhországi csángók többet tudnak, mint magáról Magyarországról. A Magyarországra már beköltözött s még költözködő bukovinai véreink által hátrahagyott réseket így könnyen be lehetne tölteni

csángókkal, Bukovinából pedig aztán úgyis haza jönnének lassankint Magyarországba. Az oláhországi csángók bevándorlását csak Bukovinán keresztül, az ottan való magyarok segítségével lehet megindítani. Így a bukovinai magyar falvak sohasem fogyatkoznának számban és erőben, s a hazába is évenként egypár száz munkás családot bocsátanának be rajként. Csakhogy míg ez a proceszus megindul! Sok munka, még több pénz kell ahhoz. Hej Anti bácsi, ez a fagyos május sok szép reményünket tönkre teszi; ha nem kegyelmez a magyarok Istene, a kára fölér egy muszka háborúval.

*

Végezetül, hogy bebizonyítsam, hogy a bukovinai magyarok mégis csak különb emberek a sváboknál (a kiket főntebb véreinkkel egy rangba helyeztem), elbeszélem a szatulmarei sváb iskola tanítójának esetét.

Szatulmare oláh-sváb község német iskolájának tanítói állására pályázatot hirdettek. Kettőn pályáztak, s a községnek ezek közül kellett választania.

Az egyik pályázó, hogy biztosítsa magának az állást, azt a hírt terjesztette versenytársáról, hogy az nyavalyatörős. Egy sváb deputáció rögtön siet a rágalmazotthoz, megkérdezni tőle, hogy igaz-e a hír. Ez tagadja. De szegénynek az volt a betegsége, hogy örökké reszketett a feje. Ezt nem tagadhatta. A svábok kivonulnak a szobából, s odakint megállnak tanácskozni, s megállapodnak abban, hogy mégis csak nyavalyatörős az atyafi.

mert nyilvánvaló, hogy attól reszket a feje. Ezzel rúgtatnak vissza hozzá.

— Hallja az úr! — szól a legokosabb, — minek tagadja, hogy nyavalyatörős, hiszen látszik, hogy rázza a fejét.

— Az nem attól van.

— Ugyan hát mitől volna? Hallgasson ide: Mi az urat megválasztjuk tanítónak, de mivel nyavalyatörős, száz forinttal kevesebbet kap, mint a mennyi ígérve volt.

A szegény ember — mit csináljon, — beleegyezett, így takarított meg a község száz forintot egy nyavalyatörős tanítón, a ki még hozzá nem is nyavalyatörős. Már ilyent magyarjaink nem tesznek.

A HOL A CIFRA SZŰR TEREM.*

Szép egy ország a túladunai rész. Erdős vagy bortermő hegyek váltakoznak termékeny síkságokkal. Hegyei nem vesznek el a felhők között, nem imponálhatnak szörnyű magassággal és havas csúcsokkal, de kellemes változatokban hullámszerűen végig az egész országrészben, s gyönyörűségére vannak a szemnek; síkságai nem terülnek el fárasztó végtelenségben a szem előtt; a tekintetnek domb és hegyláncolat állja útját, s a hol végződik a sárga kalásztenger, ott kezdődik a sötétzöld erdő, hogy az erdőn túl aztán újra az aranyosszínű búzaföld vessen végjét lombos birodalmának. Gazdag rétek és zúgó erdők zöldjéből csinos! falvak fehérsége nevet az utasra. Zizegő sások és szomorú fűzfa jelöli a gazdagon fakadó és keresztül-kasul csörtető patakok folyását, melyek mesterségesen zuhataggá átalakítva, egy-egy kelepelő malmot forgatnak. Majdnem minden vármegyéjében fakad valami ásványvíz, éppen elég arra, hogy egy kis „helyi fürdő”-nek alapját megvesse, hova a megyebeli intelligencia kirándul majálisozni. És milyen tömegie az édesvíznek fakad földjéből; három nevezetes tó tükrében mosakodhatnak az égitestek: ott van a vízi vadakban gazdag velencei tó,

* Installáció-kép a nyolcvanas évekből.

a titokteljes Fertő tava s a páratlan Balaton, melyben a fogas terem, s melynek zalai partja regéiről és boráról egyaránt híres. Ott van Bakony rengetege, egykor zsványairól híres, ma a kultúra munkái folynak benne békésen s a fejszés vagdalja ki százados fáit, hogy a kenyérnek helyet csináljon. Szóval nincsenek (a balatoni részen kívül) szemkápráztató szépségei, de nincs egyetlen vidéke se, mely kellemesen ne hatna a szemléelőre; a szemet szórakoztatja s mindig jó emlékeket hagy hátra a lélekben.

Veszprém az a vármegyéje a Dunántúlnak, mely épp olyan híresi a cifra szüréről, mint Fehérvár a bicskájáról, Somogy a baltájáról; Veszprémnek mindenből kijutott valami: egy kicsi a Balatonból, egy kicsi a Bakonyból, azonkívül grófból ési püspökből. (Még legkevesebb a püspökből.) Az utóbbi napokban mindent háttérbe szorított a gróf, a ki Esterházy Móric. Az ő főispánná való beigtatása tette két napra Veszprémet fényes ünnepek színhelyévé.

Fiáth báró húsz évig volt Veszprémmegye főispánja, s alatta a megyei élet igen csendesen folydogált. Két törekvése volt: a megyei urakkal a lehető legjobb lábön állni, s minél gyakrabban vasutazgatni, Veszprémből Budapestre és vissza. Ez utóbbi ténykedéséről a lapok mindig húségesen tudomást vettek, s ő a „Személyi hírekének egy folyton vissza-visszatérő alakja volt. Mikor meghalt, mindenki tudta, hogy Esterházy Móric, a pápai gróf lesz az utódja. S ő is lett. Ő az Esterházy-családból a harmincegyedik főispán Magyarországon.

Veszprém városa barátságosan ölelte keblére vendégeit, kik nyolc vármegyéből sereglettek össze. Fiáth főispánsága alatt egy egészen új generáció keletkezett a vármegyében, s ez még installációt nem látott. Lázasan készültek az ünnepre, hogy azt minél fényesebbé tegyék. Ily mozgalmas napjai nem voltak a városnak és vármegyének a király által még, az abszolutizmus alatt tett látogatás óta. Mindenki kíváncsian várta, hogy mit fog tenni a vármegye, a város és a gróf, az ünneplők és az ünnepelt.

A látott dolgok fölülmúlták minden várakozásunkat. A bő táviratok csak halavány fogalmat nyújtottak az ünnepségről, melyeknek a szép fekvésű város adott romantikus keretet.

Veszprém egy olyan szerencsés város, mely kétszer akkorának látszik, mint amekkora valósággal. Ott fekszik, a hol a Balaton felől érkező hegyláncolat mintegy csatlakozik a Bakony erdejébe bevonuló hegyláncolattal. Sziklás hegyek oldalain és tetején épült, külön hegyen van a vár, melynek falai mögül büszkén tekintenek alá a püspöki udvar kanonokjainak palotái. — Utcái hegynek föl, völgynek le szaladnak, girbegörbék s egy és félórái bandukolás után még mindig a város közepén találja magát az ember. Alant a hegyszakadékokban látszólag szintén vannak egész városrészek s úgy tetszik, mintha az épületek sora a végtelenig folytatódna. A vasút azonban nem tartotta tanácsosnak megközelíteni e köves hegyeket s jó félórányra kanyarodik el Veszprém mellett. Kár, hogy a várost hamarabb kezdték építeni mint

a vasutat, mert akkor a várost most bizonyosan a stáció mellett találnék.

Maga a katonabanda, mely Fehérvárról jött Veszprémbej ez is nagy szenzációt keltett a városban. Ilyet se látott már ősidők óta Veszprém. Minden egyes újonnan érkezett vendég foglalkoztatta pár percig a közvéleményt s megindultak a találgatások, hogy vajh ki ő? Vasárnapra a környék faluiból ünnepi díszben betódult a lakosság. Egy-egy hosszú szekér tíz-tizenöt embert hozott. Ezek a vasút melletti erdőben egész tábort, ütöttek és eze-kérvárat állítottak, s onnan nézték a főispán bevonulását. Gyönyörű látványt nyújtottak az enyingi, szent-gáli, deveseri mezőföldi paraszt-bandériumok, részint szoros kék magyarban, részint lobogó ingben-gatyában, pirost mellényvel, nemzeti színű pántlikával. Hatalmasan ülték meg a pompás lovakat, s lassú, trappban haladtak a menet élén, mely körülbelül nyolcvan kocsiból állott. Mindmegannyi katonának való legény, a sorozáskor száz percent beválik közülük. Fájdalom, ez az országnak kevés járására mondható el.

A bevonulás¹ természetesen az elkerülhetetlen diadalkapukkal, fehérbe öltözött és virágszóró lánykával és tűzoltói rendfőntartással járt. Az összes szőnyegek ki voltak rakva az ablakokba, s igen szépeket láttunk közöttük. A hölgyek az ablakokból barátságos mosolygással fogadták a bevonulókat, a tömeg éljenzett, az urak köszöntgettek. A megyei főispánlak előtt a bandérium sorfalat képezett, s a bevonulók a lak előtti szabad téren le-

szálltak fogataikról. A tűzoltók üdvös hatással gyümöszölték a népet, s a szabad téren a tisztelgő küldöttségek egész kényelmesen összegyűl ekézhettek. Ha eljön az a boldog korszak, mikor az építkezés kifejlett művészete folytán a tüzesetek a lehetetlenségek közé fognak tartozni: a vidéki tűzoltóegyesületek még akkor is tovább virágoznak, mert nélkülözhetetlenek s megbecsülhetetlenek minden vidéki ünnepnél.

A vasárnap estét a Vöröskereszt-egyesület vesztési fiókja dominálta. T. i. a szép sétatért ruhaszárítókötéllel elrekesztették, de a ki ötven krajcárt fizetett, az bebújhatott a kötélen — a vöröskereszt javára. Bent egypár asztal és jóval kevesebb gyertya körül üldögéltek a jótékony polgárok, a kik várták az estélyt és az enni-valót, melyet egy rögtönzött kocsmá szolgáltató. A szabad ég- alatt álló tűzhely világa barátságosan odafénylött a sötétben ülő türelmesek számára. Odább, a még nagyobbik sötétségben, a katonabanda állt, de gyéren adott jelt magáról, nehogy azt higgyék, hogy ő cigány, a ki kotta nélkül játszik, azután meg, azt hitte, ha majd csöndesen meglapul, nem veszik észre a nagy sötétségben. A kappelmajster nem bolond játszani olyankor, mikor a legnagyobbik trombitát nem tudja megkülönböztetni a nagy dobtól. Mikor már mindnyájan meguntuk a várakozást, megunta az eső is, s csöndesen verni kezdte a patriarkális estélyt. A programnak ez a pontja nyilván meglepetés volt, — de mi kerekét oldottunk előle. Menekültünk a Korona-vendéglőbe vacsorálni. De a vöröskereszt

utánunk menekült. Lefizettük az ánrét, muszáj volt résztvenni az estélyben. Fájdalom, a Vörös kereszt szolgálatában oly bájos hölgyek vannak, hogy lehetetlen nem vásárolni tőlük. De csak ismerőseiket kínálgatták cukorral és bájos mosolylyal. Nagy cukorvásárlások történtek, s aztán a fiatalság éjfél után két óráig táncolt. Denique, hiába buzdítjuk mi hölgyeinket, hogy a hazafias kulturmozgalmiakban részt vegyenek, míg a Vörös kereszt lefoglalva tartja minden szavukat, minden tekintetüket ég minden mosolyukat. Csak a Vörös kereszt javára beszélnek, néznek és mosolyognak.

*

Az installáció a megyeház nagytermében a megyei tradíciók megelevenedése volt, egy élőkép a múltból, a nézőközönség adván hoizzá a modern keretet. A megyeház nagytermét csak aránylag (az épület többi szobáihoz képest) lehet nagynak nevezni. Különben kiosii és szűk; a híres zöld asztalokon kívül egy nagy zöld kályha terpszkedik benne, a hátsó szobákba vezető ajtó fölött zászlók a falon, a megyei nemességé és a 48-as honvédezászló. Semmi kép a falon. Ez alkalomra az egyik fal hosszában tribün vonult, melyen a hölgyközönség foglalt helyet.

A terem közepén végigvonuló hosisau asztal mellett a deputációk és a fővárosi hírlapírók ültek. Ott volt a daliás tizenhattagú fehérmegyei küldöttség, mely ősi pompájával általános föltűnést keltett, s méltó volt főispánjához, Cziráky grófhoz, kivel férfias szépségben még egy főispán vetekedett: az ifjú Batthyány gróf. Hej, de sok

jó, okos, értelmes magyar arc volt ott a teremben; fővárosi szemeinknek jól esett megpihenni rajtuk, s aztán az egész marciális tipikus alakokon. Önérzet, jó kedély, praktikus gondolkodásmód sugárzott ez arcokról. Az aranyos díszruhákat erősen tarkázta lila, tiszta fehér, tiszta fekete, fehér-fekete papi-talár s a torzonborz kétfelé sodorított bajuszokat a sok simára borotvált arc.

A hátsó szárny ajtó kétfelé csapódik . . . Nini, mintha ott is egy pap jelennék meg. Óh, dehogya, hisz prémes mente ül a vállain, kefében kucsmanak sastolla inog, nehéz, kettős aranylánc tartja össze szétnyíló mentéjét, mely alól magyar atillának karneolgombjai piros-lanak elő: ez Eszterházy Móric gróf, a főispán. Fialat, csupasz, nem magyar arc, értelmes szemek, magas, gondolkodó homlok, a szemek és szájak szögletein lappang az a vonás, mely mutatja, hogy mikor néz, mindjárt kritizál és megjegyzéseket isi tesz. Herkulesi vállak és mell. Mikor hozzá beszélnek, szemöldökeit összevonja, mikor ő beszél, a redők kisimulnak, s arca fölhevül. Az esküt és programbeszédét sztentori hangon mondta el, tüzzel, elevenséggel. Az esküforma Bach-korszakból eredhet, mert a hazáról igen kevés szó van benne. Beszéde elejét és végét mondotta, a közepét olvasta. Olyan hatást tett, hogy úgyszólván minden harmadik szavát megéljenezték. Az új főispán, a közpályán tett első lépésénél, rohammal bevette a veszprémiek szívét.

Most öt díszmagyaros úr lehajlik s a másik percben Esterházyt főispáni székével együtt a levegőben látjuk. Majd újra eltűnt s aztán megint fölemelték. És ez

így ment harmadszor is, a közönség viharos éljenzése közt. Ez is ősrégi szokás s az emelgető urak a megye öt járásának szolgabírái. Esterházy jóízűen elnevette magát az emelgetés alatt s a hölgyek is vele nevettek. Bizonyosan azt gondolták, milyen súlyal bír az új főispán?

*

A gróf által adott ebéd természetesen szintén ropant érdeklődést keltett, úgy a meghívottak, mint a meg nem hívottak köreiből. Az ebéd Palkovicsra, a budapesti Nemzeti Kaszinó főszakácsára és vendéglőseire volt bízva. Az ételek mind Pesten készültek, s jégbe hűtött vasedényekben hozattak Veszprémbe. Itt melegítették föl azokat, a melyeket föl kellett. Egy-egy terítékért Palkovics tizenöt forintot kapott, s a terítékek száma ötszázhatvan volt. Hatvankét pesti pincés szolgált föl, a bort és pezsgőt a gróf inasai kezelték. Ezeröttszáz palack bor és ötszáz üveg pezsgő bontatott föl. Kétezeröttszáz császárzsömlőt hoztak Pestről. Ezek mind becses adatok az utókor számára. Éppen a múltkor olvastam egy történeti közlönyben egy száznegyven év előtti főispáni installáción elfogyott ebéd részletes statisztikai adatait. Akkor többet ettek, de nem oly finomat. Pezsgőről nem tétetik említés, de annál inkább szerepel a bor, még pedig nem is palack, hanem akószám.

A teremnek csak az volt a baja, hogy süket volt, elnyelt minden hangot. Sok okos tósztot mondtak, de bizonyára még többet elhallgattak. Esterházy fölköszöntőjét a királyra, mindenki értette, mert az volt az első. De ekkor kibontották a pezsgő-shállítmányt, s a mi hangot

egy-egy szónokból a terem még meghagyott, azt az óriási zsvivaj végkép elnyelte. Ötszázhatvan ember egyszerre beszélt, nevetett, éljenzett, halljukozott, jobbfelől a katonák, balfelől a cigányok a Rákóczyt húzták. A nyolc óriási asztal tetejének mindegyikén állt egy-egy szónok s dikciózott, legalább ők utólag azt állították.

Páratlan jókedv uralkodott ... És e banketten tűnt föl legjobban Kovács Zsigmond veszprémi püspök távolléte. A püspök sürgős betegsége miatt az installáció előtt két nappal elutazott fürdőre. A katolikus klérus jelenlevő kiváló tagjai pótolták a püspököt. Az is föltűnt, hogy Veszprémmegye milyen elegáns követeket küld az országgyűlésre; Bezerédj Viktor (a legújabb) méltán sorakozik e tekintetben Láng Lajos és Fenyvessy Ferenc mellé. Még csak a fiatal Purgly Sándor kellene felkűldeni, hogy a hölgyek Veszprémmegyének nyújtsák teljesen a pálmát. Hogy a zaj makacs voltáról kellő fogalmat nyujtsiak, csak azt mondom, hogy még; Fenyvessy Ferencet se hallgatták volna meg (ha beszélt volna), a mint hogy Láng Lajost se hallgatták meg. (Az igazi, hogy a püspökre mondott felköszöntőt.)

De régen történt ez! Különös így visszatérni rá! Kovács meghalt, helyette Hornig báró a, püspök. Eszterfa ázy Móric gróf, nem¹ hagyva nyomokat Veszprémmegye történetében, ott hagyta a főispánságot, helyét Fenyvessy foglalta el. Bezerédj Viktor miniszteri tanácsos, Láng Lajos miniszter, Purgly is követ lett, de őt cserben hagyta a szerencséje, — kibukott.

MIKOR A NÉP MULAT.

Az ökörsütés mindenkinek nagy örömet szokott szerezni (kivéve tán az illető ökröt, a kit megsütnek). De ha már valaki ökörnek született, s úgylis lebunkózás a vége, nem szebb-e éljen-riadalom közt sülni, s ujjongó néptömeg ezreinek gyomrába temetkezve bevégezni a földi rendeltetést? Az ökrök mélabús böggessel bizonyára azt felelik, hogy legszebb sík mező fekete puha földjében óvatos léptekkel végighúzni az ekét, nagyokat enni ropogó szénából, s még nagyobbakat kérődzni hűvös istállóban. De hát nem minden ökörnek adatott meg ez az idilli élet, s igen sokan sülvé és főlvé tesznek jelentékenyebb szolgálatot az éhező emberiségnek.

Az ökörsütés hagyományos pontja a népünnepek programjának. S így hát a veszprémi népünnepről se hiányozhatott. A veszprémi nagypiacon építettek az ökörnek egy kis szobát négy (három láb magas) falból, tető nélkül, s ott vasnyáron megsütötték. A főispán a beigtatás öröme uradalmainak legkövérebb ökrét bocsátotta a nép rendelkezésére. Délben kezdték a sütést, s úgy hat óra felé már szép angolos volt. A nép egész nap

nagy tömegekben állta körül a sülő ökröt, kenyeret tartva kezében. Azt hitte, hogy a mint porhanyós lesz, rögtön nekiállhat s fogaival leeszi a nyársról. Egy devecseri pógár meg is próbálta, de elégette a száját. Ki is jelentette, hogy többet ökröt nem eszik, ha kétszer akkorára sütik is. Csúfolták is, hogy most már nemcsak az ökör, de ő is meg van sülvé.

Mi abban a percben kezdtünk a tömegen keresztül az ökör felé nyomulni, mikor a mészáros-legények zsíros húsdarabokat vagdaltak le az ökörről, s a nép közé röpítették. Micsoda dulakodás keletkezett erre. A ki először hozzákapott, az rögtön el is eresztette, mert meleg volt; megkapta a másik, az meg földobta a levegőbe, hogy majd a kalapjával kapja el, annak nem lesz meleg. Eközben a legelsőnek eszébe jutott, hogy tán nem is forró, csak zsíros, s a húsdarabot elfogta a kalap elől. De a kalapos atyafi oldalba lökte az aspiránst, s a hús a földre esett. Öten lebuktak érte, s a tömeg kacagása közt dulakodtak a koncon, melyet végire is egy okos komondor kapott el, s vonítva hurcolt tova. (Valószínűleg ennek is forró volt, de azt gondolta magában, hogy „azért nem eresztem el, elég ha vonítok”.)

A zsírtól csöpögő húsdarabok egyre sűrűbben hullottak, a mészároslegények hatalmasan működtek. Puffogva csapódtak egy-egy paraszthoz s a puffogás mindig egy-egy mándli, dolmány, szűr, vagy ing tönkrezsírosodását jelentette. Az asszonyok serpenyőkért és kosarakért futottak s azokat tartották a hús-zápor elé. Így voltak azután olyan húsdarabok is, melyek por- és szemétgarni-

rung nélkül kerültek valamely szerencsés halandó birtokába. Különben a téglafalon álló mézároslegények minden darabot ugyancsak körülteremtéztettek (káromkodván). A káromkodások azokat az atyafiakat illették, a kik a húsosztók lábait ostromolták egy-egy jó falatért.

— Pista bácsi elmenjen innen, ne tapogassa a lábamat,

— Azt hittem, hogy az is ökör.

— Nohát, hogy külömbséget tudjon tenni köztünk, fogja.

Ezzel egy szalonnadarab röpült Pista bácsi nyaka közé s lecsúszott az ingébe. — Pista bácsi ordított.

— Hát fújja kend! — szólalt meg a komája.

— Fújhatnám, ha a hasamon volna a szám. Vegye ki komám hamarosan, mert köröszkül ég a bőrömön.

— Így, pusztá kézzel?

— Hát húzzon keztyűt, az árgyelusát!

— Ne kajabáljon, Pista bácsi! szólalt meg a mézároslegény, az ökörnek jobban fájt, még se bögött.

Eközben Pista bácsi megszabadult a szalonnától, s szeszeregve elment borral kúrálni az égés sebeit, de — belülről.

— Tessék friss Esterházy-rostélyos! — szólalt meg a mézároslegény, mikor minket meglátott.

Fenyvessy Feri megragadott egy lenyújtott darabot, s mindnyájunknak őszinte borzalmára beleharapott. Nem tudtam, hogy ennyire szereti a marhahúst.

— Ne egye meg nagyságos úr! — szólt egy öreg paraszt, — adja inkább nekem.

— Hisz magának már egyetlen foga sincs, mit csinál vele?

— Van a Bundásnak. (T. i. foga.)

— Kinek?

— A kutyámnak. Annak szántam.

— Azt ne tegye öreg, megártana szegénynek.

Ezzel a húst messze eldobta, s az egy veszprémi tűzoltó csákóján pihent meg.

— Húst a devecseri bandériumnak! — szólalt föl hetykén egy pityókos díszlegényke.

— Hát a lovad hun van?

— Az köszöni, jóllakott már zabbal.

— Hát egyél te is zabot öcsém.

— Öcséd az enyigi ménkű; tíz kila hús dukál a devecseri bandériumnak, mink is a főispánra szavaztunk.

— Nem kapsz, még ha térden állva lovagolsz is ide három lovon egyszerre. Eredj kapkodni.

— Majd kapkodsz te is mindjárt! szólta a legény mérgesen s ezzel fölragadván a mészároslegénynek a falra állított, levetett rongyos cipőit, a tömeg közé hajította.

A tömeg persze e körül is dulakodni kezdett. Nagy örömei tapasztalták, hogy nem meleg, de többen nagy fájdalommal is, hogy — cipő. Azért a többi közt bizonyosan ez is elcsúszott. Ha csak puhasága (a húshoz képesti) el nem árulta.

A piac sarkán zöld hordók voltak csapra ütve, ilyen föliratokkal: „Árpád vére”, „Hó megállj, itt igyál!” „Kedves sógor, itt a jó bor.” „Ha megkóstoltad a húst, itt vár rád a jó ó must.”

A hordók nagy vonzeróvel bírtak s tartalmuk gyorsan ürült. Bögrékkel, poharakkal állt körül a nép s itta a hordó levét. Elvinni nem volt szabad, ott, rögtön, helyben meg kellett inni a kapott porciót, ha valaki berúgott, azt ellöködték onnan. Egyet elpáholtak, mert berúgva jött az egyik hordóhoz.

Igaz is! micsoda bizalmatlanság ez az ingyen bor iránt, mintha ettől nem tudott volna berúgni? Csak azután tűnt ki, hogy a boldogtalan a — másik hordónál rúgott be. De a tévedés áldozata akkor már a pocsolába volt gázolva s ott csókolgatott egy barátságos komondort, azt állítván, hogy az az ő hűtlen kedvese. A nyilvánosan kompromittált komondor ott is hagyta csakhamar a boldogtalan szerelmest és — boldog részegét.

Nyilván nehogy a nép azt gondolja, hogy a bor mérgezett, maga a főispán Esterházy gróf (a ki körutat tett) szintén megkóstolta. A nép éljenzett, s vállaira emelve körülhordozá főispánját. Fölemelték Véghelyi alispánt, a veszprémi polgármestert, Kinszky Jenő grófort, Lévay piarista gimnáziumi igazgatót . . . Egyszerre csak a fővárosi sajtót éltették a körülállók. A nép egy ideig fülelt, azután ő is éltette a fővárosi „sajt”-ot. Bizonyosan sajtliferánsoknak nézett bennünket. Mert a sajtót ő — prés név alatt ismeri.

A katonabanda Rákóczit fúj, a főispán egy félkalap ezüsthátost szóratott ki, az ökörből csak a szarvak, a borból csak a hordók maradtak meg, s ezzel a veszprémi népünnepe véget ért.

A KECSKEMÉTI PUSZTÁKON.

Önök, tisztelt uraim, igen előnyösen ismerik a pusztát Petőfi költeményeiből. Gyönyörködnek a költőkirály színpompás, lángoló leírásában s aztán nyáron — elmennek Svájcba: Tirolba, vagy a Tátrába, nagy gyalogutazásokat tesznek s a magyar pusztá örökké ismeretlen föld marad önök előtt.

Nem mondom én, hogy nyaralás céljából foglalkozzanak a pusztával. A pusztá nem arra való. De nézzék meg vagy egyszer azt a világot, érdeklődjenek az iránt a sajtóságos élet iránt, mely e magyar síkságokon folyik, hol az ezer év előtti nomád magyarok kóbor élete majdnem változatlanul megmaradt. Múzeumokban nem találunk semmit a honfoglalás emlékeiből, de találunk többet és érdekesebbet: eleven életet a pusztai pásztoremberök közt, az ezer év előtti élethez hasonlót.

Nem vagyok történetíró, régiségtudós se vagyok; állításaim nem a tudáson, hanem a helyes érzésen és a sejtelmeken alapulnak; de nem hiszem, hogy ezek félrevezetnének.

Mi magyarok keverék faj vagyunk. Jóformán

Európa minden népének a véréből van bennünk néhány csöpp. (Még a spanyol grandokéból is!) Ez a keveredés igen nagy hasznunkra volt, sokat köszönhetünk neki. De annál érdekesebbek és figyelemreméltóbbak a *tisztán megmaradt magyar típusok*.

És ezek csak a pusztai pásztoremberek közt találhatók föl.

Ha mi a földet túrjuk régiségekért, csak római táborok és városok romjait adja nekünk. Indítsunk tehát régészeti kutatást az emberek közt.

Azért, kedves olvasó, akár Vöslauban akár Osztenében, akár Balatonfüreden nyaralsz, én ezennel megfogom a kezedet és elvezetlek magammal. Nem messze megyünk, csak Kecskemétre, a mi két óra gyorsvonaton és onnan ki a pusztákba, a mi három óra kocsin.

Itt kezdődik az Ős-Magyarország. Ázzál a különbséggel, hogy ide Zichy Jenő gróf nem szervezett expedíciót. Remélhetőleg nem is fog.

I.

A mi expedíciónk szombaton ment le a fővárosból: négy író, két festő. Vezérünk volt Kada Elek, a kinél jobban senki se ismeri a Kecskemét vidéki pusztai életet.

A jóvérű városi lovak ott toporzékoltak az állomás előtt, hogy minket könnyű kocsikon, a városon át, a monostori pusztára röpítsenek.

Pár perc alatt túl voltunk a nyári nap által izzóvá

fűtött városon, melynek közepéből egy hatalmas *gótizlésű* városháza bontakozik ki. Kövid idő múlva teljesen készen lesz s akkor a templomokat becsukhatják. Mert a címisek imádkozni fognak bele járni.

Még a nagy építészeti mű körvonalain merengtünk, mikor hirtelen a disznóhizlaló telepen termettünk. Itt a stílusra nem sokat adnak, csak a disznó legyen kövér. S e fabódék közül évenként negyvenezer darab hízott sertést szállítanak szerteszét. Így már könnyű ilyen monumentális városházát építeni.

Mint a dél-afrikai aranyásók rögtönzött városa, olyan ez a sertéshizlaló telep. Csakhogy itt nem kalandorok lázas munkája folyik, hanem bölcs polgárok meg gondolt tervüket hajtják végre pompásan; mert a disznó is hízik, meg a polgár is.

A mint ezen túl voltunk, kiértünk a tanyavilágba, s itt már elkezdett fűjdogálni a síkság üde szele.

A nap beragyogta a vidéket s mindenfelől mosolygó tanyák fehérlettek felénk. Takarították be az életet. Nagy asztagokban állt az áldás. A merre csak néztünk, munkás kezek szorgoskodtak, s a széleskarimájú fekete kalapok alól barna, napégette arcú parasztok néztek az expedíció négy kocsiját.

Közbe-közbe egy facsoport alatt kulacspauzát tartottunk, sub titulo, hogy a lovak kifűjják magukat.

Egy-egy tanyából barna-piros gyerek-csoport rohant az út mellé, az elvonulást nézni. Jól van magyarok! Kire marad a kis ködmen, a tanya és az ország, ha kevés

a gyerek. A kecskeméti paraszt; jobban szereti a gyereket, mint a lovát meg a barmát. Pedig ez nagy szó.

Néha a fák közül egy lompos kuvasz ugrott utánunk — szájkosárral. Mit énekelt Petőfi ?

Pusztá, pusztá, te vagy a szabadság képe.

Akkor a kutyákon még bizonyosan nem volt szájkosár.

Némely kutya koloncot viselt a nyakán, hogy ne tudjon futni. Ez is rendelet. Olyik kuvasz azonban túljárt a magisztrátus eszén, mert a koloncot okosan a szájába vette, s úgy rohant utánunk, hogy egy kicsit kiugassa magát. A szabályrendeletet tehát kiegészítendőnek tartom így:

Minden koloncos kutyára szájkosár teendő, nehogy az ebek által a kolonc a szájba vevődjék.

Egyszerre csak bekanyarodunk egy útra, honnan egy csomó tanyát látni, minden fa nélkül álló házakat és házcsoportokat.

Most tűnt csak föl nekem, az ellentét folytán, hogy az eddigi tanyák milyen kedvesek, vonzóak voltak, mert valamennyi gazdag facsoport közt állt.

— Miféle tanyák ezek? — kérdem Kadát.

— Ezek már nem kecskemétié, hanem kunsági embereké. A kun ember nem szereti a fát. Azt tartja róla: *a fa árnyékot vet és madarat nevel.* Az árnyék rontja a gabonát, a madár pusztítja a gyümölcsöt. Ha a kun ember tanyát vesz, első dolga a fákat kiirtani.

Pedig oly sivárak, szomorúak ezek a fátlan tanyák.

Két órai kocsikázás után hagytuk el az utolsó tanyát és kiértünk az igazi pusztára.

A nyugvó nap az ég peremén állott és sárga fény helyett narancsszínűt hintett alá. Se közel, se távol ház nem látszik, csak dombos legelő, itt-ott egy-egy kis sötét erdővel. Irtóztatóan száraz minden. A senyvedt fűvet néha egy kiszáradt szikes tónak a feneké szakítja meg. Nincs ember a messze szemhatáron, nincs madár a levegőben, még bogárzűmmögés sem hallik. Benne vagyunk Kecskemét város tizenhatezer hold területű pusztaságában.

A mint a puszta csöndje által megkapva, hallgatóan vágtatunk előre, az árnyékok egyre hosszabbak, a levegő egyre sötétebb lesz. A pirosas ég átmeleg sötét lilaszínbe, megjelenik a hold szürke pofája s az esti csillag fényes szeme. A nap lebukott, semmi sem látszik belőle, de a nyugati égen még azért ő dominál, egy nagy világos félköralakban, mely egyre szűkebbre szorul.

A kocsisunk, egy vén, tipikus alak, nagy harcsába juszszal, a távolba mutat:

— Ott a Zuborgány Sándor cserénye.

Ez volt utazásunk célja: a Zuborgány Sándor cserénye.

Pár pillanat múlva ott voltunk. Ezerhatszáz: darab marha közt hajtottunk el, s mikor kiértünk e tömegből, ott állt egy erőteljes, szélesvállú, feketeképmagyar, hosszú hajjal, bő ingbegatyába, ujjatlan lajbliba, melyen majdnem ökölnagyságú pitykegombok lógtak. Meztel volt, kalapját a kezében tartotta.

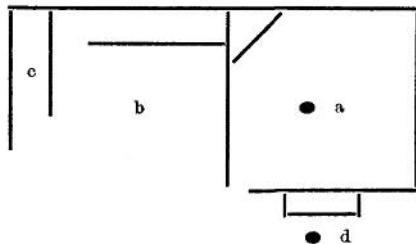
— Nem hittem, hogy az urak olyan *szerencsések* lesznek a cserényemet meglátogatni.

Ezzel fogadott bennünket. Ez volt Zuborgány, a cserény ura és pátriárkája, különben számadó-gulyás Kecskemét város szolgálatában, vagyis a városi gazdák marháinak egyik főfelügyelője.

Kezet fogtunk az értelmes képű, emberséges emberrel, s aztán szétnéztünk: mi hát az a cserény?

A legkezdetlegesebb valami a világon, egy nomád nép ideiglenes tanyahelye.

A cserény öt négyszögölnyi terület, mely veszőből font kerítéssel van körülrakva. Ha odább mennek, ezt a kerítést is fölszedik és kocsin tovább viszik. A cserény egyik oldalát egy alacsony deszkakerítés folytatja, mely tulajdonképp csak arra való, hogy a számadó lovainak a jászolát tartsa. Négy lóra szokott itt hely lenni. E deszkafal mellé, derékszög alakban, oda van téve a taliga, az egyetlen fődött és zárható hely: ebben tartják ez egyheti elemózsiát. A taliga mellett ott áll még egy-két könnyű kocsi: ez is a számadóé. A taliga a kocsikkal az egyik oldala, a cserény fala a másik oldala ennek a primitív lóistállónak.

E képnek, melyet nem a velünk volt Vágó Pál rajzolt, magyarázata ez: *a* — a cserény, közepén a tűz és bográc; *b* = a lőállás; *c* = a taliga; *d* = az ágas címer. A vonással jelzett sarok Zubogány cókmojkja. A cserény ajtaja mellett a pad látható.

Márciusban, mikor a pusztákon nagy hófoltok vannak még s ugyancsak hidegen fújdogál a tavaszi szél, Zuborgány gazda, a ki a telet a városban töltötte (hol a pásztoroknak külön városrészük van), összeállítja a cserényt. Ő maga, az öregbujtár és négy kisbujtár. Azzal átveszi a gazdáktól a marhákat, rovás szerint, melynek fele a számadónál, fele a gardánál marad és nekivág) a pusztának. Ugyanekkor négy-öt különböző irányban a városból más-más számadók indulnak el marháikkal a letelezőkre.

A pusztákra érve, felütik a cserényt, mindig úgy, hogy a kapuja dél felé nézzen. És mikor a cserény készen van, mindig a déli oldalon leütik a földre az ágast: egy lehántott kérgű, magas fát. Ez a szokás Ázsia nomád törzeinél ma is megvan és megvolt a régi magyaroknál is.

Kérdeztem Zuborgány gazdát, hogy mi ez?

— A címerem, — felelt ő.

— De mire szolgál?

— Arra, hogy legyen.

— Hát miért állítja ide a cserényt elé?

— Mert az apám is oda állította, meg a nagyapám is.

E pillanatban az ágas arra szolgált, hogy egy fél-tinó volt fölakasztva rá. A másik fele a cserény közepén,

egy óriás bográcsban, pörköltté aprítva rotyogott a tűz fölött.

Negyvennyolc óra alatt még a kisbujtárok is viszik annyira, hogy minden marháról tudják, hogy melyik gazdáé. A laikusra nézve minden marhának egyforma portája van, de a gulyás épp úgy meg tudja különböztetni őket, mint az emberi arcokat.

Mikor a marhák egy-két hét alatt ezen a részen lelegeltek mindent, a gulyások fölszedik a sátorfájukat és mennek odább. Az új tanyát is kút mellett ütik föl.

A számadó szombat este befogja pehelykönnyű kocsijába két pompás pusztai lovát és beszáguld Kecskemét városába. Másnap délre kihozza az egész hétre való eleséget, kenyeret, szalonnát, lebbencset, kását. Tejet adnak a számadó tehenei, húst a számadó tinói.

Maga a számadó a szakács. Bort nem ad a kosztosoknak. A bujtárok fizetése nagyon csekély. Egypár forint, egy pár csizma, suba, ruha, koszt. De ezek a nomádverű legények bármi csekélységért szívesebben mennek ki a pusztára, semhogy bent maradjanak a tanyákon, földet mívelni.

Pedig nehéz sor ez a foglalkozás, keserves élet, sok munka.

Önök talán azt hiszik, hogy a gulyás egész nap hever a fűvön és nézi a legelő jószágot.

Ezt is megteszi, de ritkán. Maga az itatás óriási munka. Ötször itatnak egy nap, minden itatásnál a négy kisbuj tár ezer-ezerötszáz vödör, tehát egy nap körülbelül hat-hétezer vödör vizet húz föl a kútból.

Kora tavasztól majdnem decemberig kint laknak a pusztán, tehát nyolc-kilenc hónapig nincsenek födél alatt, A tavaszi, őszi hideg záporok, havas eső, fagyos szél, nyári zivatarok érik szabadon. Összes menedékük az, hogy a cserény különböző oldalaira fekszenek, a szerint, hogy honnan fúj a szél és merre ver az eső.

A cserény ajtaja mellett, kívül, van egy pad: ez a számadó éjjeli tanyája. Mert a eseményben, a kerítésen belül, nem hál senki. Ott csak főznek. Az egyik sarok fölé van húzva egy kis födél. Ott tartja a számadó a féltettebb jószágait: a rovásos zacskót (ezek a nagyfontosságú számadások) a jelekkel telerótt pálcikákkal. (Mert a számadó nem tud írni s olyan hunszittya írásjeleket használ.) Azután ott van a szalonnás iszák (borjúbőrből), mely hűsen tartja a szalonnát, a kulacsi, mely hűvösen tartja a vizet, a tükör, a számadó ruhája s több efféle.

Aztán: a cserényből az asszony nép ki van tiltva. Kivételesen a piros pünkösdi ünnepe.

Pünkösdi ünnepén asszony, leány, gyerek, a pásztorok minden famíliája kimegy a pusztára, a cserény közelében tanyát üt, sátrak alatt, cigány mellett elmulat egy hétig. Akkor az asszonyok bevonulnak a városba s a következő pünkösdi képpel se fordulnak a cserény felé.

... A szegény bujtárgyerekek, ha a számadó éberségét ki tudja játszani, éjszakánként elvágat a szeretőjéhez, a ki mindenesetre a legközelebbi tanyán lakik.

Istenem, talán ezek a dolgok nem is érdekesek. Forduljunk a vendégek felé. Egymásután érkeznek más

cserények számadói és öregbujtárjai. Jönnek Sikár, Sáfár, Kelemen Jakab gulyás-számadók és Nyerges csikós számadó, mint a mai pusztai szoáré meghívott vendégei. Gyönyörű tagbaszakadt, ősmagyar alakok. Illedelmesen kezet fognak és várják a megszólítást. Köziben teljesen besötétedett, a tele hold fölött, a csillagok fényesen ragyognak. A gulya magától letelepedett a cserény körül, oly szorosan, hogy nem lehetne semerre se elszökni. Ezerhatszáz marha szuszogását s a kérődzés csöndes ropogását halljuk. A jószág, bár fekszik, de nem alszik s némán bámul a cserény felé. A bujtárok csapra ütnek egy hordó bort, Zuborgányné és két kislánya (kiknek megengedett, hogy e rendkívüli alkalomra kijöjjenek a városból) a poharakat törölgetik, Zuborgány pedig bemegy a cserénybe, megkeverni a vacsorát. A megkeverés abból áll, hogy az óriás üstöt leveszi a tűzről s olyanokat lódít rajta, hogy az egész pörkölt önmaga körül megfordul. Kanállal a viláigért hozzá nem nyúlna. Ezt csak a hortobágyi kollégák teszik s ettől — a kecskeméti pásztorok állítása szerint — megtörik a hús.

— Uraim, — kiált Zuborgány, — tálalunk, tessék helyet foglalni.

Tizenkét, hosszú szőrével kifelé fordított subát kör alakban leraknak a földre, ezeken helyet foglalunk, a kör közepébe leteszik a bográcsot, mindenki szel egy darab kenyeret, előveszi bicskáját, s azzal bökdösi ki a húst. Mikor mi jól laktunk, akkor átengedtük helyünket a Zuborgány gulyás-vendégeinek és bujtárjainak, aztán jöttek a kocsisaink és a klarinétos. Mert egy szál cigány is volt

velünk. Szépen egy bográcsból megvacsoráltunk és egy hordóból oltottuk a szomjúságunkat.

Azt hihetné az ember, hogy ezalatt a roppant gulyára nem vigyázott senki. Dehogyan! Az inspekciós bujtár (a kit *lakosnak* hívnak) hosszú botjával folytonosan körül-körül járt, s a kutyák is a gulya külső részén ügyeltek. A gulya közepén pedig sívított a klarinét, s megkezdődött a dalolás, mely messze elhangzott a pusztában.

Zuborgány két fiatal gyereket vezetett elő.

— Ezek a fiaim. Kisbujtár mind a kettő. Tehetség van bennük, de még gyöngék. A harmadik fiam Bécsben huszár.

Így mutatta be a gyerekeit. Eltréfáltunk vele.

— Hát aztán mit csinál, ha ellopják egy tinóját?
— kérdeztük.

— Lopunk helyette másikat,

— Hátha nem kerít helyette másikat?

— Megfizetem a gazdának. Az az igazságtalanság. Én csak ötven krajcárt kapok egy marháért egész eszten-dőre, aztán van ám itt száz-százharminc forintos barom, mely ha elvész, nekem az egész árát meg kell fizetni.

— Okos ember maga, Zuborgány bácsi, nem esik meg magán ez.

— Okos ember, okos ember . . . csak hogy ha az ember öregszik, az esze nem nő ám, csak a huncutsága.

Oly ügyes, talpraesett feleleteket adott az öreg, hogy elbámultunk rajta,

A dalolást Kelemen Jakab, a szomszédos cserény

számadója kezdte, a többiek kontráztak. Eleinte igen istenes nótákat hallottunk, melyekben esőért könyörögtek, hogy a szegény baromnak legyen mit enni. Mikor belemelegedtek, kezdődtek a betyár-nóták, melyekben a főszerepet a zombori tekintetes királyi törvényszék játszotta. Úgy látszik, régen az atyafiaknak sok bajuk lehetett a zombori törvényszékkal.

Oly kedves, oly megható volt ezeknek a pusztai embereknek egyhangú, egyszerű, cikornyátlan nótázása... A fiatal bujt árok már vadabban csinálták. A borital kicsit a fejükbe is szállt. Ingujjukat a vállukra tűzték, g[alyájukat a csípőjükhöz gyűrték s a klarinét éles visitása mellett, hatalmas kurjongatások közt, dalolni, táncolni kezdtek. Két bujtár össze is tűzött. Egy pillanat és szilaj birokra keltek ... de ekkor ott termett köztük Zuborgány, két hatalmas tenyerét a vállukra tette és lassú hangon így szólt:

— Csend! Odébb!

Vége volt a verekedésnek. A számadógulyás olyan úr a cserényben, mint a kapitány a hajóján. Óriási tekintély: törzsfőnök, pátriárka. Jaj annak, a ki nem fogad szót.

... El is felejtettem megmondani, hogy a vacsora miből állt még. Elibénk tettek egy sajtár tarhót (édes túró), melyet pléhkanalak segítségével fogyasztottunk el; a kecskeméti urak aztán pogácsával és fekete kávéval láttak el.

Úgy éjfél felé Zuborgány gazda fölnéz a holdra a odaszól a bujtároknak:

— Indulhattok.

A leglármásabb két legény azonnal kilép a mulató csoportból s elindul a legelésző lovakat elfogni. Két lovat megcsíptek, a cserény elé vezették, nyereg gyanánt rájuk vetették a bundát s fölugrottak. Mikor már a lovon ültek (és itt sokkal kevésbé ingadoztak, mint a szárazföldön), kibontották a hosszú karikást és szilaj száguldással belevágtak a heverésző gulyába. Rendkívül érdekes volt e másfélezer marhának a felkavarása. Iszonyú bögéssel ugrottak talpra, összeütődtek, tülekedtek egymással, bömböltek, szökelték, s köztük mint a szélvész száguldott lobogó ingbe-gatyába a két legény, kiabálva: *Hajrá, hajrá* és durrogatva a karikást.

Tíz perc múlva eltűnt előlünk a gulya, melyet így hajtottak az éjféle legelésre.

. . . Mikor mi elhagytuk a cserényt, már a hold le-tűnt és koromsötét volt a csillagos éjszaka. Két számadó-gulyás lóháton a kocsisor előtt foglalt helyet s nagy dalolás közt torony iránt megindult a bugaci pusztára, előt-tünk, hogy az utat mutassa. Sohse felejtsem el ezt a vág-tatást az alaktalan sivatagon keresztül. Daloló vezetőink néha hátra kiáltottak: „Lassan! árok, jobbra bucka, balra bucka, gödör, part. Ez mind a kocsisainknak szólt, a kik az utasítás szerint igazították a kocsis járását. Ezek a bagolyszemű emberek, azt hiszem, még a cirpelő tücsköt is meglátták a vak sötétségben.

— Megállj! — kiáltott a vezető, — ez a Takács kopolyája.

Megálltunk és láttuk, hogy az egyik gulyás leugrik

a lóról, lehajlik a földre, aztán fölugrik a lóra és tovább nyargal előttünk. Kada pedig magyarázta:

— *Kopolya* anyit tesz, mint a pásztorok által a vi-
zes laposokban hirtelen ásott kis kút. Takács egy gulyás
volt, a kit ezen a helyen agyonütöttek, itt el is temettek,
a fejéhez galagonya-bokrot ültettek. A galagonya-bokor
alatt levő gödörben gyakran meggyülemlik a víz, azért a
helyet elnevezték Takács kopolyájának. A számadó pedig
azért szállt le a lóról, hogy egy galyat szakítson le a gala-
gonyáról, régi pajtása fejfájáról.

Visszanéztem, de a magános pusztai sírt már nem
láttam. Vezetőink már nem daloltak . . . mintha imád-
koztak volna a szegény üdvösségéért.

VELENCÉTŐL — VELENCÉIG.

Van nekünk egy hallgató barátunk, a kiért örök kár, hogy fecsegőnek nem született. Mert igen okos ember, középiskolai tanár, a Petőfi-társaság tagja, éles boncoló képességű és finom ízlésű könyvkritikus és esztétikus. De társaságban néma. Krisztus után az 1882-ik évben a Kammonban csak egyetlen szót szólt, azt, hogy *csámpás*, ezt is egy ballerínára mondta, a kinek véletlenül — egészen korrekt lábai vannak.

Ilyen egy barátunk van „nekünk”. E „nekünk” alatt egy nagyobbára zurnalisztákból álló kompánia érteendő, mely az esti s éjjeli órákban a Kammonban szokott tanyázni.

E társaságban szokott hallgatni, s egy feltűnő vastagságú csibukot szopogatni a mi barátunk.

Ezelőtt két nappal izgatottan jön a kávéházba, esibúkra gyűjt, s beszélni kezd. Közbámulat, ő beszélt, — én pedig irok.

Derék barátunk (nevezzük őt Ferencnek) vagy két hete a lagúnák városába, Velencébe utazott, váltván Budán egy kellő számú szelvényekkel ellátott körutazási jegyet.

Hogy jól mulatott, az természetes, hogy minden pénzét elköltötte, az is természetes; ez utóbbit egy régi hagyományhoz való ragaszkodás is elősegítette. Ez a hagyomány akképp szól, hogyha valaki (magyar) Velencéből jön haza s Budára ér, nem szabad többnek lennie a zsebében egyetlen osztrák-magyar értékű forintnál. Ebből negyven krajcár az omnibusz, egészen a Magyar Királyságig, innen haza egy hordár harminc krajcár. Marad még előre nem látott eseményekre (pl. ha az ember betör valami ablakot) harminc krajcár.

Ferenc barátunk tehát vígan érkezett hazafelé utaztában Székesfehérvárra. Itt még bekebelezett egy pár tormásvirslit, egy pohár sort, s szivarra gyűjtva (zsebében az utolsó mohikánnal), vidáman robogott ő s Buda felé.

Egyszerre csak fölszakítják az ajtót. A vonat új konduktora bedugja a fejét. „Kérem a jegyeket!” Mindenki oD'Anyújtja, Ferenc úr is előszedi a könyvecskét, melyben az utolsó kupon lézengett.

A konduktor, a ki élete háromnegyedrészt Székesfehérvár és Buda vegyes vonatain töltötte, megnézi előlről, megnézi hátulról a könyvet, aztán lesújtó hidegséggel azt mondja:

— Ez a jegy nem érvényes.

— Kérem, ezt én harminc forintért vettem, Budától Velencéig és vissza, a többi szelvényt már kitepték belőle, ez az utolsó. Tépje ki és távozzék.

— Az úr megfizeti a vitelbért Fehérvártól Budáig, s azonfölül jelentékeny pénzbüntetést szúr le.

(Nagyot dobbant az egy forint a zsebben.)

— En nem fizetek; — kiáltá kétségbeesetten Ferenc úr. („Hogy a mennykőbe is fizethetnék”—gondola).

— Akkor hát ki tetszik szállni!

Ezzel az ajtó becsapódott. Az utasok összesúgtak. Lám, egy úr, a ki bliccelni akar, nem szégyenli magát, pedig olyan tisztességes külseje van.

— Velence, két perc! — ordítja egy hang, mely Ferenc úr előtt nem volt ismeretlen.

Az ajtó kinyílik, s a fentebbi konduktor újra invitálja barátunkat kifelé.

— Nem megyek! — volt a válasz.

No jó! Zordon mögötte föltűnik két vasúti bakter, felgyűrt ingújjakkal. Ferenc úr nem Herkules, sőt ellenkezőleg; a konduktor maga is könnyen elbánhatott volna vele, hát még egy konduktor és két bakter. Fogja a pakk-táskát és kiszáll. Minden kupéból kíváncsi fejek néznek ki. Nini, elfogtak valami sikkasztót! Nem a, egy antiszemita izgató lesz, a ki léprekerült. De hol maradnak a zsandárok? A két bakter visszagyűri rendes állapotába az ingujját, s tovább halad. A konduktor a lépcsőre ugrik, s kiált: „Kész!” (úgy látszik, a velencei állomás csak ilyen esetekre van berendezve.) A vonat fűtül, s elrobog. A pályaudvaron ketten maradnak: a pakk-táska és Ferenc úr. Az utóbbi hosszan elmereng a távozó vonat után, s mikor visszafordul, egy urat pillant meg, ki őt fixirozza.

— Uraim, mi lesz énvelem? — fordul hozzá.

— Hát biz azt én nem tudom!

— Ön az állomásfőnök?

— Nem! a helyettese!

— Hát ő hol van?

— Valami mulatságon, bent a faluban.

— Nézze, itt a körutazási jegyem, az utolsó kupon van csak benne, hát miért nem érvényes ez Budáig?

— Azt én nem tudom. Ilyen jegyet még ez az állomás nem látott.

Ebbe a Velencébe nem szoktak körutazni.

— Hát mi lesz velem?

— Majd elvállik. Mindenesetre megfizeti a vitelbért Fehérvártól Budáig.

— De hisz nekem összesen csak egy forintom van.

— Azt mindenki mondhatja.

Akközben öreg este lett. Egy bizonyosnak látszott Ferenc barátunk előtt, hogy az éjszakát ott kell valahol töltenie.

— Uram, legyen segítségemre bajomban!

— Kérem.

— Itt van az aranyóráim, testvérek közt is megérhetven forintot, itt hagyom zálogba, adjon rá két pengőt, különben kénytelen leszek az éjszakát valami marhavaggonban tölteni.

— Marhavaggonnal nem szolgálhatok, hanem itt van a két forint.

Ezzel fogta az aranyóráit s elcsukta a vasúti pénztárba.

— Most pedig legyen szíves útbaigazítani, merre találok falut.

— Balra az út Velencébe vezet, mely igen közel van. Jobbra Nyékre jut, ez a falu jóval messzebb esik.

— Igen le vagyok kötelezve. — Ezzel Ferenc és pakttáskája megindultak, neki egy ismeretlen és sötét világnak. Persze, hogy a jobbik útra tévedt (ez a pecek napja) s huzamosabb gyalogolás után végre — kutyaugatást hallott.

— No, itt a falu. — Tapogatózva haladt előre, nehogy fölbukjék valami parasztházba, végre kapuféle akadt a kezébe s éppen nyitni akarja, mikor három ordas komondor, idegen szagot érzvén, veszett csaholással a kapunak rohant.

Hogy iramodott a sötétben az út közepe felé! Ott megáll, s hallgatózik; a világ mind a négy tája felől kutyaugatás hallatszott. Az ebhad föl volt riasztva, Hová hajtsa le most árva fejét? Megindult a falun végig. A kutyák visszautasítottak minden próbált közeledést. Már körülbelül a falu végén járhatott, s az ugatás zöme mögüle hangzott, mikor egy fa mögül előlép valaki, s rettentő nagyot ordítván, kijelenti, hogy tízet ütött az óra (hol? a vasúti pénztárban?) és dicsértessék a Jézus Krisztus!

Hála Isten! csak a bakter. De fene jó tüdeje van.

— Atyafi, micsoda világrészben vagyunk? — kérdi.

— Ki vagy? — dörgi a kétlábú óra és egy hosszú botot szegez a kérdező felé.

— Azt kérdem, hogy *hány óra?*

— Hát nem hallotta az úr?

— Micsoda város ez?

— Nem város ez kérem, hanem csak Nyék, afféle falu.

— Tülem akár Paris is lehet, mert én nem látam belüle semmit. Vezessen engem a nagyvendéglőbe.

— Már mint a zsidóhoz?

— Nem bánom én, ha keresztény is.

Ferenc úr és a bakter megindultak a sötét éjszakában. Ferenc úr megfogta a hosszú botot s a jótorkú atyafi elől ballagott. Ez igen jó volt, kutyák és árkok mián! Végre megállnak egy ház előtt s a bakter megdöngeti a kaput.

— Hé, vendéget hoztam, nyissák ki az ajtót.

A tornácon nagyot káromkodott valaki.

— Majd mi minden bitangot bebocsátunk. A tisztességes ember ilyenkor odahaza van.

(„Mikor leszek én még otthon!” — sóhajtá Ferenc úr).

— Majd elvezetem én az urat a zsidóházhoz! — vigasztala a bakter.

A főnbbi módon tovább bandukoltak. Végre egy másik ház előtt, a falu túlsó végén megálltak. Az ajtó nyitva volt, bementek. A bakter szétvert vagy négy kutyát, a nagy háborúra kijött egy borzas zsidó, a „zsidóház”.

— Zsidóház úr, adjon nekem valami harapni való, egy ital bort, meg egy szobát.

Kapott kenyeret, mely nem volt „harapnivaló”, de

a bor annál rosszabb vala, ellenben a szoba állott egy a padláson kiterített bundából.

— Aztán holnap keltsen fel hajnali 4 órakor, mert tovább akarok utazni.

— Meglesz!

Másnap pontosan fölmászik a padlásra a zsinde-lyes, s fölkelte Ferencet.

— Hány óra?

— Lehet úgy *féltíz*.

— Boldogtalan hazafi. Azóta elment már vagy három vonat. Hát nincs magának órája?

— Kérem, kérem, két forint ötven krajcárért vettem a fehérvári vásáron, de már két esztendeje áll.

— Micsoda vonat megy erre legközelebb?

— Délután kettőkor a gyorsvonat; *de ez nem áll meg Velencénél*.

— Huj, huj!

Ferenc úr összeszedi esernyőjét, pakktáskáját, s a nélkül, hogy Nyéknak nagyobb figyelmet szentelne, a poros országúton megindul Velence felé.

Az állomásfőnök már megérkezett a mulatságból s gondterhes homlokkal járkált a perronon.

— Uram, — állit be Ferenc, — mi lesz velem?

— Hát mit tudom én?

— Kérem, én Ferenc vagyok, a körutazó.

— Ahán, ön az?

— Nos, mi lesz velem?

— Azt már nem tudom.

— Csak nem telepedhetem meg ebben a fészekben.

— Még nem tudom, de fogom tudni; most gondolkozom rajta.

Ezzel a főnök föl s alá járt, s gondolkodott.

— Gondolkozzunk együtt, — kiáltá Ferenc, s ő is járkálni kezdett.

Egyszerre a főnök homlokára üt.

— Megvan! Az ön aranyóráját beletesszük a pakk-táskába, ön egy jegyet kap innen Budára, hazaszállítjuk a táskáját, s ön otthon kiváltja azt, fizetvén a menetjegyet Fehérvártól, s a kellő büntetéspénzt.

— Fizetek mindent, csak vigyenek innen,

Nemsokára jött lassan köhögve egy vegyesvonat.

Megfogták, s Ferenc urat föltették rá. Egy és félórát állt ott a jámbor vonat; tán abban a hitben volt, hogy az olasz Velencénél áll; végre a mozdonyvezető meghallotta, hogy Martonvásáron friss sört csapoltak, ő akkor nem marad tovább az istennek se. Megindultak s későn este szerencsésen Budára értek.

Ferenc barátunk másnap kiváltotta a podgyászát; de intézett egy dörgegelmes beadványt, a vasútigazgatósághoz, mely bizonyára visszatéríti neki az összeget s összes állomásaihoz küld egy-egy körutazási jegyet, mert akadhat még állomás, a hol nem hisznek az ilyen, furcsaságban.

KÜLFÖLDÖN

UTAZÁS ÉSZAK FELÉ.

Az irgalmasság testi és lelki cselekedetei közt neon tanultuk a katekizmusban azt, hogy „szegényeknek templomot építeni”, de a templomépítés impliciten bizonnyosan ott van a felsorolt nemes cselekedetek közt. Ezúttal azért hagytam oda Budapestet, hogy e nemes cselekedeteknek közvetítője legyek. A bukovinai magyarok közé megyek, rendbe hozni a templom- és iskolaépítés ügyét Istensegítsen. E pillanatban ugyan messzebb vagyok tőlük, mint mielőtt Pestről elindultam, Galicia, és Bukovina egész hosszában köztünk fekszik, de ha egyszer Gácsországba muszáj az embernek betenni a lábát, akkor már kerüljön egyet., s tekintse meg Krakót, hogy in natura is olyan-e, mint a hogy a *Krakói barátok*-ban és a *Koldusdiák-ban* füstötték a Nemzeti és Népszínház . . . Esős, hűvös áprilisi reggelen hagytam oda Budapestet; a fővárosnak mogorva arcát vittem el magammal a mogorva észak felé.

Mindenki boszús, sáros és álmos volt, az emberek unottan vonszolták magukat az utcán s haragosan tekintettek a vaspálya felé gördülő utazóra. Én ugyan

nem haragudtam senkire, csak a vonatra: kegyetlenül korán indult, 7 órakor pont; 8 órakor már Visegráddal szemben nyargaltunk, s ki tudja hol nyargalna velem az osztrák-magyar közös futárvonat, ha Galánthánál el nem pártoltam volna tőle, céloom lévén egyelőre, a Vág völgyön végig menve, Zsolna. A Vág völgyet nem találtam olyan szépnek igazában, mint a milyen szépnek Jókai fantáziájából ismertem! A páratlan fantáziájú Jókai, nem emlékszem már melyik regényében, fölülmúlta magát a természetet. A romantikusan ecsetelt természeti gyönyörűségek helyett találtam egy igen szép vidéket, mely kellemesen szórakoztatta a szemet. Az igaz, hogy szakadatlan sűrű zápor fátyola akadályozta meg a szemet abban, hogy messze mérföldekre elsuhanjon; az is igaz, hogy fogvacogató hideg idő volt s a kupéba besettenkedő szél ellen alig-alig lehetett eléggé védekezni, lévén az előkészületek tavaszi utazásra megtéve. Ezenkívül köd és vízpára szállt föl a völgyekből s megülte piszkos szürke hadával a hegycsúcsokat, a tekintetet földszintes kalandozásra kényszerítvén. Így az idő kedvet és kilátást egyaránt elrabolt s az út mérsékelt élvezetet nyújtott. Ezért azonban a hiba nagyrészt nem a Vág völgyben van, hanem a körülményekben és bennem.

Mennyire irigyeltem Jókai fantáziáját, hogy ha már nem látok, legalább el tudjam képzelni, a mit láthatnék. A barna mohú várromokat, a borúsán alátekintő hajD'Ani magyar sásfészeket; néha megpillantottam egyet, a mint közvetlen mellette elrobogtunk. A trenseni vár olyan közel van a vasúthoz, hogy a mozdony

fölcsapó füstje a falak tátongó boltozatai közt enyész el, s ez üregek verik vissza dübörgő zakatolását. E vár, melyben Csák Máté dacolt királyával, most egy nagyszájú Uchatiusnak két órai erős munkájába kerülne; az igaz, hogy a virtustól duzzadó Csák, most élvén, egyáltalán nem dacolna senkivel, hanem főispán lenne, s elcsapná a megye ellenzéki tisztviselőit ... A megáradt Vágón sebesen mentek lefelé a tutajok, s a vékonyan ruházott és e tekintetben inkább csak az ég madarainak gondviselőjére bízott tót atyafiak dideregve dirigálták a kanyarulatokon keresztül a primitív alkotványt.

Egy-egy széltől védett helyen le is szálltak a szelős tutajról s nagy tüzet raktak maguknak, hogy egy kicsit fölmelegedjenek. Az utánuk jövők is mind oda-telepedtek s lassankint 10—12 tutaj hevert a kikötőben és 20—24 tót a parton. Kekem úgy tetszett, mintha büszkén tekintettek volna föl a mi lármás vonatunkra.

Ők, mint hajósai egy évszázadok óta használatos járműnek, melyet se gőz, se elektrom nem törölt el s nem fog eltörölni soha. Pedig a tutaj fölталálása óta nem változott, nem tökéletesedett semmit, nem haladt a korrallal s mégis bizonyos vidékeiken milyen fontos szerepet játszik a járművek közt. S meglehet, hogy már nem vasúton, hanem repülőgépen, fogunk jární, s a tót még; akkor is buta lassúsággal tutajon fog fát szállítani s az egyedüli változás az lesz, hogy most elől működik két tót, hátul meg egy, akkor meg tán hátul nyomja az evezőt kettő, elől meg csak egy. Mert minden teljes tutaj három

elemből áll: tutaj, tót, evező; s ebből a háromból lehet csak (változások esetén) a kombimációt készíteni . . . Hidegnek, esőnek és minden egyébnek ellenére, sietve leeresztettem az ablakot, mikor a fenyves régiókba érkezünk, hadd tóduljon be az üdítő, balzsamos illat!

Hosszú tél után újra zöld erdő. Épp olyan jól esik a szemnek, mint a levegő a tüdőnek. Minden, egyéb kopár még, szürke vagy vörösesbarna. Lejebb, az alsóbb megyékben, szerényen zöldel az őszi vetés (a tavaszt most vetik, de sok helyen még most se), de itt semmi, semmi, a mi a tavaszt hirdetné. S az enyészet közepett ez a friss zöld fenyveserdő úgy üdíti a tikkadt szemet. Hát még mikor az eső elállt, a köd följebb szakadt s kitetszett a hegycsúcsokon a hó. Az éles zöld és a vakító fehér cikáztak össze előttem, a mint a vonat ragadott magával. Azt hittem, kápráznak a szemeim. A hosszú téli szakon át befagyott lelkem engedni kezdett; a nyomás, mely keblemen feküdt, könnyebbedett. Ilyen hangulatban érkeztem Zsolnára, a protestánsok végső menedékhelyére a XVI-ik század végén. A felhők oszladozni kezdettek, s mikor a termékeny Kistutca-völgybe befordultunk, kisütött a nap, de nagyon bágyadtan, nyilván, mert belefáradt a küzdelembe, melyet egész nap a felhőkkel folytatott. A fáradt győztes nemsokára búcsút vett tőlünk s végképp elnyugodott; még a budatini romok közt szaladgáltak egy kissé sugarai s beragyogták a honvédkaszárnyául szolgáló kastélyt. Csáca az utolsó magyar állomás, utána a jablonkai szoroson át (hol egykor Hurbán bejött cseh hordáival, a tótokat fölbujtogatni)

átmentünk Sziléziába. Egyszerre fekete világba értünk. Teschenben már két tucat gyár ontotta a fekete füstöt, még odább a dombraui és karvini kőszénbányatelepeken és szénégetőkön túrtuk át magunkat. A levegő nehéz, tele füsttel és kőszén atomokkal, s három mérföldnyi területben minden ember, a ki ott lakik, piszkos. A Beszkidek pompás levegője után nem valami kellemes a tüdőnek. Nemsokára Oderbergbe értünk, mely mint határállomás és különböző vasutak csomópontja tele volt oroszokkal, poroszokkal, osztrákokkal és magyarokkal, a kiket (egyen lévén) szerénységem tilt megnevezni.

Még Budapesten betettek hozzám útitársul egy már nem fiatal asszonyt, kinek férjét Jakabnak hívják e üzlete van a Terézvárosban (bővebb fölvilágosítások a házmesternél). Jakab Trencsénbe utaztatta a feleségét s a rákos-palotái omnibuszvonatra akart neki jegyet váltani. E közben majd lekéstek a vonatról úgy, hogy az asszony, nagy batyuval s egy ölbeli fiúcskával, jegy nélkül volt kénytelen a futárvonatra fölszállni. Jakab az utolsó pillanatig lármázott, hogy nyissanak a feleségének egy III-ik osztályú kocsit s csalásnak nevezte, hogy a futárvonaton nincs harmadik osztály. Az asszony néma volt s pillantásait a lármás Jakab és a csendes gyermek közt osztotta meg. Csöngettek, elindultunk. „Írj!” kiáltá ki átható hangon az asszony. Azt láttam, hogy Jakab erőszakos úr; az asszony szenvedőnek látszott: szemei mélyen bent ültek a mintha örökösen könny rezgett

volna bennök, bőre sárgás, termete kicsi, meggörbült, vézna, kezei soványak. A fiút ölébe ültette s olyan szomorúan nézett ki az ablakon, mintha holt fiút tartogatott volna térdein. A fiúcskát eleinte szórakoztatta a dübörgés, rázás, azután leszállt s hozzám jött. Először elvitte Baedeekeremet, azután az „Útmutató”-t. A Baedeker képei szórakoztatták, az útmutató ilyenek hijján nem tetszett neki, miért is ripsz-rapsz, tíz lapot kitépett. Az anya bocsánatot kért, én megbocsátottam, de elvettem a könyvet, a fiúcska bömbölt. Kivettem a zsebemből egy 15 krajcáros kékkötésű francia könyvet (Rousseau val-lomásai) s odaadtam a legénynek, a ki tíz perc alatt a genfi filozófiai is jóllakott s újabb zsákmányt kért.

— Nekem nincs több. Máskor vigyen útra magá-
val egy egész könyvtárt, jó asszony.

— Nem rossz gyerek a Móricka, de szeszélyes, —
felelt az asszony.

— Azt látom; de ha ez szeszély, akkor inkább
legyen rossz; az tán jobb.

A fiú hangos tudógyakorlatát egy időre sikerült egy vizes zsemlyével elnyomni. Majszolt rajta vagy egy fertály óráig, a maradékot hozzám vágta a kis szeszélyes, s rám nevetett. Szerettein volna egy barackot roppantani a fejére, de mégis visszanevettem, hát ha így csöndesen marad, ő a zsömljét követelte vissza. Odaadtam neki, ő megint visszadobta, egyenesen a képembe. Tehát lap-dázni akar az ifiúr! S az anyja olyan édes mosolylyal nézett rám, mintha monD'Aná: „úgy-e, be ennivaló kis kedves”, úgy tűntem föl előtte, mint a kinek kutya-

kötelessége a kis kedvest mulattatni. Hohó, nem vagyok én instruktor; fogtam a zsömlét, s föltettem a stelázsira. Persze, hogy Móricka viharos bömböléssel fogadta merényletemet. Adtam neki egy fényes krajcárt, a mi gyermekemlékezet óta meg szokta puhítani az ifjú szívet. Tetszett neki, de még egyet kért. Adtam neki egy nem fényeset. Harmadikat is kért. Nem vagyok pazar, s tagadólag intettem. Ádáz bömbölési roham.

— Ugyan verje meg azt a kölyköt, — szóltam végre türelmetlenül az asszonyra.

— Van órája uraságodnak? Attól majd elnémul.

Előhúztam az órámat s a füléhez nyomtam. Elhallgatott s élvezte a ketyegést. Csakhamar azonban egészen kezébe akarta kaparintani. Hohó, ezzel nem labdázunk atyafi. Zsebre dugtam. Pokoli sírás.

— Hallgass! mert a bácsi megesz, — fenyté az anyja.

Nagyot toppantottam s akkorát mordultam, mint az állatkerti medve. A gyerek megszeppent s anyjához húzódott. Az igazat megvallva, szívesen megettem volna biz én Móricot, csak valamivel tisztább lett volna; de boszút állni s a gyomromat elrontani: erre nem vállalkozhattam.

És ez így ment déli 12 óráig, Trencsénig. Az asszony folyton velem ijesztgette a gyereket, én meg morogtam és topogtam, mint egy megbolondult medve. Medveségem jutalma Móric hallgatása lett. Egyszer aztán szundikálni kezdtem. Az élelmes Móric ezt azonnal kiaknázza, s nyekeregni kezdett. Rőgtön talpon termet-

tem s a már ismert mód szerint elhallgattattam. Iszonyú gúny a sorstól, hogy Móric Trencsén előtt egy fertály órával merült csak mély álomba, a mikor is nekem rop-pant kedvem támadt bömbölni. De nem tettem. Ne mondja az asszony, hogy én is . . . izé . . . szeszélyes vagyok.

Az asszony elmondta (úgy Nagy-Maros körül), hogy miért utazik ő el Budapestről, bár én nem kérdeztem. Azt monda, hogy a házban, a hol laknak, kiütött a himlő s azért ő a gyerekeikkel szüleihez Trencsénbe utazik. Bámulattal tekintetem e szegény, ócska ruhába öltözött zsidóasszonyra, a ki gyermeke egységéért olyan költséges utat tesz . . . S kifelé fordítottam a fejemet. Rét mellett robogott a vonat; egy természetes parasztasszony után futott két kis parasztleány, mezítláb; a hideg eső verte kékre fagyott lábukat s ők szánalmasan összefázva, minden kendő nélkül baktattak az amyjuk után . . . Szegény kicsikék, ezek aligha fognak egykor katonákat szülni a magyar hazának . . .

Krakó hetven templomában harangozták a nyolc órát, mikor megérkeztem; ez szólt a cibileknek! utána a város tíz helyén trombitálták el a takarodót tizenkét-ezer katonának.

BARANGOLÁS KRAKKÓBAN.

Üdvözöllek Krokusz herceg ősi városa, üdvözlöm ezerkétszáz éves arcodat, szabad lengyeliségedet, mely emelt fővel innen küldi szét mindenfelé, a merre csak lengyelek laknak, a biztató régi dalt: „Nincs még veszve Lengyelország”. Itt ver a szíve a lengyeliségnek, melynek kiterjedt testét két nagyhatalom nyomja. Véres története minden korszakának dicsőségéből őriz itt egy sugárt és sóvárogva lesi, mikor fűzheti új dicsőség sugarait a réginék ragyogásához. Itt nyílt homlokkal, bátran vallhatja magát bárki is lengyel hazafinak, nem kergetik ki, mint Pozenben, s neon küldik Szibériába, mint Orosz-Lengyelországban; az osztrák lengyelek ápolói és munkásai Nagy-Lengyelország! eszméjének, s Krakkó a tűzhely, hol az eszme forr és buzog. Krakkó a nemzeti főváros, olyan mint az oroszoknak Moszkva. A lengyel típus is itt a legtisztább. Nemes és rokonszenves; de minden lengyelnek az arcán van valami fájdalmas vonás, mintha mindegyik sírni szeretne. Pedig különben élénk a temperamentumuk. Gyorsan és hevesen beszélnek; mintegy tüntetnek nem-

zetiségükkel s nyelvüket lázasan igyekeznek minden kis-
 csiségben érvényre emelni. Minél jobban nyomják őket a
 külföldön, annál nagyobb sovínisták itthon.

Krakkó egy tőzsgyökeres lengyel város. Három
 nap alatt alig hallottam lengyelnél egyéb szót; a német
 nyelvvel nem boldogul az ember. A ki tud, az sem beszél
 szívesen, kivált mióta az az elv uralkodik, hogy azt a
 nyelvet, melyet Bismarck beszél, beszélni nem, csak
 megvetni lehet. De német megszólításom dacára igen ba-
 rátságosan fogadtak s a mennyire lehetett, fölvilágosítást
 nyújtottak, ha azon kezdtem: „Kérem, én budapesti va-
 gyok.” Ohó, „vengerszki” (magyar), az már más. Bo-
 csássuk meg neki, mert tudja ugyan, hogy mit cselekszik,
 denem cselekedhetik másképp. A magyart nemcsak szerez-
 tik, de irigylük is. Egypár ember azt kérdezte tőlem, hogy
 mit csinál „Tisa”, a mi magyarra fordítva, az otthon-
 való miniszterelnököt jelenti. Persze azt feleltem, hogy
 köszöni, jól érzi magát s reményelem, hogy a félhivatalos
 lapok nem fogják megcáfolni nyilatkozatomat.

Krakkó nem nagy város, összesen valami 55.000
 lakosa van s ezek nagy része a belvárosban lakik, a mely
 régi templomaival, tornyaival, bástyamaradványaival
 kellemes történeti hangulatot kelt a látogatóban. Órákon
 át el lehet kóborolni a városban s folyton új meg új be-
 nyomások kavarnak át lelkén. A belvárost kerítő bástya
 és sáncárok helyén most köröskörül sétatér vonul, melyre
 azonban a belváros házai nagyobbbrészt tűzfalaikkal te-

kintenek, úgy, hogy e városrésznek még most is erőd jellege van. Ha a kivezető utcák elé mindenütt egy sáncot hánynak, pár ásító ágyúval: kész a vár, mely középpontját képezi annak a nagy kiterjedésű erődítési rendszernek, mely 15—20 évi folytonos munka eredményeként Krakkót második Komárommá tette. A mérnökkari csapatok még most is szakadatlanul dolgoznak az erődítéseken, melyek köröskörül mérföldekre behálózzák Krakkó környékét s majdnem az orosz határig terjednek. Az ember benne jár-ke-l s fogalma sincs róla, hogy egy bevehetetlen vár falai közt időz. Egy ártatlan dombon csillag- vagy köralakú sáncokat nézeget s nem is sejti, hogy ez az erődítési rendszerben egy nagyfontosságú pont, ha magában véve igen jelentéktelen is. A garnizonban legrosszabb dolguk is van a, mérnökkari tiszteknek, a kik egész héten kint dolgoznak csapataikkal a messze határban, s csak szombaton este jönnek be Krakkóba. A város maga olyan, mintha ostromállapotban volna. Szakadatlanul vonulnak ki s be hangos dob- és trombitaszóval gyalog- és lovascsapatok; majd néhány üteg ágyú dübörög végig a szűk utcákon. Ha katonák nem vonulnak, akkor meg a tisztek lármája az uralkodó az utcák zajában: kardcsörgés, sarkantyúpöngés, döngő, erős léptek és a „csau”. Ordonáncok szaladgálnak mindenfelé, minden negyedik-ötödik ház előtt szuronyos őr, s a vártás katonák sütkéreznek, mert ott vagy főtiszt lakik, vagy Festungscommando, Artillerie-Depot, Jäger-Magazin stb. van. A városban elszórtan egy csomó kaszárnya van, s ha végigtekintünk az utcákon, úgy tetszik, mintha több

volna a katona, mint a civil. A város katonai jellegét az is elősegíti, hogy a fővártáról minden órát messze hallhatólag kitrombitálnak. A fővárta az úgynevezett ringen van. Ez a ring egy óriási piac, közepén Nagy Kázmér által épített hatalmas bazár-épülettel. A belvárosinak minden utcája erre a piacra vezet s azért ott könnyű az eligazodás. Itt s ennek folytatásaképpen a „grodzka-ulicán” (vár-utca) tartja a város elegáns világa az esti korzót. Köröskörül templomok és szép épületek.

Furesán könyököl ki a piacra a nyolcszázötven esztendőös Mária-templom, melynek egyik tornya valódi művészi remek gót stílusban. E hetvenhárom méter magas torony falában száz meg száz lyuk van, itt laknak a város galambjai. Reggelenként a templom sekrestyése egy félmértő gabonát hint nekik s így ők table dhôte-ot esznek; de ebéd- és vacsorára már szétoszolnak a városban. A föltekintő szemnek úgy tetszik sokszor, mintha az egész torony el akarna repülni, a mint százai a galambszárnyaknak verdesik oldalát. S az embertömeg figyelmen kívül gomolyog arra s félrelöki az idegent, a ki a századok viharait átélte vén toronyra kapaszkodó ifjú galambokat nézegeti. Az a kis lengyel gyerek, ki egy kis kétkerekű taligát tol, melyen csapra vert hordó áll, már tizedszer kiáltja a fülembe: „Woda sodowa” (szódavíz), de mikor látja, hogy nem veszem észre, hamar egy kis széket tol alá, gyorsan hadar valamit, talán azt, hogy ülve nem fáradok el annyira a nézésbe, s mikor már ültem, akkor barátságosan sandítva megint odasúgja „Woda sodowa. Megháláltam a széket két pohár szódavízzel s a mint ki-

fizettem, rögtön ott termett egy hosszú kaftános zsidó, a ki elvette tőle a pénzt. A fiú tehát csak „kolportőr”, nem önálló üzletember.

Ha az ember csak rövid időt tölthet utazása közben egresi pontokon, okosan teszi, ha nem bocsátkozik a megtekintésben egészen az aprólékost részletekig, hanem csak nagy benyomásokat keres. Ha mindent akar látni, konfúzió lesz a vége. Semmiről sem lesz tiszte fogalma. Így én Krakkó művészi és történeti kincseinek csak futólagos szemlét szenteltem s a mit tágra nyílt szemmel, kitárt lélekkel néztem, az a lengyel élet volt, a mint az az utcákon éa a kocsmákban hemzsegett. Tudtam, hogy ha rövid itt-tartózkodásom minden percét e mellőzött kincseknek szentelem is, mégis csak nagyon fölületesen ismerkedem meg velök s azért lelkem fogékonyságát nem veszteltem rájuk, hanem föntartottam az élő s körülöttem hömpölygő, belém ütköző dolgok szemléletére. Ha ugyan képes lehettem erre! Mert a holt emlékek, melyek aranyos templomboltozat alatt ragyognak, vagy kriptáknak sötétjében rejlenek, vagy képtárakban várják a szemet, mindezek száz meg száz históriai emléket ébresztenek a látogatóban s az érző, lelkes embert, a kiben kegyelet lakik, a magyart, a ki hazája történetének összefonódását a lengyel hazáéval jól ismeri, hevesen ostromolják. Meg-elevenednek a kripták alakjai, kikelnek a sűrű homályból és suttognak neked a hajD’Ani fényes életről, mikor még nem osztrák trombitaszó zengett végig a Wawelről a megbénult lengyel haza halmain, hanem hódító

lengyel királyok csatakürtje hívta össze vitézeit a nagy lennel birodalomnak. A Wawel! egykor a lengyel királyok palotája nézett onnan alá, a lábainál összefolyó Visztuláiba és Kudavába. Most kaszárnya van ott, hol buta rekrutákat oktatnak a járásra, s káplárok káromkodnak kegyetlenül, ha ügyetlenül lép a szegény fiú. Falal, sáncokkal, árkokkal ellátott valóságos vár emelkedik a Wawelen, mely egész Krakkót dominálja. Ez a citadellája az erődítési rendszernek. De ha a muszka már idáig eljutott, akkor Krakkó elesett. Ez a citadella nem is annyira a muszkát, mint inkább Krakkót fenyegeti, bár a, lengyelek igen jó osztrák alattvalók ... És a káplárok rekedt kiabálását folyton hallva, belépünk az exercierplatz és kaszárnya tőszomszédságában levő gyönyörű gótstilü vártemplomba, mely állítólag! 1081-ben épült. A kaszárnyai zajjal olvad itt össze az egyházi zsolozsma. Valami húsz oltár vonul köröskörül. Tizenhat fülkéje, mondhatnám kápolnája van a templomnak, hol lengyel uralkodók vagy a közéletben kitűnő férfiak márvány síremlékei állanak. Legnagyobb a Jagelló-ház kápolnája, tetőtől-talpig aranynyal borítva. A templom közepét szent Szaniszló kápolnája foglalja el. Ez 1079-ben halt vértanúhalált s hamvai a kápolna közepén egy ezüst vödörben vannak, melyet négy ezüst angyal emel. E kápolnában szüntelenül tisztelik a vértanút: reggel hattól délig egymásután miséznek a papok s délután folyton van bent egy pap, a ki földre borulva, zsolozsmákat zeng. Eszembe jutott diákkorom, a mikor, hejh, én is milyen buzgó énekes voltam a pesti piaristáknál, mikor minden

nap isteni tiszteletre vonultunk a kis kápolnába. Egy márvány paciba ültem (a Zaleski-család padjába) s elfogód ássál hallgattam a pap melodiózus énekét. Egyszerre csak valaki megériinti vállamat s egy hosszú, kék ingbe öltözött fiatal embert látok magam előtt. A földre mutat s azt mondja „kriptya.” Helyes, menjünk a kriptába. Egy társával fölfeszített egy kőkockát, fáklyát gyújtott s miután még egy öreg lengyel zsidó szegődött hozzánk, lementünk a dohos szagú fekete ürbe.

Bizony a gyöngé világításnál nem sokat láttam. A vezető rossz németséggel magyarázatokat is nyújtott; fekete, fehér, vörös márvány, kő- vagy ércpokorsóban nyugodtak ott azok, a kik örökké fognak élni e szerencsétlen nemzet emlékében. Kriptába kell járnia a lengyelnek, ha lelkesedni akar, fönt a föld színén csak szomorú dolgokat adatott látnia. Ott nyugszik a vártemplom kriptájában Szobieszki, Báthory István (a kiről vezetők kegyes volt megjegyezni, hogy „ungar”), Ponyatovsziki s száz meg száz koszorúval elhalmozott Kosciuszko. Egész labirintot jártunk össze s nagy könnyebbségemre szolgált, mikor valahára újra fönt voltunk az ezüstitől, aranytól ragyogó templomban, hol Thorwaldsennek két szobrát tekintettem még meg s azzal lesiettem a Wawelről.

Napokat eltölthet az ember Krakkóban templomjárással, egyikből ki, a másikba be, s mindenütt találhat valamit, a mi bővebb megfigyelésre érdemes. Én, mint a templomokban igen szegény Budapest lakója, speciálisan sajnáltam is, hogy nem volt időm a templomok tanulmányozására ... A levegő folyton cseng-bong; vagy ütnek

a toronyórák, vagy misére, vagy halottnak harangoznak, vagy a rendes harangozásokat végzik: de denique nincs a napnak olyan perce, melyben valamely kongás hangja át ne szelje a levegőt. Ennek következtében mindig azt hiszi az idegen, hogy vasárnap van.

A milyen sok a templom, olyan kevés a kávéház. Sok helyen ki van ugyan írva „kaviarnia”, de ezek szűk, piszkos kávémérések. A hol billiárd van, azt extra kiírják a címtáblára. Ha az ember jóízűen akar kávézni, kénytelen a drága „cukornia”-ba menni (cukrászbolt), a hol meg szivarozni nem szabad. A második nap tudtam a ringen az első emeletre eldugva egy civilizált kávéházat fölfedezni, a hol európaileg kikapucinereztem magamat. Éppen ilyen mizerábilisek a kocsmaviszonyok. Minden harmadik bolt „handel win” (borkereskedés), a hol bort lehet inni, magyart borzasztó drágát, s galiciait borzasztó rosszat. De enni nem lehet. A hotel restaurációk roppant drágák, s ezért konganak az ürességtől. A „restauracyá”-k piszkosak. Végre találtam egy swechati sörré alapított restaurációt, a hol tisztességesen lehetett enni . . . A lengyel kocsmákba nem lehet belépni. Ebédeltem egy „aikuserova egzaminovata”-nál (a mi annyit tesz magyarul, hogy okleveles „madame”), de évekig nem felejttem el . . . Ezt a piszkot, s a krakkói külvárosok piszkát látva, joggal fölkiált az utas, hogy hát itt minden tisztaságot a templomokban őriznek, hogy a városnak semmi sem jutott?

KRAKKÓ FÖLÖTT.

A bécs-kievi gyorsvonatnak másodikát csöngettek az oderbergi állomáson, mikor én a magyarországi gyorsvonattal odaérkeztem. Harmadikat csöngettek, mikor én útításkámmal együtt berohantam az előbb említett gyorsvonat egyik kupéjába s már lassú robogással megindult a vonat, mikor még egy úr hullott kívülről a nyakam közé. Nyakamról lefejtem s ekkor a lábamat tapogatta meg hatalmas csizmáival. Bocsánatot kért s bemutatta magát mint drezdai gabonakereskedőt, a kinek sietségét megmagyarázza az a körülmény, hogy e vonatról lemaradása esetén 400 márka veszteség érte volna. S mi tartotta őt vissza az utolsó pillanatig? A sör. Sörözött. Utazásaimban azt a tapasztalatot szereztem, hogy a német rendszeren sörözés miatt késik le a vonatról, a francia az állomásfőnök feleségével kokettírozva mulasztja el a vonatot, az oláh a hordárral veszekedik s így marad le, a lengyel egy ismerősével akad össze s elcsevegi vele az indulás idejét. Az én németem szidta az oderbergi sört, azután szidta Bismarckot és a poroszokat, majd hirtelen megkérdezte: hová megyek? Miután utazásom legköze-

lebbi céljául Krakkót jelöltem meg, dicsérni kezdte a lengyeleket. Észrevette, hogy semmi különös megindulással nem fogadom himnuszát, s mindjárt megkérdezte honnan jövök? Budapestről. Igazán? Gyönyörű egy város az a Budapest és gyönyörű egy induló az a Rákóczi. Pestet ugyan nem látta, de a Rákóczit igen sokszor hallotta. Sőt itta is. Igen különösnek találta, hogy egy indulót és egy keserűvizet ugyanazzal a névvel ruháznak föl. Én némán hallgattam a fecsegőt. Végre elhallgatott s bizalmatlanul nézett rám. Kitelik ettől az embertől, — gondolhata, — hogy nem is magyar. Gondolkozott. Azon látszott törni a fejét, hogy most mely nemzetet kezdjen dicsérni, hogy velem szint vallasson? E közben útítársainkra irányult a figyelme. Ezek az útítársak voltak: egy idős hölgy, egy fiatal nő, egy fiatalember és húsz kalitka. A hölgyek és a fiatal ember oroszul beszélgettek, s első pillanatra láttuk, hogy férj-feleség-anyós ülnek velünk egy kupéban. A húsz kalitka felé én és a drezdai élénk kíváncsisággal fordultunk s a drezdai mindjárt meg is kezdte németül a tudakozódást.

— Honnan tetszik?

— Parisból, — felelt a fiatal ember.

— S hová?

— Odesszába.

— Szép út. S folyton ezekkel a kalitkákkal?

— Folyton.

— Rettenetes egy utazás lehet.

Az orosz ifjú sajtáságos tekintetet vetett a drezdaira.

- Micsoda állatokat szállít?
- Papagáj, kolibri és kanári.
- Az önéi ezek a madarak?
- Nem. Az anyósomé.
- Az kétségkívül az idősebbik Hölgy?
- Az.

A német rám hunyorgatott, jelezve, hogy lám Oroszországban is megvan az anyósok bizonyos vígjáték-írókra nézve hálás fajtája.

— Egy anyós, húsz kalitkával súlyosbítva, — súgta a drezdai.

— Óh kérem, beszélhet hangosan is, a hölgyek nem tudnak németül, — szólt az orosz bizonyos türelmetlenséggel s az ablaküvegen dobolni kezdett.

Beszédes útitársunk igen barátságosnak találta a fölszólítást s dicsérni kezdte az orosz intelligenciáit, a mely sokat utazik külföldön. E közben kivette az orosz fiatal-emberből, hogy öt hónapot Amszterdamban töltöttek, hol felesége a másszázs-kurát használta. Azalatt folyton füstölt a szájában egy virginia. Az idős orosz hölgy egy darabig köhögött tőle, azután elővett egy dobozt s maga is cigarettára gyújtott. A szegény muszkának nem volt többé nyugta. A drezdai egészen oda ült melléje s beavatta őt a gabonakereskedés titkaiba. A muszka egy szót sem szólt; én koronkint részvétellel néztem rá zugomból, hol csöndes elfeledettségnek örvendtem, így ment egészen Osviecimig, hol a német leszállt táviratozni (bizonyosan sörözni) s szerencsésen le is maradt a vonatról.

A kupé elcsöndesedett s a vonat kivilágított ablakai és égő lámpái messze kivetették rezgő fényüket a sötét mezőkre.

*

Ragyogó áprilisi reggelen a krakkói főpiacon hemzsgő pórtömegben keresztültörve magamat, a nakker-állomáson megszólítottam egy bérkocsist, a ki piros „krakovianka”-ját félrecepva vakarta lovait. Csak azt súgtam a fülébe „Kosciusko”. Egyszerre fölugrott a bakra, s sebes vágatással megindultunk kifelé Krakkó városából. A Stradom-külváros piszkos, nyomorult viskói közt, a Visztulán keresztül vitt utunk, s csakhamar egy kitűnő széles útra tértünk, mely egy hegytetőre kanyargott föl. A város sülyedt alattunk a mint haladtunk fölfelé, sánc-hányások, árkok, bevágások közt mentünk el, s végre egy kőfalhoz értünk, melynek kapuja előtt a kocsi megállt, a kocsis zabos zsákot akasztott lova nyakába, ő maga beült a kocsiba, s elaludt rögtön. Én bementem a kapun, keresztülmentem még két kapun, azután egy kis házba léptem, annak egyetlen szobájából csigalépcsőn föimennem a tetejére, s egy magas, hegyes kúpalakú domb lábánál találtam magamat. A kúpot szerpentinák futották körül, föl a csúcsig. Nekivágtam, s tíz pere alatt fönt voltam a *Kosciusko-dombon*.

A lengyel sokkal szegényebb, semhogy márványba faraghatná, ércebe önthetné nemzeti hőseink képét, alakját. Mást gondolt ki, hogy örök emléket állítson nekik. Az eszme nagyszerű s a kivitel egyszerű. A sok nagy

közül a legnagyobbat, Koszciusót úgy tisztelte meg, hogy mindama földekből, melyeken egykor az istenített nemzeti hős győztesen vagy vesztesen küzdött, vértett és végre elbukott, mindama megszentelt s dicső vagy szomorú emlékű helyek földjéből egy nagy hegyet hordott össze s tetejébe állított egy húszmázsás gránitkockát, ezzel a fölírassal „Koszciusko”. Semmi több. A hegyről ba van cikkelyezve, hogy Krakkó város tulajdona, s mily sajtáságos, hogy Krakkó város elvehetetlen tulajdona, a lengyel szabadságharcok szent emléke körül a lengyeleken szintén osztozkodott Ausztria egy hatalmas erődöt épített. A Koszciuszko-hegy az erődnek kellő közepén emelkedik.

Az osztrák seregek őrzik Koszciuszko dicsőségét, mely hajD'Anában ugyané seregek szégyene volt ... A mint alánézek e forradalmi oszlopról, látom köröskörül a bástya falán a kifelé tátongó ágyukat, az erőd udvarán fegyveres csoportok execirozását, kint, a falon kívül, az orosz határ felé ágyuk dörögnek: ott célba lőnek a tüzerek. Majd Krakkó városára siklik tekintetem; lent ragyog mélyen lábaim alatt, hetven tornyából méléen cseng-bong felém az óraütés és a harangszó. A sötét gót templomépületek élesen kiválnak az. áprilisi verőfény ragyogásából, a Wawel mohos falu székesegyháza mintha úsznék a fehér pára fölött, mely a Visztula és Eudava habjaiból száll fölfelé . . . Nyugat felé, Galicia belseje felé fordítom tekintetemet, s ott a csak nem régi hóolvas nyomaiként végtelen tavakat látok csillogni a rónán . . . Észak felé hiába nézek. Ha pára nem úsznék

a szemhatáron, kitűnő látcsöveimmel megláthatnám a kőzák határőröket.

. . . Miután a csúcson inspekcióban levő káplár meggyőződött, hogy az erőd belsejét nem rajzoltam le, lesiettem a hegyről, honnan olyan szép a kilátás a lengyelnek a múltra, idegennek a vidékre.

ADRIÁIG.

Oh alaposág istene, Tissot, ki könyvet írtál hazánkról, hat napig lakván határai között, hozzád invokálok, hogy inspirálj rendkívüli tehetségeddel, mikor tárcát készülsz írni egy útról, melyet nagyrészt éjjel tettem meg, s egy városról, melyben három napig ittam a granitát és ettem a seombrít. Tissotnak könnyű dolga volt, az ő témája egyszerű: jó bor, szép asszonyok, cigányok és betyárok. Ezt variálja minden külföldi utazási könyv, mely Magyarországról szól, az egyik szellemesen, a másik szellemtelenül. A melyik könyv komolyan szól Magyarországról, azt nem olvassák. Azért ilyen könyvet az okos utazók meg se írnak. Mert hiába, mii érdekes ország vagyunk a külföld előtt, s csak nem kompromittálja magát azzal egy szellemes író, hogy ilyen érdekes országnak ipari, kereskedelmi, tanügyi vagy közgazdasági viszonyairól írjon, mikor írhat betyárok harcairól, szép asszonyok tüzes szemeiről, a bor mámoráról s egyéb poétikus dolgokról. Föl tehát, Tissot lobogója alatt, induljunk meg egy kis *tissotagera*.

A déli vasút vonala az a nagy vándorút, melyen a magyar glóbusz lakói az olasz ég alá vonulnak. Szerelmes párok ési beteg emberek, boldogok és boldogtalanok ezen az utón keresik a mézes hetek gyönyöreit, s a fogyatékos életerő újult fölbuzogását. Őszszel arra költözik, a ki beteg és a ki madár. Ezeknek muszáj. Hát azoknak nagy serege, a kik csak kíváncsiságból, divatból, tanulmányból látogatják meg a klasszikus hont, hol a, citrom virul! Azért a déli vasút szép vidékéről, melynek szépsége Magyarországon a Balaton tájában kulminál, fölöslegestnek tartom úti benyomásaimat papírra vetni. Az igaz, hogy az egész vidékből, egész Nagy-Kanizsáig, nem láttam többet egy *konduktornál*, este 10 órakor indulván Budáról útnak. Azaz bocsánat, még egyebet is láttam. Nyakig burkolva angol vászon porköponyegembe, egyedül szenderegtem, a félhomályos kupéban, mikor nyílik az ajtó, megcsap a hűs lég, s Valaki beordit: „Lepsény”. Bánom is én. A hang után azonban egy nagyobb terjedelmű test jelent meg, mely a keskeny ajtón át valahogy kierősza-kolta a bemenetelt. Kezében pipa, szemében kíváncsiság. A pipát letette, a kíváncsiságot felém irányozta, meg a kofferem felé, melyen tavalyi utazásaimból „Wien”, „Trieszt”, „fúme” cédulák figyegtek. Egyszerre csak tubákot vesz elő, s megtraktálja vele az orrát, mely a mint jóllakott, oly hatalmasat prüsszentett, hogy én egyszerre talpra ugrottam, szivartáskámat elsütésre készen tartva.

— Ki az, mert lövök.

— Hát uraságod nem angol?

- Angol a mennykő, meg Gladstone.
- Csak ezt akartam tudni. Pedig úgy néz ki.
- Mondja csak, micsoda aknákat robbantanak itt a szomszédságban?
- Aknákat, hisz . . . akr . . . i . . . es . . . phrü . . .

hü.

És prüsszentett egy akkorát, hogy vonatkisiklástól féltém. Ah, hát te vagy az az akna! S ez az ember fölprüsszent engem, hogy megtudja, angol vagyok-e vagy nem.

— Minek akarja ön megtudni, hogy micsoda nemzetség vagyok?

— Hát gondoltam, hogy ha magyar, majd diskurálhatunk.

— Okosabban teszi urambátyám, ha alszik.

— Könnyű magának, de ilyen öreg, ember, mint én, nincs olyan jó álommal megáldva.

— Kérem szépen, vegye úgy, mintha — angol volnék. Good night.

Ezzel befordultam, s csalogattam vissza az elprüsszentett álmot; de nem jött, egypárszor a közelben ólálkodott, de „Marci bácsi”-tól nem mert belépni, pedig akkora ástításokkal igyekeztem bekapni, hogy Marci bácsi megsajnálta az állkapcsomat. Mit volt mit tenni, beszélgetéssel ütöttük agyon az időt, míg valahol Komárvárosban búcsút nem vett tőlem, s csak az az egy bántotta, hogy nem kóstoltam meg a tubákját. Van eszem, hogy szétrobbantsam a fejemet.

Ilyen barátságos útitársam se volt Triesztig. A mint átléptünk a határon, hallgatag, bizalmatlanul pislogó szlovének, fád katonatisztek közé kerültem s annál nagyobb kéjjel merültem; a regényes vidék szépségeibe, melyek Pragerhoftól Laibachig élém tárultak. A hosszas esőzésektől a növényzet déliesen buja, a mezőkön vízpárák köde, a hegytetőkön vízterhelt felhők, víz és nedveség, sár és hidegség mindenfelé. A Szán, Száva, Mura megdagadt árját hömpölygeti, a hegyoldalakból minden harminc lépésnyire zajos zuhatag ömlik alá. A gabonavevősek megdőlve, krumpli, kukorica víz alatt, a szegény ember kétségbeesetten áll mellette, és nem, tudja, hogy kapáljon-e vagy csónakázzék a, földjén. A mint Laibachba, e csinos provinciális városba értünk, óriás záporosó kerekedett, Nem volt időm érintkezésbe lépni a laibachi legöregebb emberekkel, s megtudni tőlük, hogy emlékeznek-e ilyen záporra? A „legöregebb emberek” szokása szerint bizonyára nem emlékeznek. A vasúti állomás mellett húzódik egy pompás gesztenyefasor, oly sűrű, hogy e vízözönből egyetlen csepp se tudott a fák alá bejutni, s a lakosok száraz lábbal, a porban sétáltak alatta. Valamivel tovább egy öreg paraszt kapálta krumpliföldjét, egy kis lány követte lépteit, a ki esernyőt tartott föléje. Oly nyugalommal haladtak odább, mintha halak volnának, s a víz csak örömmel töltené el őket.

*

Kirobogtunk a buja természet világából, egy egészen más világba: a kő országába, a Karsztok közé. Vontunk egyre magasabbra törtetett, szédítő magas viaduk-

tokon, töltéseken végig, alagútba be, átvágott hegyekből ki. Elhagytuk magunk mögött a záport, elhagytuk az erdőt, elhagytuk magát a földet. Csak a meszes kő fehérlett felénk mindenünnen. De megkaptuk a téli hideget. A Réaumur *fagypontra* konstatált. Szerencsére nem volt minnek elfagynia, csak a konduktor orrának, a mit ez már a múlt télen sietett megtenni, s kékenpirosan virított a vonat tetején. Gyér fű és moha (ez a legvakmerőbb növény) nem is zöldel, hanem feketéllik a sziklákön, itt-ott tehenek tesznek kétségbeesett kísérletet a legelésre, megszűröl összeolvadva a sziklával, csak mikor elbödül, s azt mondja „*Jaj be kevés*”, látom, hogy nem szikla, hanem tehen. Egy-egy kis földtebb völgykatlanban 5—6 piros tetejű kis ház félénken bújik össze egy templom felügyelete alatt, nem nagyobb helyen, mint egy magyar parasztudvar.

Lunch-állomásra érkezünk. Utasok fázva, bújnak ki a kupékból. Úgy tapasztaltam, hogy a nászutázó fiatal menyecskék mind náthásak voltak. Előre sajnáltam a férjeket, mert úgy hallottam, hogy nászúton még szokás a — csókolózás.

Sankt Péternél éri el tetőpontját a vasút. Innen kezdve hanyatlik le, a tenger felé. Alig látni valamit, mert a hol alagút nincs, ott deszka- és kőkerítés vonul a vonal mellett, védelmül a bóra ellen. („Átkozott németje! — monD'Aná Marci bácsi, — nem elég, hogy olyan drágán méri a vasútját, még be is deszkázza, hogy az ember ne lásjon semmit.”)

Egyéb híján bámuljuk hát az eget, futó felhőivel,

a mint szaladnak le a láthatár szélén, addig-addig bámuljuk, míg egyszer csak észreveszszük, hogy már nem is az eget, hanem a tengert nézzük. Úgy összeolvad a tenger az éggel, hogy nem is tudjuk, hol kezdődik az egyik és hol a másik. És amoda messze, az ölelkező elemek közé tola-kodva, fehérlik ési füstölög a gyönyörű Trieszt. Megér-keztünk.

Én Triesztben nem helytartó szeretnék lenni, a ki pedig mindenható úr, hanem — kávéénike. Kávé-házakban oly pazarul bánnak a kávéval, mintha tenger-víz helyett kávéban lubickolnának a vitorlások a kikötő-ben. Ha ez a kávé pezsgő volna, nyolc krajcárért csap-részegre ihatna magát akárki. Iszik is egész nap min-denki, a helytartótól, a podesztától kezdve le Rafaelig, a ki korántsem festő, hanem szegény evezőlegény egy sétácsonakon. Ezenkívül a hal is mesés olcsó; a vendég-lők étlapján kerestem is mindig, azon ürügy alatt, hogy olasz specialitást akarok enni. És az olcsó specialitások vadászása alatt mély hálával kezdtem eltelni a német nyelv iránt, melynek karján a mi testvértelen nyelvünk belép a civilizált világba.

Az étlap német részében ugyanis megüti a sze-memet a „*Kalbsperkeul*”, mint olasz specialitást meg-hoztattam, s hosszabb tanulmányok után kisütöttem, hogy az borjúpörkölt. (Ó hazám!) Volt ott még bizo-nyos „gollasch”, ez annyira el van terjedve, hogy már német étel és német szó számba megy, a mi valóságos szerencse, mert oly gyalázatosan csinálják, hogy nem-

zeti becsületünket érzékenyen megkárosítaná, ha kiszülné róla, hogy ez a „gulyás.”

De el is rontjuk a gyomrunkat, ha annyit foglalkozunk az ennivalókkal, s az enni nem valókkal. A nagy piacról zene üti meg füleinket. Ma ott „platzmusik” van. A gyönyörű piac, melyet paloták és a tenger határolnak, a gázlángos kandeláberek nagy száma világig s egy öt oroszánfőből vizet dobó közkút s kedves sétatérét díszít, hemzseg a néptől. Köröskörül földszint, ragyogó kávéházak előtt, márványasztalkák körül hűsítő italokat szörpölgetnek az urak, verik a taktust, s dúdolgatják a dalt, melyet a katonazenekar harsogtat. A legkedveltebb olasz operákat fújja. Nyugodtan alhatol felix Ausztria, míg a gyakorlott cseh tüdők ily kitünővé alkotják hadsereged zenekarait, addig nem féltheted Triesztet az elszakadástól. Az osztrák rokonszenvek leg-hathatósabb táplálója a katonazenekar, mely kedvence a triesztieknek. Konstatált tény, hogy az irredentistáknak abszolúte semmi zenei hallásuk sincs, ezért ellenségei Ausztriának, míg végigsétálsz a zenéd élvétől át-szellemült tömegben, konstatálad, hogy ha csak katonatisztbe nem botlasz, nem hallasz egyetlen német szót sem. Egy tökéletes olasz város. Ah, ha Budapest ennyire magyar volna. Hisz minálunk mutogatni lehet azt a kaputos embert, a ki nem tud németül, ott pedig minden tizedik beszél csak oly töredevezve, hogy az ember kéri, beszéljen csak olaszul, mert anyanyelvét oly élénk taglejtésekkel és grimaszokkal kíséri, hogy süketen is megértjük. A Triesztbe betelepülő német két év alatt

tökéletes olasz nyelvűvé válik. S mily bizalmatlanul s lenézéssel tekintenek a németül beszélőkre. Maguktartása csak akkor változik meg, ha megmondjuk, hogy *magyarok* vagyunk. A „Mária” tengeri fürdőben az öreg fürdősné majdnem a nyakamba borult, s büszkén elkezdé „*egy, kettő, három, „jó napot”, „uram”* s még egypár szót annak bebizonyítás ára, hogy tud magyarul. Bár inkább ne tudott volna magyarul, s — lett; volna fiatal. Hazai gyermekvilágunkat izgatottságba fogja hozni az a tapasztalatom, hogy a sétatéren még este kilenc után is vígan D’Antéztak a gyerekek, míg nálunk odahaza eddig már kétszer megpacsolták Gyuluskát, mert nem akar elaludni. A zenekar hangversenyét a „Csicsoné”-val fejezte be, mit én, nem akarván hazafias tüntetéssel föltűnést kelteni, magamban frenetikus csenddel üdvözöltem.

A díszes közönség dacára erősen vigyáztam zsebeimre, mert mindenütt ott lábatlankodtak az apró halfogók, a kik körülbelül a mi budapesti csirkefogóinknak felelnek meg, de sokkal praktikusabb kiadásban, mert míg ezek sohasem fognak csirkét, azok igenis fognak halat a tengerből. Ez is csak egy díszesebb neme a naplopásnak, de semmi kifogásunk sem lenne ellene, ha a napon kívül egyebet nem lopnának, a mi már a büntetőtvénycönyvbe ütközik. Mert szeretnek a zavarosban halászni, akár tengervíz legyen az, akár tenger nép. Én nem kerültem a horgukra.

A muzsika alatt elsétáltam a régi városba, s mit pillantok ott meg a piazzetta Santa Lucián: egy kocsmát,

ezzel a fölirattal: „Birraria all antico imgherese,” Sör-mérés az antik magyarhoz. Persze beléptem, s egy pohár rossz sör mellett vallattam a pincérnőt, a ki sült olasz, s a tulajdonost, a ki egy antik sváb: egyik sem tudta megmagyarázni, hogy a cím hogyan került a kocsmára. Talán ha velük itattam volna meg a sörüket, hamarabb kivallották volna. E mellett a vendéglős azt kérdezte tőlem, igaz-e, hogy Magyarországon agyonverik a zsidókat? Nem valamennyit! — felelém. „Hát kiket?” „A kik rossz sört mérnek!” Ezzel fogtam a poharamat s tartalmát az utcára öntöttem. A vendéglős — zsidó volt.

A tengerpart felé tértem vissza. Egy skutarií bárka még akkor is rakodott. És mivel? *Szappannal*. Hát a Balkán félszigeten már — *eszik* a szappant. Az egyszeri oláh tévedése divatba hozta. A térzene haza takarodott, vele a tömeg, a hajókról mélabús dallamok röpülnek a száraz felé, mely csöndes; néha egy távoli gőzfűtty hasítja meg a csöndet, a világítótorony ragyogó fénye a holddal kacérkodik; vitorlás halászbárkák, mint fehér kísértetek lebegnek a ringó vizeken, egy sötét csónak suhan kifelé valamely távolabb horgonyzó hajóhoz, evező-csapásai széles gyűrűket vernek a tükrön; a helytartó palotája előtt egy magyar baka patkós bakancsai kopognak, az alvó város fölött virraszt az osztrák szurony néma társaival, a citadelláról letátongó öblös ágyúkkal ... és a város alszik és álmodik és ezt az álmot jó nem tudni annak az ágyúnak és annak a szurornynak.

MIRAMARE.

A meszes sziklatömeget elcsábította a tenger, mely hízelegve, évszázadokig nyaldosta lábát; sivár volt már neki a sasok és felbők szerelme, megesett szíve az állhatatos óceánon, mely jókedvében ragyogva verte vissza a hegyek képét, haragjában pedig bögve szaggatta lábait.

És a hegy sziklagörgetegei megindultak, s rohanva temetkeztek a csalfa tenger mélyébe.

Mohó sistergéssel nyelte el őket- a tenger.

De a szikla okos szerető. Nem rohant teljesen vesztébe. Berontott a vizek birodalmába, de ott is ő maradt meg urnák. Fölötte áll a hullámoknak, s ezek most még haragosabban tajtékoznak körülötte,

Így áll ott ez a kis szikla-félsziget, elhagyatva, pusztán. Mintha a mögötte álló kopár hegyóriásnak ő volna a lába, melyet az az utat tapogatni előre tolt, s készülne átlábolni a tenger.

Egy napon megállt a sziklán egy ember, egy osztrák császári főherceg. Volt benne költői kedély, fantázia, izlés. Imádta a tengert, rajongott a természet vadregényes szépségeiért. Tekintete végigszállt a sósvizek vég-

telenségén, fölfutott a hegyek magas ormára, a látvány megrezdítette lelkének poétikus húrjait, fölizgatta fantáziáját, s ő így kiáltott föl: „Én itt paradicsomot fogok teremteni.”

Lábával nagyot dobbantott a sziklán, s ennek hangja azt felelte vissza, tessék megpróbálni. És ez kihívás volt egy kemény párharcra.

A dacos szikla, melyen soha egy árva fűszál meg nem tudott teremni, nagyon kíváncsi volt, hogy miképp létszen ott paradicsom.

Azon kezdtek, hogy a kíváncsi sziklát szépen beteregték termőfölddel. Akár csak bankóval rakták volna be, akkor se került volna kevesebbe. De hát nem hiába császári főherceg valaki. A templom egerének emlegetése nem főhercegi körökből indult ki.

És mikor a föld ott volt, hogy teremjen, akkor elültették benne Ázsia, Afrika és Amerika csodás virágait, melyeket maga a főherceg gyűjtött össze, mikor a *No-vará-n* a földet körülhajózta.

Virágnak nézed és ha beleharapsz — kenyér. Tá-iiyérnagy piros virágokról azt hiszed, hogy azok terjesztik a kábitó illatot, pedig hiába dugod oda orrod: szagtalanok; és nem veszed észre lábadnál az apró lilás fejcskéket, melyek ostromolják illatukkal érzékedet. Egy zöld indus vigvámba be akarsz lépni, hát azt veszed észre, hogy fakunyhószerűen terebélyesedő fa.

A meglepetések kertje. Már annyira belejöttem a meglepetésekbe hogy egy furcsa formájú növényt teljes öt percig vizsgálgattam, míg vezetőmnek elhittem, hogy

— kukorica. Persze aztán már nem találtam furcsa formájúnak.

Ebben az exotikus kertben építtetett magának a főherceg egy kis kastélyt, s ott kidolgozta egy remek nagyobb kastélynak a tervét, mely a kiugró sziklálábra várta építtetését.

Ekkor megjelent a fátum, s egy trónt tett a főherceg elé. A főhercegből lett Miksa császár, a mexikóiak császárai.

Ágyúörgés közt szállt a föllobogózott hajóra, mely őt az idegen világrészbe, ismeretlen alattvalói közé vitte.

Childe Harold nem búcsúzott fájdalomtabban hazájától, mint ő az imádott partoktól. Hazám, jó éjszakát! intett borúsán, mikor a friss szél dagadó vitorlákkal ragadá őt az ismeretlen messzeségbe.

És a sziklán, merészen a tenger fölött, épült egy csodás kastély, szigorúan az eltávozott gazda tervei szerint.

És a gazda sohase tért vissza a tündérpalotába.

Egy napon sötét hadi-hajó jelent meg a tenger-öbölben. Lobogói félárbocra eresztve jelenték a gyászt; ezen a hajón hozták Miksa császárt halva.

Föllázadt alattvalói halálra ítélték s agyonlőtték. Mexikó földje beitta piros vérért, s a paradicsom csak holtan látta viszont gazdáját.

A síri csöndet csak az özvegy verte, föl zokogásával, melylyel hiába kérte vissza a haboktól, melyek elszállíták, imádott urát.

A fájdalom összetörte lelkét, s örök éjszaka bo-

rult reá; ott hagyta a kedves és átkozott helyet, hol legboldogabbnak és legboldogtalanabbnak érezte magát.

Néhány régi cseléd őrzi a kastélyt és a kertet, őrzi és ápolja, mintha mindennap várná ura érkezését. Az örökzöld, örökké viruló kertet sűrűen látogatják az idegenjeik, a kik ki-kirándulnak Triesztből . . . Egy-egy szálat őrök én is Miksa császár és Charlotte császárné kedvenc virágaiból. Azokról a bokrokról szakítám, melyek szelíden hajolnak a tengerben elvesző lépcső fölé, melyen a császár a biztos szárazföldet elhagyta; ezek intek feléje az utolsó búcsút, ezekről tépett le egy marékkal Miksa., s tüzte gondtalanul kalapja mellé . . . Ezekkel hintették be koporsóját.

UTAZÁS DÉLRE.

Az osztrák csillagászok Indiába expedíciót küldtek, hogy onnan a földnek az üstökössel való összeütközését jobban megfigyelhessék. Az üstökös nem jelentkezett az osztrákoknak, mert valószínűleg nem tudta, hogy *zde-vel*, *jelen-nel* vagy *hier-rel* mutatkozzák-e be s a tudósok elintézetlen ügygyel tértek haza a messze keletről. A mi engem illet, anyagi eszközeim nem engedvén meg ilyen költséges kirándulást, elhatároztam, hogy az Adriai tengerről fogom nézni a világtasztrófát. Búcsút vettem tehát a veszendő szárazföldtől s Fiúmében folszálltam a *Pannónia* földéjére, mely a dalmát partokon, le egészen Kattaróig, a gyorsjáratokat végezi.

A *Pannónia az Ungaro-Croata* nevezetű részvénytársaság legszebb, legnagyobb személyszállító hajója. A hasában ezeröttszáz lóerejű gép dolgozik, a kapitánya egy német nevű dalmatába oltott olasz, remek tengerésztípus, kitűnő konverzálor, a ki utolérhetetlen eleganciával tud elnökölni a hajó ebédjein és vacsoráin.

Remek időben, délelött tizenegykor indultunk el Adria gyöngye nevű kies kikötő városunkból, hol olasz

honfitársaink az új villamos vasút *Tilos a köpködés* című táblátskái miatt éppen tüntettek, nem esztétikai, hanem nemzetiségi szempontból. A hajó Cherso és Veglia szigetek közé siklott a csatornában, balra hagyva a Cirkvenicát, hol eddig több tőkepénzes megbetegedett, mint a hány beteg meggyógyult. Aranyos párában tűnt el a messzeségben Abazzia, Lovrana s hajónk elbujt a szigetek közti tengerszorosban.

Megkezdődött az állati élet a hajón. A kifekvés a napra. A sütkérezés. A gondolkozás megszűnése. Az érzékek elszibbadása. Csak a tüdő működik fokozottabb mértékben e teljesen pormentes, sósízű, tiszta levegőben. E pillanatban tisztában voltam azzal, hogy legokosabb barom a csörgőkígyó. Nem azért, mert csörög, hanem mert ha egyszer jóllakik, utána tíz napig egy helyben fekszik, sütkérezik vagy alszik és emészt. Ha ember volna, én megtenném osztrák miniszterelnöknek: oda ilyen nehezen, mozdítható, érzéketlen és jógyomrú bestia kellene.

Pusztai szigetek mellett siklottunk el. Egy-egy kolostor, kisebb kaliberű világító torony vagy halászkunyhó tűnt föl a satnya bokrok közt. Aztán egészen lakatlan szigetek jöttek. Majd elhagytuk a horvát partot s a novemberi nap sárga fényében mintha havas tetők jelentek volna meg. A dalmát mészhegyek voltak. Minő kopárság, milyen szomorú, sivár látvány! (Lásd bővebben *Az osztrák-magyar monarchia írásban és képből* XII. kötetében.)

Ebéd alatt a kapitány minden bevezetés nélkül a skorpiókról kezdett nekem beszélni. Az asztalon volt

ugyan egypár ehhez hasonló tengeri szörnyeteg, olajban kirántva, de azért nem értettem, hogy mi közöm e kicsiny, de rettegett fenevadhoz. Hozzá intézett kérdésemre a skorpiót összefüggésbe hozta magyar voltommal, azt mondván, hogy úgy tudja, hogy mi magyarok mostanában nagyon érdeklődünk a skorpiók iránt. Ne mondja! De igen! És bizonyságul előhoz egy budapesti levelet egy jeles író-társunktól, nekem egy öreg barátomtól, a ki újabban a zsurnalisztikában annak a bizonyos szellemes suszterinasnak a szerepét játszsza, a ki mindig és mindenben fölfelezi, hogy *a lánchídi kőoroszlánoknak nincs nyelvük*. Tisztelt íróművész barátom egyúttal szenvedélyes levelező s a derék kapitányt éppen a skorpió-ügyben bírta nyilatkozatra. Miután a kapitányt biztosítottam, hogy a skorpió-ügy a kvótakérdésnél mindenesetre jobban érdekel, elmondta nekem is kísérleteit ezzel az állattal.

A szárazföld lakói — s a kapitány szánakozóan mosolygott, pedig (jól láttam) az ujjai közt neki sem volt úszóhártyája — azt hiszik, hogy a skorpió egy ostromai jellem, mely semhogy az ellenség kezébe kerüljön inkább a farkába dől. Valami csudálatos babona, hogy a skorpió, ha bajba kerül, a farkával szíven szúrja magát. A kapitány petróleumba itatott kötelet vont egy skorpió körül s meggyújtotta. A skorpió próbált menekülni mindenfelé s mikor látta, hogy ez lehetetlen, farkával eltakarta szemét s agyszélhűdésben elhunyt. (Ezt nem érttem biztosan, mert a kapitány olasz-horvát-német nyelven beszélt. Olaszul az olasz, horvátul a horvát és németül a — *magyar* vendégek kedvéért. Lassanként aztán a három

nyelvet teljesen összekeverte. Ha az alany német volt, az állítmány volt horvát és viszont. Én meredt szemmel néztem rá. Azt hittem, a kapitányt valami isteni sugallat szállta meg és e pillanatban föltalálta az *osztrák* nyelvet.) Annyit tehát megértettem, hogy a skorpió nem öli meg magát, legfőleg szuggerálja magának a halált s azt a bizonyos mozdulatot a farkával csak azért teszi, hogy elfödje a tekintetét a közelgő halál elől, mint Caesar, mikor Brutus beledöfött. Római vonás tehát mégis) van az állatban.

Csúszo-mászókról lévén szó, Wallentsits, a fiúmei podeszta (egy jó, miagyarképü, nyájas; öreg úr) közbeszólt, hogy hát azt tudjuk-e, hogy Cherso-szigetén a vipera nem él meg, holott a körüle lévő szigetek mind tele vannak viperával. Chersón valami különös fű terem, melytől a vipera, ha csak a szagát érzi, azonnal megdöglik. A chersói villáknak tehát megvan az az előnyük, hogy így hirdethetők: *Száz aranyat egy viperáért.* A kapitány folytatta:

— És tudják-e, mitől pusztul ki a hajón az egér? A macskától? Nem. Mikor egyszer Dél-Amerikába mentem, öt hatalmas kandúrt vittem magammal és mégis hiány nélkül visszahoztam az innen elvitt ötven- vagy hatvanezer egeret. Ekkor egy vén tengerész azt a tanácsot adta, hogy hozzak a hajómra fehér egereket, ettől elpusztulnak. Mosolyogtam. A vén tengerész erre azt mondta: — Tudj a mit, signor comtmanD' Ante, úgy is olcsó mulatság, adok én mágiának ajándékba egy kis kalickában öt fehér egeret, remélem, nem veti meg? — Nem

én! — Elhozta. — Három nap alatt nemcsak az egerek, hanem a macskák is megszöktek a hajóról. De nem szükséges eleven egér. Elég, ha egy szál fehér egérnek a bőrét bárhol a hajó falába betaszszuk. Az én hajómon is van ilyen amulett befalazva. És egérnek nyoma sincs.

(Birtokos urak, ezt a granáriumokban is meg lehetne próbálni.)

— És, uraim, — fej ezé be a kapitány, — még egyet. Tudják-e, mitől pusztul a muszka? Nemi a svábgógár, hanem a muszka, a ruszni? A boraxtól. Ha egy darab boraxot papírba göngyölítve a szoba sarkában elhelyezünk, attól az egész lakásból rémülten menekülnek a muszkák. Bocsánat, a hidra hívnak.

A féregirtó diskurzus után mi is a földéltre sietünk. Napalkonyat. A tenger vérvörös, a szigetek kékek, a hegyek rózsaszín fátyollal vannak borítva. Csodálatos szép látvány itt a nappal haldoklása és az éj megszületése. Zára erődjei és házai jelennek meg a távolban, mire odaérünk, elnyeli Dalmácia fővárosát a homály. Kigyúlnak a házak ablakai, s mint megannyi kíváncsi, siárga szem bámulnak ki a halkan morajló tengerre. A *Pannónia* is villamos fényben ragyog s a mólón az intelligencia sétálva nézi, épp úgy, mint Nagy-Kátán a vonatot.

Tovább indulunk, a csillaghullás első éjszakájában. Lement a nap, de csillagok nem hulltanak! Szilárd'An állt és ragyogott valamennyi az égen. Egy útítárs citerát vesz elő s bánatos olasz nótákat ver ki rajta. Van is oka, ha olasz, búsulni, mert Itália édes nyelvét ugyan

kipusztították erről a partvidékről alaposan. Mint a dalmát mészhegyeken az elárvult fűszál, úgy lig-lóg itt még az olasz nyelv. De elvesztette minden pozícióját. Pedig micsoda úr volt itt Velence, s hogy szerették az olaszszágát. Meg I. Napóleon közeledtére tizenkétezer marcona dalmát katona sietett át az Adrián a köztársaság megvédelmezésére, de az elfajzott nobilik gyáva békét kötöttek s hazaküldték a harcosokat. Aztán jött az osztrák s ráette a kezét . . . arról a sok magyar vérről pedig, mely itt hétszáz év előtt elfolyt, sejtelmei sincs már senkinek, még annak a szomorú magyar fiúnak sem, a ki fönt a kopár hegytető erődjén puskájára támaszkodva őrt áll s vigyáz, hogy a horvátok nyugodtan és békében dolgozhassanak a délszláv birodalmon . . .

A hajó némán siklott tova, s mi lestük-vártuk a csillaghullást. Kern következett be. Másnap éjjel bóra volt és felhős ég: megint nem láttunk semmit. Így tehát kisebb kaliberű expedíciónk, — s ezt némi büszkeséggel említeon, — ugyanolyan eredménnyel járt, mint az osztrákoké. Bizony, ha a sors megkérdezné, hogy mi szeretnék lenni, azt monD'Anám: *Csillagvizsgáló, felhős időben.* Ez egyike a kényelmesebb állásoknak.

És most már bevallom, hogy utazásom tulajdonképpen célja Montenegró vármegye meglátogatása volt. Meg akartam győződni, hogy igaz-e az az állítás, hogy Cettinye, ha száz évig így halad, eléri Vácot. De hóvihar volt a Fekete-hegyek közt s le kellett monD'Anom a kirándulásról.

UTAZÁS BOSZNIÁBAN.

Egy társaság, a melyben csupa jóbarátom, még pedig író és művész volt, egészen váratlanul fölszólított, hogy utazzam velük Boszniába.

— Nagyon szívesen, — feleltem a társaság nevében fölszólítónak olyan közömbös hongoni, mintha azt javasolta volna, hogy gyerünk a Matskássyba vacsorálni.

Azután többé nem foglalkoztam az eszmével. El is felejtettem. Istenem, az ember nemcsak az asszonyoknak tett ígéreteit szokta elfeledni.

Elfelejtettem, hogy exakt elméjű tudósokkal van dolgom, a kik a történelmet és a néprajzot hivatalból kultiválják. Ez a kenyerük. Pár nap múlva kaptam egy nyomtatványt: a kirándulás részletes programját.

Megdöbbsentem. Ezek nem tréfálnak. El kell mennem Boszniába. Hol is van csak?

Emlékeimbe mélyedtem. Mit is tudok én Boszniáról? Én, a ki személyesen ismerem Európa minden országát, elengedtem volna magamnak teljesen Boszniát? Homályosan, mint a téli virradat, kezdett derengeni bennem a visszaemlékezés halavány sugara.

Megjelent előttem egy hosszú, sovány piarista tanár alakja, a ki régmúlt időkben Európa földrajzára oktatott. És úgy rémlett, hogy a török birodalom keretébe elhelyezve beszélt Boszniáról, a hol a hétszilvafás nemes embernek is legkevesebb hatvan szilvafája van, s a hol törökök laknak. A törököknél csak a töröknek vannak többen, mert egy töröknek több felesége is van. Punktum. Ez az egész. Ennyi maradt a fejemben összesen. Szeretnék szegyenletemben a föld alá bújni, ha eszembe jut, hogy a földrajzból kitűnő volt.

A történelemből már eszemben maradt két név: Jajca és Hervoja. Jajca egy híres bosnyák vár, Hervoja pedig egy híres bosnyák vajda, — de mérget nem mernék rá venni, hogy nincs-e megfordítva. Hervoja és Jajca történetéről azonban halvány sejtelmem sincs. Az tudom, hogy magyar vitézek sokat verekedtek odalent a törökökkel, így hát az ország a törököké lett. Talán Harun al Rasid járkált ott álruhában s Ali Baba garázdálkodott ott negyven rablójával és a pálmák és datolyafák árnyékában sétálgatott Haydé, a szultán szép leánya. Ki tudná megmondani Ani? Én nem.

Később Bosznia határozottabban összeköttetésibe lépett velem. Bejegyzett joghallgató voltam, s mint ilyen kötelességemnek tartottam megakadályozni Bosznia okkupációját. Tizennyolc éves szívem egész; hevével ellene szegültem Andrássy és Tisza Kálmán pokoli tervének. Nemi volt olyan éjszaka, hogy a Bátori- vagy a Micsek-kávéházban ezt a két urat hazaárulónak ne jelentettem volna ki. Akkor még voltak jogászok, a kiknek nem az

volt az életcéljuk, hogy állami vagy városi hivatalba jus-
sanak, s aztán a számárlétrán lassan kapaszkodjanak föl-
felé. Akkor a közélet minden mozzanata végiglüktetett
az ifjúságon, és minduntalan tett valamit, sok számársá-
got, de sok nemes és szép dolgot. Az okkupáció előkészíté-
se idején még különösen élénken élt lelkünkben a nagy
török tüntetések emléke, mikor Szűcs Gyula és Lukács
Gyula oly sok borsot törtek az orosz cár orra alá, s a
mely korszakról az egyetem történelme följegyezte, hogy
mikor a díszkardot hajón vitték Konstantinápolyba
Abdul Kerimnek, Szűcs Gyula kunsztja ellen Lukács
Gyulának három ízben bandája volt.

Ez emlékek hatása alatt kiadtuk a jelszót az egye-
temen, hogy a török testvértől nem veszünk el semmit.
Emlékszem jól az ez ügyben tartott egyik viharos ülésre,
a központi egyetem harmadik számú tantermében. A pa-
tikusokban már hűlni kezdett a testvériség érzései és szó-
nokuk kijelentette, hogy nem lehet testvériséget tartani
egy olyan nemzettel, melynél a többnejűség! is divatozik.
A mire a mi ellenszónokunk azzal felelt, hogy igaz
ugyan, hogy a törököknek több feleségük van, de ezt ki-
egyenlíti az, hogy ennek megfelelőleg több anyósuk is
van. Ez döntött és a testvériséget kimondtuk. A másik
gyógyszertanhallgató ama nézetének adott kifejezést,
hogy Andrássy Gyula és Tisza Kálmán jobban tudják,
hogy mit kell tenni, mint mi, mely nyilvánvaló hazug-
ságra óriási fölháborodás tört ki s második számú ellen-
szónokunk nem habozott a gyógyszertanhallgatókat feké-
lyeknek elnevezni hazánk testén, a mi a jogászok közt

tomboló tetszést keltett. A gyűlés elnöke hivatkozva arra, hogy Magyarország alkotmányos ország, a hol a kisebbség mindig alávetette magát a többség akaratának, a patikusokat *távozásra* szólította föl. S mivel a patikusok nem akartak távozni, emez alkotmányellenes! maguktartása anyira fölháborította a jogászokat, hogy csinos kis verekedés után kidobtuk őket. A verekedésből huszonkét kihívás támadt, s másnap a főváros összes vívótermeiben folyt a bosnyák háború.

Következő gyűléseink nem kevésbé viharosak voltak, bár mindnyájan egy véleményen voltunk. Épp ez a jellemző vonása az ifjúsági gyűléseknek. A fölött tanácskoztunk, hogy mit tegyünk? Sokan a berlini kongresszusnak akartak bizalmatlanságot szavazni. Az eszme ekzotikus lévén, nagyon tetszett. Mások a szultánhoz akartak bizalmi föliratot intézni. Némelyek egy nagy diákgyűléssel egyszerűen ki akarták mondani, hogy tiltakozik az olyan kormánypolitika ellen, mely a nemzet ifjúságát mézárszékre viszi. Ezt, mint leghelyesebbet, óriási többséggel leszavazták, mire valamennyien meguntuk az ügyet és stante pede elmentünk a szabadelvű kör elé tüntetést rendezni. Negyvenhat egyetemi hallgatót tartóztattak, köztük tíz patikust is, a mi azt bizonyítja, hogy még nem fajult el teljesen a gyógyszerész-vér!

Ilyen siralmas véget ért a mi okkupációs politikánk és kétségtelen, hogy erre Tisza és Andrássy vérszemet kaptak és el merték foglalni Boszniát,

A háborúról nem beszélék. Arról tudok annyit, a mennyit az újságokban olvastam.

Hanem a háború után Bosznia csodálatos méreteket kezdett ölteni Magyarországon.

Az egyszerű, hír nélkül tengődő, századok óta nem szereplő országról egyszerre pontos értesülései támadtak mindenkinek. Az úgynevezett baka-értesülések.

A bakának a civillel szemben teljesen igaza van. A bakát akarata ellen levítették háborúba, koplalt, gyalogolt, verekedett, esetleg sebet is kapott, ellenben a civil itthon ült, lelkesen olvasta az újságokat és hadászati disputákat folytatott a kávéházban.

A baka tehát azzal az elhatározással jött haza., hogy a háború alatt sokat irigyelt civilt, a mennyire csak lehet, bolonddá teszi. Ezért mindegyik hihetetlen kalandok központjává tette magát. Eseményeket, embereket, magát a természetet is átalakította a maga gusztusára.

És Boszniából egy csodálatos ország¹ lett. A szegény bosnyákok kétöles alakokká nőttek. Az erdőkben oroszlánok ordítottak, a várak kapuit sárkányok őrizték.

Baka sohasem volt több, mint tíz-tizenöt egy rakáson, velük szemben pedig öt-hatezer bosnyák. S végül mindig a sok ezer bosnyák futott.

A fene bosnyák, úgy látszik, sohasem aludt, mert a baka minden támadást éjszakára tett. Hogyan riadtak föl a Kánya Jóskával ketten legédesebb álmukból hatszáz török közt, s hogyan védték magukat két nap, két éjjel egy fa tetejéről. A török meggyújtotta a fát, de egy eső eloltotta, akkor kifürészelték, de a fa úgy dült ki, hogy ők átestek a sziklahasadék túlsó felére ési onnan is még visszalődöztek az áruló ellenségre.

A házunkban lévő mértékhitelítő hivatal szolgálja a környék összes vénasszonyainak hüledezése közt beszélt, hogy mikor Szarajevót bevették, ők a csecsemőket lábuknál fogva verték a falhoz, ő maga szerényen csak tizenöt csecsemőt vallott be. Két év múlva már hatvankét csecsemőnél tartott. A mint a háború emléke halványulni kezdett, föl kellett emelni a csecsemők számát, hogy a hatás megmaradjon.

Eleinte nagyobb hazugságok nélkül is hősnek tekintettünk mindenkit, a ki a kriegsmedáliával onnan jött haza. ők hozzászoktak a dicsőség szürcsöléséhez sí nehogy a mennyei ital fogyjon, kénytelenek voltak vitézi tetteik számát szaporítani.

És ezek a Hári Jánosok tették népszerűvé Boszniát, melyről mint nagyságuk, érdekességük, dicsőségük alapjáról lassan-lassan fokozódó gyöngédséggel, szeretettel emlékeztek meg.

MEHMED BEJNÉL.

Apám egyetlen axiómát hagyott rám örökségül: Sohse egyél olyan ételt, a miről nem tudod, hogy micsoda.

Én ezt az axiómát olyan komolyan vettem, hogy eleintemég a töltött káposzta iránt is bizalmatlan voltam, nem tudva, hogy mit rejt magában a töltelék. De később, — különösen a külföldön, — beláttam, hogy az axiómáknak is megvan a miaguk netmizetisége, isi nincs nemzetközi érvényességük.

Már odáig jutottam, hogy Szerajevóban végig-
ettem egy kilencfogásos török vacsorát, s egyetlen fogásról sem: tudnék számot adni, hogy tulajdonképp miből áll és miféle eljáráson megy keresztül, mielőtt az asztalra kerül.

Úgy történt, hogy a szerajevói remek keleti stílusban épített városházát tekintettük meg. A nagy előcsarnokban egy jóképű, barnaarcú, fehérbajuszú, jól megtermett, feketébe öltözködött úr fogadott, fején az elmaradhatatlan fezzel.

Kapetanovics Mehmed bég, török nemes ember volt Szerajevó polgármestere.

Meghajtotta magát s szóla:

— Térjetek be, óh barátaim, ebbe a nagy palotába és nézzetek meg mindent a szemetekkel, hogy hazatérve elmondhassátok, láttátok azon helyeket, honnan igazságosan intéztetek Szerajevó lakosainak közügyei.

A mire vezetőnk emígy nyilatkozott:

— Tudjuk, óh nemes urunk, hogy a város közügyei igazságosan intéztetek, mert kezeidbe vannak letéve, bölcs férfiú, csupán mint magyar testvérek jöttünk, hogy megmutassuk irántad érzett nagy tiszteletünket,

A mire a polgármester:

— Tehát jertek és áldás kísérje lépteiteket.

Hát nem egyszerűbb és kellemesebb ez, mint nálunk a fő- és alpolgármesterek üdvözlő beszédei? A városháza helyiségei gyönyörűek. Olyan az egész épület, mintha csak remekbe, kiállítani, megbámulni csinálták volna, s valahol másutt egy kis, szurtos házikóban meg dolgoznának. A munka patinája nincs meg rajta. Nem is mertem ezek után a restanciák felől tudakozódni.

Mikor körüljártuk, Mehmed bég újra megszólalt:

— Emberséges barátaim! Ha ezek után megtennétek azt a szívességet, hogy a saját otthonomba jöttök, nagyon boldoggá tennétek.

Természetesen elfogadtuk. A polgármester háza a városház tözsomszédságában van. Nagyterjedelmű épület, két udvarral és két házzal, de mindegyik csak egyemeletes. Az emelet, török módra, kijebb áll a földszintes résznél, úgy, hogy esős időben oda lehet állni, nem ázunk meg. Az egyik ház és udvar az uraké, a másik a

hárem. Beléptünk az úri fertályba. Gyepes udvar, fák, közepén egy kis szökőkút egy öltre ugró vize locsog, az egyik sarokban öt-hat méhkas, szorgalmas lakókkal. Falomb, vízmoraj, méhzümmögés; micsoda idill itt a város közepén! Széles falépcső vitt föl az emeletre. A nagy férfiszobába értünk. Csupa szőnyeg minden, a földön is, a falon is. Köröskörül alacsony kerevet húzódott, előtte apró asztalok állottak. A szoba csupa ablak. Köröskörül ablak, fényesen beragyog a nap. (Pompás műterem volna, mondja Roskovics). Gazdánk tehát nemcsak a vizet, a zöldet, hanem a világosságot is szereti. Egészséges lelkű ember lehet. Azt a fölvilágosítást kapom, hogy minden török ilyen. A boltja bent van a városban, a lakása pedig kint a napsütötte hegyoldalban, a város lombos, mosolygós részében.

Alig ültünk tíz másodpercig a kereveten, megjelent egy természetes bosnyák legény s széles ezüsttálcáról gyűszűnyi csészékbe öntött török (zaccos, vagyis *satzos*) kávéval kínál. Ha az ember kiissza, újra kínálja, *oujurum effendi*, vagy *molim goszpodine* (tessék nagyságos úr!) szóval. Olyan ez, mint nálunk a délelőtti konyak, vagy, de ezt, fájdalom, már nem tartják elegánsnak, a szilvórium. A sok pancsolt konyak teljesen kiszorította a régi, jó, ősi szilvóriumot és borovicskát, épp úgy, mint a nyomorult *bútorcsarnok* a becsületes asztalos műhelyt s a szélhámos *húscsarnok* a derék mészárszéket. Ez a török kávé különben pompás szer, mindenki, a ki Boszniában utazik, igyék: belőle annyit, a mennyi csak belé fér, különben megkapja az úgynevezett bosnyák betegséget, mely

áll hideglelésből s abból a hasból, melyet mi magyarok egy nagy európai nemzetről nevezünk el s a melyet, tekintettel Vilmos császár iránt való rokonszenvemre, nem ismertetek bővebben.

Miközben a fekete kávé szürcsöltem s szememet I. Ferenc Józsefnek egy képes lapból kivágott, de be nem rámázott lovasképére (a szoba egyetlen képére) szegeztem, a házigazda szeretetreméltó mosolylyal két könyvet nyújtott át. Az egyik török és arabs, a másik bosnyák közmondások gyűjteménye, ő maga szedte össze. Különböben is lelkes barátja az irodalomnak, maga is író, a fia, Rizla bég, egy rendkívül művelt fiatal ember pedig elsőrendű bosnyák költő.

Mikor már tán negyedszer hordozták körül a fekete kávé, a vitéz Mehmed bég megáll a szoba közepén s szól:

— Tudom, kedves uraim, hogy önök nagy érdeklődéssel viseltetnek házaink berendezése iránt, ha tehát kívánják, tekintsük meg a háremet.

Valószínűleg nagy meglepetés tükröződött arcunkon, mert mosolyogva folytatá:

— A kalitka megvan, de a madár elrepült

A mely madárnyelv európaira lefordítva annyit tett, hogy Kapetánovics Mehmedné ő nagysága a bég úr mezei birtokán időzik s ott, mint afféle gondos háziaszszony (óh fordítsátok félre arcotokat, szende leánykák, kik az *Ezeregy éj* meséin nevelkedtek föl!), *paradicsom befőzésével* foglalkozik.

A hárem tehát üres.

Kapetánovics úr, megjegyzem, egynejuségnek örvend. Boszniában egyáltalán nagyon ritka az a török, a kinek több felesége van. Kettő a legtöbb, a mivel egy ember bír. Úgy vettem észre, hogy a többnejúségről körülbelül ez a fölfogásuk: Szabadni szabad, de tisztességes ember nem teszi.

Vasgerendával elzárt erős fekete kapu vezetett át a hárem udvarába. Két szolga (nem eunuk) sietve kinyitotta. Az udvart magasi falak vették körül. Jó tornász vagy nagyon szerelmes legyen, a ki ezen keresztül mászik. Az udvarban másik két szolga szőnyegek kiporolásával foglalkozott. Nagyot bámultak, mikor egyszerre ennyi *svába* (így hívnak Boszniában minden európaít, még a horvátot is) tódult be. Széles falépcsőn mentünk föl ő nagysága lakosztályába. De csak az ablakon keresztül tekinthettünk be a puszta szobákba. A szőnyegek le voltak szedve, tehát a szobák teljesen üresek voltak. Az apró berendezési tárgyak mind a mezei birtokon, a nyaralóban vannak még. Az utca felé szolgáló ablakokat sűrű farácsozat fedte. Két macska dorombolt az egyik sarokban. Nőnemű macskák voltak.

Mikor kíváncsiságunkat kielégítettük, elbúcsúztunk Mehmed bégtől, a ki ekkor így szólt:

— Jámbor és becsületes testvéreim! Most már bizalommal fordulok hozzátok egy kéréssel.

— *Csujemo!* (Halljuk!)

— Eddig csak testvérek voltunk, legyünk jóbarátokká. Gyertek ki ma este hozzám vacsorára, mezei birto-

komra és áldjon meg az Isten a legjobb étvágygyal beneteket.

— Köszönet, emberséges bég, nagy a mi lelkünk öröme a meghívás miatt és addig is, a míg újra összejövünk, áldjon meg az Isten téged és minden házadnépét.

Megjegyzendő, hogy én nem az elmondott szavakat, hanem csupán az érzelmeket fordítom magyarra, mert a beszélgetésből (bosnyákul folyván) egy szót sem értettem.

TÖRÖK VACSORA.

A müezzin igen elcsépeelt dolog ugyan, de nem állhatom meg, hogy motívumul föl ne használjam. Ezt a közönség épp úgy megkívánja a keleti utazótól, mint a szónoktól a *Kárpátoktól Adriáig* terjedő frázist.

Azzal kezdem tehát tárcámat, hogy a müezzin Szerajevó kilencven minaretjében éppen esti imára hívta az igazhitűeket, mikor fiakkereink a Hotel Európa elé álltak, hogy Kapetanovics Mehmed bég mezei birtokára vigyenek vacsorálni.

A szerajevói gyönyörű völgy ezüstös holdfényben úszott, a Boszna és a Miljacska vizéből könnyű, átlátszó ködpára szállt föl, s gyorsan ügetettünk tova, magunk mögött hagyva az imádságra készülő várost. Keleti hangulatunkat csak az zavarta kissé, hogy számos villámos-kocsi robogott el mellettünk. Mert a vasúti állomásról villámos vasút vezet- a városba.

A derék bosnyák kocsis igen jól hajtotta lovait, melyeknek magyar eredetét elárulta a nevük. Az egyiket Fickónak, a másikat Gondosnak hívták. Különösen hatott rám ez a szólítgatás, mert a szegény bosnyák kocsis

mellett eszembe jutott az az Eszterházy gróf, a ki nem átalotta lovait *Pumpernik-nék* és *Waslbuá-nak* nevezni.

Az éjszakában egy bosszú sor kivilágított ablak tünt élénk. Ott várt bennünket a vacsora.

Tágas udvarra robogtunk be. Az albán guzlárok bandája (egy hegedű, guzlica és egy síp) a Hunyadi-indulóval fogadott. Az óriási udvar egyik felén állt a lakóház, a másik felén, jó távol, a magas kerítéssel körülvett egyemeletes ház (a hárem), hátul voltak a gazdasági épületek, istállók és pincék. Egy régi magyar nemesi kúria udvarán képzeltem magamat.

Mehmed bég és fia, Kiza bég, az udvaron fogadtak. Ott gyülekeztek mind a vendégek, kik közül megjegyeztem Petrovics alpolgármestert s fiát (a Tereziánium végzett növendéke) és Jusszuf bég szerajevói ügyvédet. Ez az egy jelent meg — igazi török módra — keleti ruhában, turbános fezzel a fején. Egypár cigarettát elszívva topogtunk a harmatos gyepen, míg végre megjelent egy öles arnauta, s mély meghajlással jelentette, hogy a leves az asztalon van.

A lakóház földszinti előcsarnokába léptünk, a hol nyitott padkán nagy tűz égett. Innen falépcsőn föl a félemeletre, a hol három szoba volt. A középsőben a szolgák nagy rézkancsókkal és mosdótálakkal fogadtak. Mindnyájan megmostuk a kezünket, a törökök az arcukat is. Azután beléptünk a baloldali ebédlőbe, a hol két kerek asztal körül volt terítve. Még pedig egészen európaiasan, késsel, villával, kanállal, asztalkendővel.

Minden ceremónia nélkül leültünk és ekkor kiosztották az étlapot, a mely négy nyelven szólt: magyarul, törökül, bosnyákul és szerbül. A fején ott díszelgett:

Ebéd

a magyar írók és festők tiszteletére.

Egész terjedelmében pedig így szólt:

Tarhonyaleves, báránysült, zorcsityi, sis-cseváb, burek-pita, imam-bajildi, kabak-dolmaszi, piláf aludt-tejjel, gyümölcs.

Mikor a kanalat megragadtuk, a szolgák már mögöttünk álltak a következő tál étellel, s várták, hogy végezzünk vele. Egyikünk se vett levest a tányérára, hanem a tálból kanalaztunk, s a kenyeret alá tartottuk, hogy az abroszt le ne csöpögtessük. Mély csönd, csak a kanalak kopogása hallatszott. Mikor mindenki letette a kanalat, a tálát elvitték, s az asztal közepére tették a *zorcsityit*, a mézes perecet. A szerajevóiak jóízűen ettek, a magyarság némi habozással. Megint elvették a tálát és helyébe tették a *sis-csevábot*, a mi nem egyéb, mint pálcikákra húzott, nyárson sült birkahús, minden birkadarab mellett egy zöld paradicsommal. Kivettem két füzért, de nem tudtam megszeretni, mert egészen hideg volt. A vacsorát ugyanis az onnan száz lépésnyire fekvő háremben készítették, a mire hozzánk ért, kihűlt. Azonfölül zsír helyett faggyút használnak a főzéshez, a mi a viharezzett magyar gyomornak egy kissé szokatlan.

A ki a mit a tányérján hagyott, azt egyszerűen visszasöpörte a tálba, mert az egész vacsorát megettük a

nélkül, hogy tányért váltottak volna. Így a sis-cseváb előbb megfürdött a peceről ottmaradt mézben, mielőtt a mulandóság útjára kelt volna. De konstatáltam, hogy ezzel egy csöppet se lett rosszabb.

Az arnauta óriások két rengeteg nagy ezüst-tálcát emelve a fejük fölé, jelentek meg a küszöbön. Hozták a *peceno janjét*, mindegyik tálon egészben hevert egy szép pirosra sütött fiatal, kövér ürü. Körültekintettünk, hogy mivel fogjuk ezt fölszeletelni. Ekkor fölemelkedett Juszsuf bég, az öreg török ügyvéd s az ürü combjáról lehúzva a bőrt, a lámpa felé tartotta s az erek futásából jósolta. Jósolta pedig azt, hogy békességes idők várnak ránk s a bosnyák nemzet meglehetősen fog élni uralkodója alatt.

Kétségtelenül nem érdektelen dolog a sült birkabőrön keresztül a jövőbe tekinteni, de engem mégis jobban érdekelt a trancsírozás kérdése. Ekkor fölkelte Mehmed bég, a házigazdánk, és háromszor megforgatva a levegőben a kését, vitézül megrohanta az ürüt. Le is csipett belőle egy darabot és nyájasan a tányéromba tette. Ez a hús is hidegen és fagygyúval fogadott. A jó Mehmednek a kése rossz volt, s az erőlködéstől csakhamar verejtékezni kezdett. Emberséggel fölkértük, hogy ne fáradjon, s magunk fogtunk az ürühöz, késsel és kézzel egyaránt. De nem sokat tudtunk belőle elfogyasztani, a saláta hiánya miatt.

És ekkor a mi török ebédünkbe megint betolakodott egy kis Európa, s bár a stílust elrontotta, szívesen vettük. Világos sört és aszubort töltögettek poharainkba s ez mentett meg bennünket, mert e nélkül alighanem föl-

fordult volna velünk a világ. Török gazdáink azonban nem ittak, csak később pezsgőt.

Az ürü után *hurek-pita*, hússal töltött vajás tészta következett, a mely oly könnyű és finom étel volt, hogy átlag tízet ettünk meg fejenként, titokban áldva Kape-tanoviczné ő nagyságát, a kinek felügyelete alatt ez az ennivaló tészta készült.

A burek-pita földi maradványai csakhamar helyet adtak az *imam-bajildinak*, mely romantikusan hangzó álnév alatt a becsületes töltött paprika rejtőzik. Ez is fejedelmi lett volna, de kihülve jött hozzánk, s kedves mivoltját ellenséges faggyúréteg borította. Megpróbálkoztunk vele, de csak jóbarátunk s honfitársunk, a vil-lányi fehér bor erélyes támogatásával tudtuk legyűrni.

Legveszedelmesebb ellenségünk csak most következett. A *habak-dolmaszi-t* tálalták a késsel körülűzdelte arnauták. A kabak-dolmaszi nem egyéb, mint rizses hússal töltött fekete tök. Erre, mint nem ajánlatos eledelre, Thallóczy Lajos is előre figyelmeztetett bennünket. De Mehmed bég nyájas mosolylyal mindegyikünknek egy hatalmas tököt tett a tányérjára, s így kötelességünknek tartottuk megenni. Szerencsére az arnauták pezsgőt bontottak utána, s mi a különös ízű ételt oly bőven locsoltuk a francia itallal, hogy könnyen és szívesen elfelejtettük, mit ettünk.

E viharos vacsora után, melyet fölköszöntők és a guzlárok zenéje fűszereztek, egészen közömbösen néztem, hogy piláfot, aludttejet, szilvát és darabokra vagdalt görög dinnyét raktak az asztalunkra s nem csodálkoztam

volna, ha valaki azt mondja, hogy ezt mind összekeverve kell megenni. A piláf hideg lévén, őt kihagytam a kombinációból, ellenben a dinnye-aprólékból kivettem egy csomót, s aludttejet merve rá, jóízűen elfogyasztottam. Budapesten valószínűleg a nyavalya tört volna ki tőle, de itt, az előzmények után, semmi rendkívüliség nem volt benne. Később kiderült, (az étlapból jöttem rá), hogy az aludttejet a piláfra kellett volna szedni, — de ez elvégre mindegy. Egy óra alatt végigtették ezt az érdekes menüt, aztán a szomszéd szobában gyülekeztünk, megmostuk a kezünket s európai kézszorításokkal egészségére kívántuk egymásnak. Majd a harmadik szobába vonultunk s miközben a fal mellett húzódó dívánra törökösen leültünk s az isteni és forró fekete kávéit itceszámra szűr-csölgettük, házigazdánk, Mehmed szerajevói polgármester, barátságosan megveregetve a hasamat, szóla:

— Nos, hogy ízlett az ebéd?

— Nagyon jól!

— Hehehe! — nevetett, — csak legyünk őszinték. Nem nagyon jól. De hát ti vagytok az okai, emberséges felebarátaim, mert azt kívántátok, hogy *ala turha* együnk, vagyis, hogy csupa török nemzeti ételt adjak. Én megtettem, de tudjátok, én rendesen nem élek vele. Én a Hotel Európában kosztolok, a hol a vendéglős magyar és *budapesti konyhát tart*.

És én, alsóbbrendű gerinces állat, azt hittem, hogy a derék Mehmednek örömet szerzek azzal, ha a fekete tököket édes mosolylyal és húsos rizszel lenyelem!

MEGINT BOSZNIÁBAN*

E pillanatban, mikor a raguzai *Hotel Imperial* egyik elsőemeleti szobájában, megvallom, kissé hiányos öltözetben, tollal a kezeimben az íróasztalnál ülök, miközben kint a délövi nap égő lángcsóvákat szór a földre: mondhatom, igen nagy zavarban vagyok. Arról van szó, hogy úti benyomásaimról számot adjak. Ha valaki nekem most uzsoraáron kínálna úti benyomásokat, habozás nélkül megvenném, mert mondhatom, hogy alig tudok számot adni a magam benyomásairól. Mi július 11-ikén indultunk el Budapestről, 12-ikén Szerajevóban voltunk, 13-ikán Mostarba értünk, 14-ikén Trebinyébe jutottunk, onnan Raguzába, majd hajón a Bocche di Cattaróba vettünk, ott vasútra ülve, vissza Hercegovinába, s megint le Raguzába. Az utazást kegyelmes, urak, miniszterek vezették, szépszámú hivatalnoksereg követte őket, melyhez nagy csomó katona csatlakozott, útközben aztán fölvtették a helyi előkelőségeket is, annak a népnek a képviselőit, melyet itt vasmarokkal civilizálnak. A balkánfélszigeti

* Az új bosnyák—hercegovinál—dalmát vasutak megnyitása alkalmával 1901-ben.

nemzetiségek, az osztrák, magyar és bosnyák hivatalnokok ezen konglomerátumába a legkeményebb agyvelő is belebolondul vagy legalább is elkábul, de egyúttal bámulattal kell néznie arra az emberre, a ki ebben a káoszban rendet tud tartani: Kállayra. Csak az a félelmes benne, hogy a rend, úgy látszik, az ő zsenijéhez fűződik, s ha utána kisebb kaliberű ember jön, részeire bomlik az egész s a heterogén elemekből álló hordóról lepatognak a vasabroncsok. Én különben nem akarok politizálni, egyéni nézetem az, hogy kár minden krajcárért, a melyet Boszniára költünk, mert ha majd szépen készen leszünk vele, kidobnak onnan, mint Lombard-Velencéből. Boldog volnék, ha valaki nekem be tudná bizonyítani, hogy rövid idő alatt Bosznia úgy fog nekünk jövedelmezni, mint India Angolországnak. De most már befejezem politizálásomat, csak még] egy¹ megjegyzést: mikor látja be a dinasztia azt, hogy Magyarország megerősítése fizeti ki a legjobban magát; inkább Bosznia pénzét költésék ránk, mint a mi pénzünket Boszniára.

Estefelé robogtunk át (Gombosról átkompozván u Dunán) Szlavónia földjén, melyet olyan szépen odaajándékoztunk Horvátországnak. Azt nyertük vele, hogy a mi minden nemzetiségnek szabad Magyarországon, azt nem szabad a magyarnak Szlavóniában: a maga nyelvén imádni az Istent. A horvát papok fanatizmussal vetik rá magukat a magyar katolikusokra és horvátosítják őket. Hol van az a magyar főpap, a ki hasonló fanatizmussal

nemzete iránt, gondjaiba venné magyar híveit? Mert a horvát pap, a legutolsó káplán is, tudja, hogy Strossmayer életre-halálra védi és oltalmazza őt, mikor vakmerően exponálja magát nemzetéért. Melyik főpapunk kemény derekában és férfias szavában merhet bízni a magyar alsó papság? A szegény hajdú-dorogiaiak alázatosan elzarándokoltak Rómába, kérni azt, a mit a pápa oláhnak, oroszoknak megengedett. S mi az eredmény? Mély csend. Feleletet nem kaptak. Hát Rampolla csakugyan ellensége Magyarországnak és barátja a szlávoknak? Azt látom, hogy a szlávoknak minden szabad. A magyar franciskánusok például évszázadokon át hozzáidomultak a magyar néphez s ekképpen jelesül végezték hivatásukat. A pápa azonban közjük csördített, s olaszmodra átreformálta őket. A szláv barát azonban teheti azt, a mit akar. Még a katolikus püspökök is szakállat és bajuszt viselnek a szláv vidékeken. A szláv katolikusoknak megengedték a szláv misét, a mit a dorogiaiak hiába sürgetnek . . .

Mikor egy előkelő politikai állásban levő úrnak a horvát papok túlkapásait említettem, azt felelte:

— Barátom, könnyebb egy királyt elkergetni, mint egy papot.

Hát a Szlavóniába vándorolt református magyarok mi segítséget kapnak az anyaországtól? Rosszul fizetett missziói papok ezer akadálylyal küzdve teljesítenek ott nagy, hazafias, messzekiható munkát, s ha nincs meg bennük a régi apostolok lelke, pár év alatt elfáradnak, elcsüggednek, s a mint szerét tehetik, visszajönnek. Mikor tesz már valaki a gazdagok közül erre a célra egy

nagy alapítványt? A múltkor a M. T. Akadémia pénzt kapott arra a célra, hogy tüzzön ki pályadíjat olyan színműre; mely a zsidót rokonszenvesnek tünteti föl. Ilyen furcsaságokra mindig akad pénz. De vérző sebeinket csak hitvány flastromokkal szoktuk ragasztani, orvos-ságra nem telik.

*

Boszna-Bródban új világ kezdődik. Mint valaki tréfásan megemlítette: a civilizálatlan Kelet.

A szlapon-bródi állomás egy szomorú kis vityilló a boszna-bródihoz képest. Itt kezdődik a bosnyák keskeny-vágányú vasút s itt átvettek bennünket a Kállay hivatalnokai, további kalauzolás végett.

Csudálatos egy világ ez! Ha a monarkiában Ausztria a hímemű, Magyarország a nőnemű, akkor diplomatáink hízeleghetnek maguknak azzal, hogy fölalták hozzá a semleges nemzet: ez Bosznia. És ebben a Boszniában megvalósították azt, a mit Ausztriában hiába keresünk: az osztrák nemzetet. Akármelyik hivatalnokról kérdeztem, hogy micsoda nemzetiségű, azt a feleletet kaptam rá, hogy osztrák. Sajnos, hogy valami bécsi zseni &gy osztrák nyelvet is ki nem talált hozzá, a miben Ausztria is belenyugodnék, meg Magyarország is. Maga a főisten, Kállay Béni, ősnemes primae occupationis magyar, a ki azonban Bécsből és németül igazgatja az országot. Azután következnek különböző állásokban csehek, németek, magyarok (szép számmal), lengyelek, horvátok, szerbek, oly kitűnően szervezte, hogy a bürokratikus

szervezet pontos, értelmes működését bármely európai ország: megirigyelhetné. Mert ez nem osztrák, nem is magyar, hanem bosnyák hivatalnoki szervezet, melyet az ország szükségleteinek megfigyelései után állítottak föl, — nem az ismert civilizált sablon szerint, hogy fölösleges állásokat teremtsenek protekciós alakok számára, hanem hosszú ideig keresik a legalkalmasabb embert, s azzal töltik be az állást. Így aztán megy minden, mint a karikacsapás. Az országnak megvan kicsibe a, maga földmívelési minisztere, vasúti minisztere, kultuszminisztere. Még hadügyminisztere is megvan *Appel* báró szerajevói parancsnokló tábornok személyében. Ez a fényes úr egyenrangú Kállayval, de a civilügyekbe nem avatkozik. Egy különös resslzortja van: a posta és távírda. Ezt csudálatosképpen ott lent a katonaság tartja a kezében. *Appel* nagyon érdekes alak. Kicsi, sovány, ősz, félszeme be van kötve, de marciális és katonási külseje van. Hetvenöt éves már, de bírja a katonai strapákat. Nemrég történt, hogy a gyakorlaton a lova megijedt s ő leesett, még pedig oly szerencsétlenül, hogy fél lába a kengyelben maradt. A ló futott is egy kicsit vele a kemény, sziklás talajon, mielőtt elfogták. A mint a lábát kiszabadították, fölállt, s első szava volt: *Hol van a sipkám?* A második: *Poroljatok le!* A harmadik: *Hol a lovam?* S újra rögtön fölült, a nélkül, hogy a fejét beköttette volna. A tisztek pedig egyszerre más irányba terelték gondolataikat, a melyek a körül forogtak, hogy ugyan ki lesz a *kommandirender General Appel* után? A nép azóta a *kemény fejű svábénak* hívja s tisztelettel

néz rá, a mikor fényes kíséretével végigvágat Szarajevó utcáin.

Hát valljuk meg, neki könnyebb tekintélyt tartani lóháton, kardot csörgetve, uniformisban, mögötte a villogó szuronyok ezreinek érc kígyójával. Kállaynak nem állanak ilyen eszközök a rendelkezésére. Szürkés-barna útiruhában, orrán cvikkerrel, puha kalapban, hanyag non chalanceszal megy végig a notabilitások sorfala előtt, mely az állomásokon fogadására megjelent. De mindig egyikkel kezet fog és beszél. Majdnem minden állomáson ösmer egy-kettőt a kirukkolt helyi intelligenciából. A városok polgármestereit és papjait pedig mind ösmeri, tudja múltjukat, jelen működésüket, legtitkosabb érzelmeiket, törekvéseiket, s mindenkivel arról beszél, a mi azt legközelebről érdekli. Egyes nagy turbános marcona alakok mellét osztrák rendjelek ékesítik: ezek már érdemeket szereztek a pacifikálás körül. Valamennyi boldognak látszik, hogy a főúr, a kit igen jól ismernek, leereszkedik hozzájuk. Utaztam én már magyar miniszterrel is, de ennyire közvetlenül egyet se láttam érintkezni a néppel. A csendőrök nálunk túlságos buzgalommal szorítják hátra ilyenkor a népet. Alig hiszem különben, hogy volna magyar miniszter, a ki úgy ösmerné hazáját, mint Kállay Boszniát. Az is igaz, hogy mihelyt egy magyar miniszter egy kicsit utazni kezd, azonnal csúfolják, — lásd Hegedűs példáját. Pedig nem tartom nagyon szükségesnek, hogy a szakminiszterek örökké a parlamentben üljenek, a parlamenti vitázás és vezetés tulajdonképp a miniszterelnök dolga, a többiek okos beosztással minden év-

ben fölkereshetnék az ország különböző részeit, közvetlen információszerzés céljából.

A milyen egyszerű maga Kállay, olyan cifrák a hivatalnokai. Csak a szultán kísérete, melylyel szelamlikon a mecsetbe megy, cifrább ennél. Itt mindenki unifor- mist és kardot visel, még a legkevéssbé harcias számtiszt és díjnok is. Fehér, kék, lila, barna színek a dominálok. Az igazságügyet lila színben szolgálják, ellenben a föld- mivelést kék egyenruhában mozdítják elő. A főbbek aransujt ásókkal és rangjelvényekkel vannak ellátva, a kisebbek egyszerűbb díszítésben pompáznak. Mondják, hogy csak ez imponál a népnek. Én elhiszem, s nincs kifogásom ellene, ha különben jól végezik a dolgukat. Bosz- niában nem is tűnik föl annyira; de Hercegovinában, ebben a pusztá, nyomorult, meztelén országban ez a fé- nyes hivatalnoksereg roppant szemet szúr.

S mivel egyenruhában járnak, modorukban is van valami katonás, feszes. Kállay előtt ugyancsak hapták- ban állnak s ha végzett velük, katonásan szalutálnak. De talán jobb ez, mert kizárja egyrészt a hízelgést, talp- nyalást, másrészt a bizalmaskodást, Határozottabban megállapítja a viszonyt följebbvaló és alantasa közt. Kál- lay különben szerencsés ember, mert két országból válo- gathatja össze hivatalnokait. Van ott olyan ember, a ki Magyarországon csak kártyázott és vadászott s mikor már ősei kriptáján kívül semmi ingatlana nem volt, ak- kor lejött ide s itt kitűnően bevált. Vannak honfitársaink, a kiken átok gyanánt fekszik otthon családjuk előkelő- sége; e miatt nem mernek kenyér után látni; de Boszniát

már olyan Amerikának tekintik, a hol nem illetlen keményen dolgozni a mindennapi kenyérért.

Kállay minden boszniai hivatalnokát ismeri, tudja, mit csinál, hogyan végzi a dolgát, s megállja-e a helyét. A tisztviselő azzal a tudattal áll vele szemben, hogy a gazda tisztában van vele, összes értékével, s így nyugodtan működhetik, semmi intrika neki nem árthat, a míg kötelességét híven teljesíti. Ez bizony kellemes tudat, ha valaki a minisztere igazságszeretetében bízik, s különben jó hivatalnok.

Érdekes különben ez a mintaszerűen begyakorolt hivatalnok-testület. Kállay egy szemhunyorítással, egy kézmozdulattal, egy-egy rövid mondattal ide-oda tudja dirigálni őket. Nyolc napon át megfigyeltem ezt, s elbámultam nem egyszer, hogy mennyire tisztában van mindenki a saját kötelességével és mestere intencióival. Ha valamiről fölvilágosítást kértem: arra is minden tisztviselőtől ugyanazt a feleletet kaptam. Mintha nézeteiket is írásban kapták volna ki a felsőbbbségtől.

Bocsánat, nem folytathatom tovább úti benyomásaimat (melyekben az új bosnyák vasutakról, úgy látszik, szó sincs), mert kopogtatnak és az orvos lép szobámba. Az orvos azért jött, hogy a *papdác*sik szűrásaiból kigyógyison. Tudják önök, mi az a papdácsi? Ez egy óriási szúnyog, mely kéjgázzal csípi meg az embert. A mi úgy értendő, hogy előbb gyönyörűen körülmuzsikálja áldozat-

tát, s aztán csípi meg. Ez a muzsika egészen komolyan veendő, a mennyiben a veszedelmes vérszopó igazán kellemes, lekottázható döngést visz véghez. Engem egy forró mostari éjszakán találtak meg, mert nyitva felejtettem az ablakomat.

MOSZTÁRI ÉJ.

Hercegovinában pokoli hőség fogadott. Tudnivaló, hogy itt a legmagasabb hőfokot is duplán kell venni: ez felel meg a valóságnak. Ugyanis az egész ország kőből áll. Erdő nincs, fű is alig. A szegény kecskének egy óráig is el kell gyalogolnia, hogy az első számú fűszáltól elérjen a második számú fűszálig. A nap belesüt ebbe az irtóztató kötömegbe, mely hamarosan maga is forróvá válik és elkezd vissz sugárzni a melegséget. Itt tehát először süt a nap, másodszor süt a föld. Az ember liheg, mint tömés után a liba és szédelegve járkal ebben a pokoli forroságu kemencében. A ki angolosan szereti a pecsenyét, itt a kövek között megsütheti. S ha az ember fürödni próbál, abból is baj lehet, mert a patakok és folyók vize jéghideg.

Meglehetősen rossz állapotban érkeztem meg Mosz-tárba, ennek a kőországok festőien szép, romantikus, különös fővárosába. Mivel a Hotel Tarentában hely nem volt, a felsőbb leányiskolában kaptam szállást. Félreér-tések kikerülése végett megjegyzem, hogy ez júliusban volt, a leányiskolát pedig július elsején bezárták. A do-

log nekem nem volt kellemetlen, csak Pekár Gyulának, a kinek a lába, térdétől lefelé, kilógott az intézeti ágyból.

Van nekem egy sógorom, a ki néha, mikor nagyon jókedve van, azt meri monD'Ani, hogy ő vérét ontotta a házáért, mert Joannovics táborszernagy vezetése alatt, mint hadnagy, segített okkupálni Hercegovinát.

Nohát én merem monD'Ani, hogy több vért ontottam Hercegovinában, mint ő. Nem locsoltam a földre, hanem átöntöttem kisdéd, de félelmes szörnyetegekbe.

Önök gondolhatják, hogy a papadácsikról akarok beszélni.

A múltkor röviden megemlékeztem ezekről a szúnyogokról, melyek a mi hazai szúnyogjainkkal olyanféle atyafiságban vannak, mint a tigris a macskával.

A papadácsi a tigris.

Csíptek engem már a szúnyogok itthon a Margitszigeten, a Balaton mellett, a Tisza kiöntéseiben. Csíptek Velence mellett a lidón, hol a nevük zanzara. Megcsípett már a skorpió is!, de ez mind gyerekjáték a papadácsihoz képest. Sőt megcsíptek már méhek is, de mindezt betegség nélkül kihevertem. A papadácsik csípése beteggétett.

Egész éjjel dühösen dulakodtam velük, de ők a paplanon keresztül is csíptek és szítták a véretem.

Reggelre nem tudtam megmozdulni. Úti társaságom tovább vonult, s engem ott hagytak összetiporva egy hercegovinai szolga felügyelete alatt.

A szolga ölmagas fickó volt, a tüszőjéből késnyelek állottak ki. Ez ott a nemzeti vislelet,

Föültem az; ágyban és németül azt mondtam neki: hozzon orvost. Fejét rázta. Ismétlem az, összes európai nyelveken, melyekből csak pár szót tudtam.

Elment és hozott képes levelezőlapokat.

— Óh, Istenem, Istenem, zbogom, zbogoni, — sóhaj táim keservesen.

Ezt, hogy *zbogom*, megértette. Mivel tehát az Istent emlegettem, hozott egy szerb papot.

A pap azt kérdezte; hogy: *pravoszláv* (óhitű) vagyok-e, vagy pedig *hatölik*. Én pedig türelmetlenül azt feleltem, hogy beteg vagyok és hozasson egy *militar-arztot*.

Ebből meglértette azt, hogy *militar*. Megbízta a szolgát, hogy kerítsen nekem egy katonát, azzal elment.

A szolga kiállt a kapuba és félóra múlva egy bakával tért vissza. A legény szalutált és várt.

— Magyar vagy, fiam?

— Az.

— Hála Isten! Honnan?

— Marosvásárhelyről.

— Hogy hívnak?

— Deák Ferencnek.

— Ej ha, de jó neved van. Tudod-e, ki volt Deák Ferenc?

— Igenis tudom. A haza bölcse.

— Helyes. Kitől tudod?

— Már otthon megtanultam és itt a főhadnagy úrtól is hallottam.

— Szeretsz-e itt lenni?

A baka nagyot sóhajtott.

— Inkább volnék otthon disznó, mint itt ember.

— Értelmesen fejezed ki magadat, fiam, ezt szeretem benned. Nesze egy korona. Most pedig eredj és kerítsd nekem elő az ezredorvost,

— Igenis megértettem.

Szalutált és távozott.

Egy félóra múlva már ott is volt az ezredorvos. Alacsony, napbarnította, régi szabású katonadoktor, abból a fajtából, mely minden beteg katonában, szimulánst lát. Bemutatta magát, leült.

— Hja, a papadácsik? Biz ez nagyon kellemetlen dolog az idegeneknek. Én már megszoktam. Be vagyok oltva. Rajtam mászkál a betyár és nem csáp meg. Örül, ha én meg nem csípem. Mutassa.

Tetőtől-talpig megnézett.

— Hatvannyolc csípés. Gratulálok. Ön lefőzte a balkánfélszigeti rekordot. Eddig a legtöbb, a mit kezeltem, ötvenhét csípés volt. No, majd elmúlik.

Az öreg először is átköltöztetett a Hotel Narentába, mely már kiürült. Ott aztán tetőtől-talpig bekent olajjal s meghagyta, hogy addig ne öltözzem, föl, a míg meg nem szárad rajtam.

Furcsa kis helyzet volt. Láng borzongatta tagjaimat, a fejem fájt, torkom teljesen kiszáradt, alig tudtam

nyelni. S e mellett föl-alá sétáltam, mint egy római gladiátor, a ki a cirkuszban birkózni készül.

Tíz perc múlva az orvos újra megjelent.

— Nézze, itt a szomszéd szobában van egy orosz, a ki hasonló bajban szenved. Tud sakkozni?

— Tudok.

— Nos, üljenek össze sakkozni, hogy ne unatkozzanak. Majd küldök föl egy sakkot.

— Biz az jó lesz.

Az orvos visszavonult. Pár perc múlva kopogtattak az ajtómon, s belépett egy olajtól csillogó úr, a kinek minden öltözete egy monokli volt. Nyájasan üdvözöltük egymást, abban a testvéri hangulatban, mely a gőzfürdőben szokott uralkodni. Elpanaszoltuk egymásnak a bajunkat, közbe megérkezett a sakk és hozzáláttunk a játékhoz.

Az oroszról gyors egymásutánban három susztermattot kapván, mind a ketten meguntuk a dolgot és beszélgetni kezdtünk.

Az orosz világbirodalomról kezdett beszélni. Minden faj kimerült már, csak az orosz nem. Ha egyszer szabad ország lesz, egész Európát elfoglalja. A cár Konstantinápolyban ül, mint a kelet császára és pápája, Miklós nagyherceg a Tuileriákban parancsol, mint nyugat kormányzója, az; új Skobelev a Quirinálban hely tartózkodik, a kozákok pedig az Alhambrába kötik be a lovukat . . .

Mosolyogtam.

— Hány csipése van? — kérdem.

— Ötvenegy.

— Szerencse. Mert ha több volna, a derék kozákok az Atlanti óceánt is átúsznak s Péter nagyherceg Buenos-Ayresben ütné föl székhelyét.

— Azt hiszi, lázam van? — szólt az orosz rövid hallgatás után.

— Azt.

— Sohse voltam nyugodtabb és hidegebb, mint ebben a pillanatban. De hát maguk apró nemzetek nem értik meg a mi törekvéseinket. Mint a verebek a csűr körül, az udvarban ugrálnak, lesve a szemeket, s azt hiszik, a kerítés a világ vége ... Mi, mint a sas a hegyek fölött, a felhők szomszédságában lebegünk s az egész világot átfoglalj a tekintetünk.

Odakönyökölttem az orosz elé.

— Tudja-e, uram, hogy ha a tatár el nem pusztít minket, de különösen ha a török be nem jön Európába, ma a magyar a legelső nemzet a világon. Akkor a német sohase ül a nyakunkra. Akkor ma Magyarország Linznél kezdődik és a Fekete-tengerig terjed, hozzáértve Boszniát, Hercegovinát, Dalmáciát... sőt tán kitoltuk volna birodalmunk határát Konstantinápolyig s e pillanatban az egész Balkán-félsziget a mi uralmunk alatt volna . . . Ez egy nyolcvan-százmilliós birodalom . . .

Az orosz figyelmesen hallgatott.

— Hány csípése van? — kérde meglehetősen gúnyosan.

— Hatvannyolc.

— Ez már láz. Biztosan láz. Hisz a szeme is csil-

log. S lázában se tud egyebet mond'Ani, mint hogy mi volna, ha ez meg az nem lett volna. Szóval kesierég a múlton. De én a jövőről beszélek, a mi lesz, a mi okvetetlenül elkövetkezik, mint a halál. Bánom is én az önök múltját. Én elhiszem, hogy a magyar volna a világ első nemzete, ha ez meg az nem lett volna ... de ennek már végé . . . mi a jövőbe tekintünk . . . az a mieink . . .

Kopogtattak. A doktor lépett be és hozott antipirint, meg ammoniak-szeszt. Az antipirint bevettük, az ammóniákkal bedörzsölt bennünket. Aztán lepedőbe burkolóztunk és újra sakkozni kezdtünk. Mind a ketten sokkal jobban éreztük magiunkat.

Az utcán egy század katona vonult el dübörgő léptekkel.

— Lássá, — mondám az oroszoknak, — ez öl meg minket, európaiakat. Most otthon aratás, a legnagyobb munkaidő van, s a nép legegészségesebb, legerőteljesebb fiai itt a hasukon hevernek . . . Ezért öl meg minket Amerika . . . ők dolgoznak, mi katonásdit játszunk . . . ők gyárakat és műhelyeket építenek, mi kaszárnnyákat...

— Ez az igazi. Ez a közös veszély, a mely ellen össze kell fognunk; a másik meg, mely különösen minket fenyeget, a sárga faj, a kínai . . .

Mosolyogva néztünk egymásra. Kezet fogtunk.

— Átkozott papadácsi, — szólott nevetve az orosz.

— Ah, visszavonja az Alhambrát?

— Nono, marad még valami. Mi papadáosi-csípés nélkül is elképzelhetjük, hogy a kozákok dontövi nótákat

énekelő ezredei a Ringen, vagy a Brandenburger Thor alatt elvonuljanak ... De ön ásít . . .

— Nagyon álmos vagyok. A múlt éjjel semmit se aludtam. Pedig szeretek aludni és . . . álmodozni. A miről ön ébren, tiszta-fővel, fényes mappái beszél: nemzete jövő nagyságáról, — arról mi csak álmodni szoktunk.

A BOSNYÁK RABLÓ.

A feketeképű tábornok, a ki velem szemben ült a kupében, kimutatott az ablakon. Vonatunk a Narenta vad, sivár völgyében robogott tova. Arra néztem, a merre a tábornok intett. Egy kies völgy nyílt meg előttem, melyből zuhatagos patak ömlött a Narentába.

— Lássá, ezen a hegyen védte magát harminc rabló két napig. Húszat agyonlőttünk, tízet elfogtunk.

— Tábornok úr is itt volt?

— Hogyne, én vezettem az expedíciót.

*

— Tudod, ki ez a tábornok? — kérdé egy barátom, mikor a marciális katona egy percre távozott.

— A nevét tudom, többet nem.

— Ez irtotta ki Boszniából és Hercegovinából a rablókat. Granicsár tiszt volt, olyan tipikus osztrák-szláv katona, a kinek hazája a hadsereg és Istene a császár. Különbén derék, szellemes ember, pompás elbeszélő, s nagyon jó humora van, noha egy időben Bosznia minden

szilvafajára egy-egy bosnyákot akasztatott. Csak kérdősködjél, majd beszél ő.

Csakugyan, a tábornok nem sokáig kérette magát, hanem elkezdett beszélni a bosnyák rablókról.

Tudja, uram, ebben a két országban az okkupáció előtt a rablás rendes polgári foglalkozás volt. Pótolta a háziipart, a gyáripart, a malomipart, a textilipart. Még kartelt is kötöttek az egyes bandák, sőt a zsványok néha sztrájkoltak is, mikor a rablóvezér igazságtalanul osztotta el a zsákmányt. A mohamedánok és keresztények állandóan öldösték és fosztogatták egymást. A békésebb családok ezrével menekültek Horvátországba, hol a monarkia terhére éltek. Az okkupáció után ezek visszatértek, s egy kis ideig csend volt. De a keresztények elkezdtek békétlenkedni, mert az új kormányzat nem osztotta ki köztük azonnal a törökök földjeit. A rabló urak is visszatértek régi mesterségükhöz, mert hisz élni csak kell, s ők máshoz nem értettek.

Eleinte a bosnyák kormányzat megpróbálta a régi török csendőrséget újjászervezni, megerősítve a monarkiából hozatott zsandárokkal. De ezzel nem boldogultak, mert a török csendőrség, a régi módi szerint, a keresztény lakosságnál élelmiszert harácsolt, olyformán, mely közel állt egy kisebbfajájú rabláshoz.

A rablóbandák Szerbiából élénk támogatásban részesültek. Ha menekültek, mindig Szerbiába futottak át. Az elfogottak közt voltak gimnáziumot végzett ifjak,

kereskedősegédek, a kik inkább politikai, mint rablói célokat követtek.

Bosznia és Hercegovina nagyon alkalmas a rablóbandának garázdálkodásra. Hozzáférhetetlen hegyzuga, nagyterjedelmű erdőségei kitűnő búvóhelyül szolgálnak. A nép maga is inkább a rablók pártján volt, a kik a *svába* ellen való gyűlöletet is hirdették, miközben a gazdag embereknek a nyakát metszegették.

Végre a bosnyák kormányzat belátta, hogy e bandák leküzdésére más eszközök kellenek és elhatározta, hogy egy repülő hadtestet alakít, mely teljes erővel hozzá fog a két tartomány kitisztításához.

(Itt az elbeszélés fonalát átveszem a tábornoktól.)

A szarajevói főparancsnokhoz az egyik katonai állomásról az a jelentés érkezett, hogy a hegyek közt egy nagyobb faluban télire letelepedett Kovacsevics Sztoján rablóvezér. Ezt elcsípni nagy fogás lett volna, de katonai hatalmat nem lehetett ellene mozgósítani, mert az föl-tűnik s a kémek azonnal hírül viszik.

A főparancsnok tanácskozássra hívta össze bizalmasabb embereit. Köztük volt Cz. kapitány (az én mostani elbeszélő tábornokom). Sok mindenféle javaslatot vetettek föl, de ez mind csak oda lyukadt ki: Egy zászlóaljjal körülvenni a falut, s az egész férfilakosságot behozni.

Cz. kapitány a fejét csóválta.

— Összefogdosunk talán egy csomó csirkefogót, a nagy rablók pedig elmenekülnek.

- Hát ön tud valami módot?
- Tudok.
- Halljuk.
- Kérem, én nem beszélek róla, de ha megbíznak, végrehajtom.
- Mi kell hozzá?
- Ötszáz forint aranyban.
- Ember?
- Az van nekem, a mennyi csak kell, különben is kevesedmagammal megyek.
- Rendben van. Mikor indul?
- Reggel.

Hajnalban egy négy főből álló karaván indult el, tíz egymás végibe kötözött lóval, melyek sót szállítottak. A karaván állt Cz. kapitányból, egy nagy erejéről ismeretes pandur-szerdárból, Vujevics Gligorból s két megbízható bennszülött csendőrből. Mind a négyen durva bosnyák nemzeti ruhát viseltek, s a tüszőben jól eldugva két-két revolverük volt, kellő számú patronnal. Egyenesen nekivágtak a Dobridub gyanús és félelmes vidékeinek.

Öt nap múlva ugyanez a karaván megállt a szerajevói katonai kormányzó palotája előtt, azzal a különbséggel, hogy a lovakon nem annyira só, mint inkább ember volt. Két sebesült ember: az egyik Kovacsevics Sztoján, a híres rablóvezér, a másik a csendőrök egyike. A silbak nem akarta beereszteni őket, olyan tépettek, rongyosak voltak. Az őrség tisztje a kapu alól ásítózva nézett ki az utcára. Cz. rákiáltott s a tiszt csudálkozva jött ki. Ki lehet ez az elzüllött alak, a ki olyan jól tudja

a nevét. Odakint még nagyobb lett a csodálkozás, mikor a viharvert alakban a fess kapitányt pillantotta meg.

— Kit hoztál?

— Kovacsevics Sztoját.

— Igazán?

— Persze, nézd meg, oda van kötve az első lóra.

— De hisz az ember halott.

— Nem az. Csak elalélt a nagy vérveszteségtől.

Ha az orvos egy kicsit kezeli, élélhet a főbelövésig.

Fölment jelentést tenni a parancsnokló tábornoknak, aztán katonai eskorttal a kórházba kísérté a két sebesültet. Még volt ideje intézkedni, hogy Kovacsevics ágya mellé két szuronyos bakát állítsanak, aztán ruhástól rögtön lefeküdt egy kórházi ágyra és két napig ott mozdulatlanul aludt.

(Most újra a tábornoknak adom át a szót. Egy kicsit pihenek.)

*

Ennek a kis vállalkozásomnak és hasonló fajtájú kalandoknak köszönhetem, hogy mikor 1882-ben a rablók ellen a portyázó hadtestet (streif-corps) fölállították, a vezetésnél első sorban reám gondoltak. Ez a streif-corps katonákból és csendőrökből volt összeállítva, közös hadsergebeli tisztek vezetése alatt.

Ezzel sikerült aztán a rablókat teljesen kiirtani. Az igaz, hogy vasszigorral jártunk el. Olcsó volt az emberélet s a portyázásra kiszemelt területeken élet-halála ura voltam.

— Mit tett mégis?

Cz. tábornok szerényen mosolygott.

— Óh, semmi különöset. De mégis egy dolgot: behoztam a rendes, hivatalos akasztást Boszniában. Mert a rablók az agyonlövést dicső halálnak tekintették. Egyik se engedte bekötni a szemét, büszkén a mellére ütött s így kiáltott oda a katonáknak: „Ide lőjj, disznó svába!” Nem egy bűnös a kihallgatáskor így szólt hozzám: „Mindent bevallók, parancsnok, ha megígéred, hogy főbelövedsz és nem akasztatsz föl.” A főbelövést még a börtönnél is jobban szerették. Mert a börtönnek a török időkből rettentő híre volt. Ott verték, koplaltatták az embereket, a mit ellensúlyozott az, hogy igen könnyű volt megszökni.

— És ki akasztott?

— Willenbacher, a bécsi hóhér. Dupla honoráriumot kapott idelent és még azt is kikötötte, hogy szegzárdi bora legyen. Úgy bántunk vele, mint a hímes tojással. De úgy félt, hogy legkevesebb egy századnak kellett őt kísérni, mikor akasztani ment.

(Itt átveszem az elbeszélést.)

Estére vonatunk Jablonicára ért. Ez a Narentavölgy elején van. Remek szép vidék. Este a zúgó víz mellett tüzet raktunk és heverésztünk. Egyszerre csak gúzlarok jöttek és pengetve hangszerüket, elkezdtek énekelni a régi hős időkről, a mikor a törökök ellen védtek a szabadságot. A kegyetlen jajcei basáról, a ki mindig két szerezsen hóhérral járt s a kinek a pofája nem tetszett neki, annak leütötte a fejét.

Elkezdttem mosolyogni.

— Tábornok úr, hallja, mit énekelnek ezek a fickók?

— Hallom.

— Nos, én tisztában vagyok az ön jövőjével.

— Hogyan?

— Kétszáz év múlva önről fognak így énekelni, ön lesz a kegyetlen jajcei basa, ezek az útonállók pedig nemzeti hősök. Az ő közönséges rablásaik az évszázadokon átszűrődve lovagias hadjáratokká válnak.

— Igaz lehet. De mi azt, fájdalom, már nem fogjuk hallani.

MEGÉRKEZÉS.

Parisból hazaérkezett barátaimat hallom panaszkodni, csupa jelentéktelen, apró dolog miatt. Vannak emberek, a kik képesek dühbe jönni azon, hogy ha a Louvre-t végignézték, utána nem találnak az egész környéken kocsmát, a hol tízóraira egy pár virslit kaphatnának, szaftban. S e miatt aztán egész Parist, sőt az egész francia nemzetet elítélik. Mások azon dühöngenek, hogy mikor megérkeztek, a vasútnál nem volt hordár, s maguk cipelték pakkjukat a kocsiba. Hát biz az kellemetlen, hogy a citoyenek az állomáson oly kevés érzéket tanúsítanak az utasok kényelme iránt, de ez elvégre az ő bajuk, mert kevesebbet keresnek. S én mindig tisztelettel, bár izzadva cipeltem el pakkomat a párisi Vasúti hordár mellett, a ki valami lépcsőn ülve, az *Intransigeant-ot* olvasgatta. Igaza van. Minden francia polgárnak joga van oly keveset keresni, a mennyit csak tud. S ez a hordár talán tegnap este szocialista gyűlésen volt, a hol mennydörgő szónoklatot tartott a társadalmi rend és a köztársasági elnök ellen. (Mert ott a szocialista szónokok nem a szónoklatból élnek, hanem dolgoznak is.) S nekem ez a nyu-

godt közömbösség jobban tetszik, mint például az olasz hordárok szervezetlen rohama egy berobogó vonat ellen. Itt: a ki bírja, marja. S az utas jól teszi, ha torkon ragadja a hordárját, nehogy elveszítse szem elől. Mindjárt látni, hogy Olaszországban nagyobb a küzdelem a létért, mint Franciaországban. Olaszországban mindem falat kenyérré tízszer annyi ember jut, mint Franciaországban.

Legklasszikusabb a megérkezés Konstantinápolyba. Ebbe a tán két millió lakosú városba egy pár sín vezet Drinápoly, vagyis Európa felől, nehogy a civilizáció valami nagyon gyorsan betóduljon. Ez az egy pár sín omlatag erődítések mellett vezet el, melyek a tenger partját őrzik. Minden öt-hatszáz lépésre egy katonai őrség áll. Tudni kell, hogy ez miféle szervezetnek örvend. Kikiil-denek egy ilyen őrhelyre tiz-tizenkét katonát, egy tiszttet, s ott hagyják évtizedekig. Elfoglalnak három-négy házat, lassan-lassan mindegyik megházasodik, a gyerekek elszaporodnak a egész kis telep támad. Közös háztartást visznek, a mi annyit tesz, hogy együtt fogyasztják el a mindennapi piláfot, melynek nyers anyagáért öt katona minden szombaton bemegy Stambulba. Néha kapnak lé-nungot is, de ez ritkaság. Uniformist is minden tíz esz-tendőben ha kapnak. Azért aztán meglehetősen rongyosak is. Természetes, hogy a hadnagy, a ki az őrséget kivezette, örökké megmarad hadnagnak, a káplár káplárnak, a közlegény közlegénynek. Az őr törökösen a földön ül, a puskát a kezében tartja és valószínűleg azon gondolkozik, hogy mi az ördögöt őriz itt annyi idő óta? Őrözt, mikor

még legényember volt és őriz, mikor már gyermekei játszanak előtte a porban. Megható dolog, hogy valaki mint közkatona egyazon a helyen megérje a saját unokáit. Ezek a katonai posztok a városban is megvannak, ugyanazon, a fölnemváltás alapján álló szervezettel. De ott legalább a katonák a lakóknál szerezhetnek egy kis munkát, s például mint hordárok kitűnő szolgálatot tesznek. Még az őrtálló katona is elviszi a levelet szívesen, ha fogod addig a puskáját.

A derék katonák kint a parti erődítményekben tisztára a heti rizskására vannak utalva, mellékkeresetük nincs. Szórakozásuk épp oly kevésbé. Délelőtt a tenger felé bámulnak, délután a szárazföld felé. Egyetlen szórakozásuk az a pár vasúti vonat, mint a dunakeszi nyaralóknak.

Ezzel végeztünk, most már érkezzünk meg. A vonat óvatosan berobog a főállomásra, nehogy egypár kutyát elgázoljon. Egyszerre a kupé ajtaját fölszakítja egy fegyveres alak. Két-három pisztoly rézveretű agya s ugyanannyi kés faragványos nyele kandikál ki a tüszőjéből. Ki ez? Finánc vagy katona? Mivel nyugodtan pakkod után nyúl, rájössz, hogy hordár. Kissé aggódva követed, mert ugyan miért viselnének a hordárok fegyvert, ha nem azért, hogy a keveset fizetőt lepuffantsák? A szálas hamál pakkodat a vámhivatalig viszi, s ott átadja egy másik, szintén teljesen alaptalanul fegyveres kollégájának. Miért adja át? Azért, mert a Kelet bölcsen úgy van berendezve, hogy egy európain többen is keressenek. S a hordár urak a vaggontól a fiakkerig vivő utat három

részre osztották föl, s azért pakkod kivitele háromszor annyiba kerül, mert három ember kezén megy keresztül. A vámhivatal ajtajánál tehát kifizeted az első számú hamált, s a második átvévén táskáidat, a fináncok elé kalauzol. A török finánc udvarias ember, néha rá se néz a holmidra és elereszt, máskor pedig kiforgat mindent s hosszú vizsgálatot indít különösen annak megtudására, hogy könyveidben nincsenek-e államellenes tanok. Ilyenkor rendszeren a legártatlanabb könyveket kobozzák el, különösen, ha sok kép van bennük. A mi azt mutatja, hogy a török vámtisztek többnyire családapák.

A vámhivatal kijárásánál a második számú hamál átadja kufferedet a harmadik hordárnak, s eléd tartja a markát. Fizetsz és haladsz tovább. Szerencsétlenségedre észreveszel egy trafikot és szivart veszel, abban a reményben, hogy így majd aprópénzhez jutsz. Ebben a reményedben nem is csalatkozol, mert az átnyújtott medzsidjéért egy egész numizmatikai gyűjteményt kapsz vissza. Van közte Traján idejebeli obulus, szoldo IX. Pius arcképével, Battenberg-picula, régi magyar húszas, görög susták és újpesti hatos. A bukaresti múzeum numizmatikai osztálya ehhez képest kismiska. Konstantinápolyban mindenféle pénzt elfogadnak, de azt is megkövetelik, hogy te is elfogadd. Még a lyukas pénzt is, mert itt ennek is van becsülete.

Most tovább mégy a hamállal. Az állomás kapujában katona áll, a ki puskáját a vasrácsos kerítéshez támasztva, valami limonádét kever. Int, hogy állj meg, mert azt csak nem kívánhatod tőle, hogy előbb a hivatal,

azután a citromlé. Vájjon mát akarhat veled? Miután megitta a savanyu levet, megnézi, hogy a fináncok ráírták-e a kufferedre a krikszkraksizot, mely anynyit jelent, hogy *mehet*, s aztán elereszt. Most már podgyászostul a kocsiban vagy s kifizeted a harmadik hamált, a ki azonban nem távozik, hanem felül a bakra s hátrafordulva élénkem magyaráz valamit. Nem érted, hogy mit. A mire megjelenik egy európaiasan öltözködött, de fezes fiatalember s korrekt franciassággal értésedre adja, hogy a hamál a fogadóig akar kísérni, hogy a város nevezetességeit magyarázza.

— Ezt két okból nem fogadom el. Először: mert sötét este van és éjjel minden nevezetesség fekete. Másodszor: egy szót sem értek ennek a fickónak a beszédjéből.

— Annál jobb, akkor én itt maradok tolmácsnak.

— Hát maradjon itt egyedül, a hamál pedig pusztuljon.

— Ne tegye, uram. Miért ne keressen ez a szegény ember is?

— Hisz már adtam neki.

— Őszintén szólva, engem zsenírozna, ha a hamált elkergetné. Azt hinné, én túrtam ki.

E pillanatban egy új alak jelent meg a kocsi mellett. Kezében bot volt, ellenben lábán cipő nem volt, sőt a nadrágja térdig föl volt gyűrve.

— Sebesen óhajt menni? — kérdé.

— Sebesen.

— Legyen nyugodt: ön sebesen fog menni.

Ezzel a kocsi elé állt, nagy kiáltással jelezte az

indulást s gyors futással, folytonos kiabálással előttünk szaladt, tisztára söpörve az utat. Így vonultam be, három fölösleges emberrel a nyakamon, Konstantinápolyba.

A fogadótól száz lépésnyire megálltak s azt kívánták, hogy fizessem ki őket. A kocsis nem kevesebb mint három medzsitjét követelt, azaz hat forintot! A futár egyet, a hamál meg a tolmács (a ki útközben a *Gil Blas* legrégebb vicceivel traktált) felet. Kimondtam, hogy addig nem fizetek, míg a hotel elé nem visznek. Savanyú arccal engedelmeskedtek, a fullajtár már nem kiabált, hanem mellettem ügetve, gyermekeinek nagy számáról beszélt.

A mint a hatalmas perai fogadó világos kapuja elé robogtunk s az óriási termetű elegáns portást megpillantottam, egyszerre Európában éreztem magam. A montenegrói hotelszolgák (nemzeti kosztümbem szántén pisztolyokkal és késekkel) kirohantak és holmimra teték a kezüket.

— Kérem, fizesse ki ezt a népet! — szóltam a portásnak.

— Hogy áll a dolog?

Elmondtam kísérőim jellegét és szereplését. A portás azon kezdte, hogy a hamálnak egy csattanó pofont adott s azonfelül disznónak nevezte. A hamál ezzel az üzletet lezártnak tekintette, mert gyors ügetéssel távozott. A tolmács látván ezt, lassan, de biztosan elpárolgott az éjben. A kocsis kapott egy medzsidjét, a kengyelfutó ötven krajcárt, mire udvarias köszönéssel távoztak.

Így érkeztem én meg Konstantinápolyba.

KIRÁNDULÁS KONSTANTINÁPOLYBA.

A múlt hónap utolsó hetét s ennek a hónapnak az elejét itt töltöttem a török fővárosban s most barátaim unszolására, kénytelen vagyok tárcát írni róla, noha nem szeretek egy ennyire új, idegen, érdekes dologról szerzett impresszióimmal azonnal kipakkolni. Mert Konstantinápoly egy íróra nézve oly fontos, oly szenzációsan bizarr, hogy elhagyhatja Parist, elhagyhatja Londont, vagy Nápolyt, de Konstantinápolyt meg kell neki néznie. Megnéznie, megértenie, megemésztenie, s akkor a városi ránézve kincsesbányává válik, melyből egész köteteket áshat ki. Én csak azt láttam, a mit az európai turisták rendszeren meg szoktak nézni s azért e tárcámat legyenek szívesek csiak futólagos, hogy ne mondjam fölületes megjegyzéseknek tekinteni. Bővebb fölvilágosításért tessék a budapesti önkéntes tűzoltó-testülethez, vagy a debreceni dalárda érdemes tagjaihoz fordulni, a kik annak idején, mint kirándulók, a Boszporus mellett is fölítették a kérdést, hogy mi zengi túl a bérceket? A dal, a dal, a dal!

Utazásom jelentékenyen kényelmesebb volt, mint

annak idején Botondé, a ki őseinket Bizánc kapuja alá vezette. Ugyanis az új berlin-konstantinápolyi expressz összeköttetés legelső vonatán mentem le, mint meghívott vendég. Az összeköttetést a vámigazgatóságok csinálták, de a házigazda szerepét a Hálókocsik nemzetközi társasága játszotta. Az új vonat kocsijait ugyanis teljesen ez a hatalmas társulat adja, a melynek háló- és étkező-vagonjai ma Pétervártól Lisszabonig és Nizzaig, s Berlin-től és Londontól Konstantinápolyig közlekednek. Velünk volt a társaság főigazgatója s főrésztvevője is, Nagelmackers úr, egy rendkívül kedves, finom modorú gentleman, régi belga család sarja, a ki vagyon tekintetében úgy harminc millió körül áll. Huszonöt év előtt két wagens-lits-vel kezdte s ma hatszáz kocsija szaladgál az európai vonalokon, ő ma Európa első vasúti királya. Azaz egyetlen.

Mikor a vonatra, mely Berlinből indult el, Budapesten fölléptem, a nevemet már egy hálófülke ajtajára fölsegezve találtam. Itt volt a lakásom, Konstantinápolyig és vissza. A társaság igen előkelő volt: a porosz államvasutak igazgatói, köztük két valóságos belső titkos tanácsosi, egy tábornok (a német vezérkar tagja), egy volt főpostaigazgató, a mi Berlinben nagy állás; Kerner és Csermák a magyar államvasutat, azután következett egypár berlini és brüsszeli s két budapesti újságíró. Az új vonatösszeköttetés fontosságáról nem akarok beszélni, csak utalok a román lapok jaj gátására. Az új vonat ugyanis teljesen tönkretette a berlin-csernovitz-bukareist-

constanzai vonalat, melyre Románia sokat költött, mert Constanza és Konstantinápoly közt új hajó járatokat létesített.

Első állomás Belgrád. A szerb vasutasok igen szépen fogadtak, megmutattak egy dohánygyárat s egy sertés-vágóhidat. A dohánygyárban cigarettát kaptunk, disznót azonban nem osztogattak. Délután kimentünk Topcsiderbe, a belgrádi zugligetbe. Itt láttuk Milos fejedelem lakóházát, tele a rá vonatkozó emléktárgyakkal, ő kezdte a keményen elnyomott vazallus népet állammá szervezni a század első felében. Vele kezdődik az Obrenovicsok története. Okos és egyszerű ember lehetett. Kevesebb pénzzel beérte, mint Milán király.

Estefelé fönt a belgrádi várban megnéztük a katonaságot, mely, úgy látszik, porosz minta szerint van újjá szervezve. Egyenruhájuk is európai szabású s nincs az a pomerániai gránátos, a ki a parádémarsot szebben csinálná, mint ők. Festői látvány, mikor szerb dalokat énekelve masíroznak. Az is szép volt, mikor a rekruták kólót táncoltak. A háború óta nagyon sokat haladhatott a hadsereg. A *vállra, lábhoz, tisztelegj* stb. vezényszókra köteles mozdulatokat is oly gyönyörűen, klipp-klapp csinálták, hogy a legöregebb Krieghammerék is örömkönnye-
ket hullatnának, ezt látva.

Demokratikus vonás: az ebéd alatt játszó katonazenekarban egy tényleges állományú ezredes fia fújta a sípot.

Második állomás a bolgár főváros, Szófia. Rossz benyomást tett rám, mert sár volt és esett az eső. A fiak-

kerekbe macskanagyságú kis lovak vannak fogva, de pompásan futnak. Nem akarok kritizálni semmit, hisz az ország huszonnégy év óta exisztál csak s így fővárosában is minden kezdetleges állapotban van. Középkületei szépek, egyéb házai nem, az utcaszabályozás ismeretlen fogalom. Fekvése festői, épp a lábánál fekszik a Vitos-hegynek, melynek ormát örök hó takarja. Szófia az európai sajtóban folyton szerepelvén, ez a nagy reklám fölszigázna az utas várakozását. Így aztán könnyebb a csalódás. A nyelvük ugyanaz, a mi a szerbeké, de a fáj miás. A bolgárok maguk is tudják, hogy ők velünk rokon, uralaltáji nép, de elszlávosodtak. Kérdeztem egy szerb urat, miért nem fognak össze a bolgárokkal, akkor mehetnének Konstantinápolyt elfoglalni s visszaállítani a keleti császárságot?

— Nem lehet, — felelt ő nyugodtan, — mert egy országban kevesebb úr kap kenyeret, mint két országban. Itt a példa mindjárt: király is csak egy kell. Már most melyik legyen az? Obrenovics, vagy Koburg?

De a bolgár bizik abban, hogy a jövő így is¹ az övé, mert az ő nepe Konstantinápoly kapujáig terjed.

Katonaságuk rossz impressziót tett rám. Fegyencnek való rossz darócba van öltözködve. Hazai ipar! — mondják a bolgárok, ha rossz is, de itthon készült, s egy kopejka se megy érte külföldre. Igjazuk van. Az egyenruha szabása és a fegyverviselés módja egészen oroszos. Ma, azt mondják, a szellem is az. Én nem tudom. Uralmon az oroszbarátok vannak, annyi bizonyos. Az ebédünkön résztvett egy miniszter, a ki korrekt fran-

ciasággal köszöntötte föl a társaságot. Ezt az urat annak idején Sztambulov hosszabb ideig fogságban tartotta, a mi Keleten a karrierhez tartozik.

Megnéztük a fejedelem pompás palotáját is, kívülről, belülről. Sok Koburg-pénz mehetett rá, vájjon kinek fog kamatozni. Azt mondják, a fejedelem) unja magát odalent s unalmában hizik. Az egykori fejedelem magyar huszártiszt, mint mondják, oly kövér, hogy már nehezen jár s még nehezebben ül lóra. Nagyon jót tenne neki egy kis magyar huszár-garnizonélet.

A bolgár népet nem ismerem. Intelligens nép lehet, mert adót nem szívesen fizet, sőt mint a lapok írják, most föl is lázadt ellene.

Este utaztunk tovább s reggel, a nélkül, hogy vámvizsgálattal zavartak volna, már török földön voltunk. Mikor átmentem az étkező-kocsiba, ott *egy* fezes fiatalember várt, a ki bemutatta magát, mint Arii basának, a drinápolyi vilajet kormányzó járnak titkára. A basa nevében üdvözölt, mint az útítársaság tagját. Áadtam neki a keleti intelligencia számára készült nagyszabású francia vizitkártyámat, melyen az összes egyesületek föl vannak sorolva, melyek valaha dístagjukká megválasztottak: (többek közt a szatmári *Ezres* is), a mire ő hasonló vizitkártyával felelt. A miből rögtön láttam, hogy a derék effendi — görög. Mert a törökországi görög jó pénzért, ha kell, török, örmény, bolgár, zsidó, sőt inég görög is. Ez a Levante népe. Meg vagyok győződve, hogy a drinápolyi basának rendkívüli örömet fog szerezni a vizitkártyám.

A vidék, melyen vonatunk a pomázi vicináliséhoz hasonló keleti lassúsággal végighaladt, kopár domibok unalmas sorozata. A dombok füvel és gazzal vannak borítva, néhol nő csak rajtuk valami csenevész bokorcsoport. Az ottomán vasutak külföldi kézben vannak, üzleti nyelvük francia, személyzetük svájci, német és görög. A stációk sivár puszták közepén állanak, egyik mellett sem láttam falut vagy várost. Három állomást is elhagytunk, a míg végre a dombok alján, valami gödörbe meglapulva, egy rongyos falut megpillantottunk. A házak alig látszanak ki a földből: ez az építkezés is magán viseli a zsarnok török előtt meglapuló, remegő rája jellegét. Már mint a régi időkből. Mert ma ugyan nem érzik a török uralmat. A török alig törődik velük, erejét sem tudja velük éreztetni. Arra nézve sem tesz semmit, hogy virágozzanak, de agyon sem üti őket. Tengődnek békeségben és nyomorúságban egymás mellett.

A csendőrök azonban minden állomáson ott voltak. Derék, szálas, öreg katonák, többnyire hármásával, egy tiszt vezetése alatt. Arról ki tehet, hogy az egyiknek kék az egyenruhája, a másiknak barna, az egyik spanyol lovagszímában van, a másik himzett papucsban. Abból a kis fizetésből, mely minden hónap elsején pontosan elmarad, nem igen telik még ruházatra is. Tény az, hogy elég jól ügyelnek ők, mert európai Törökországban nem rosszabbak a közbiztossági viszonyok, mint a Balkán-félsziget többi részében. Igaz, hogy itt az önvédelmi rendszer is nagyszerűen ki van fejlődve s még a pincérnek is két pisztoly és három-négy kés van a tüsszőjébe tűz-

delve. Nem is hallottam Keleten a pincérekkel gorombáskodni.

Hosszabb időt töltött vonatunk a híres Cserkeskői állomáson, hol pár év előtt Athanaziosz rabló úr a vonatot megállította és a gazdagabb utasokat magával vitte. Az állomás magasan fekszik s onnan az egész puszta vidéket belátni: sehol egy ház, egy karám, egy torony. A Perronon azonban vagy harminc marcona külsejű török állt, kíváncsian nézegetve impozáns luxusvonalunkat. Az állomásfőnök azt mondta, hogy vasúti munkások, de én nem mernék csákányt adni a kezükbe.

Óvatosan haladtunk tovább a boldogult Hirsch báró gyöngéalkotású vasútján . . . egyszerre csak nagyot kiált valaki: vonatunk a Márvány-tenger mellé ért s a parton haladt egész Konstantinápolyig.

A tavaszi nap ragyogó fényében égett az óriási város. Mondhatom, a ki csak a milleniumkori lágymányosi Konstantinápolyt ismeri, annak igen halovány fogalma van az igaziról. Kern is próbálom meg leírni. Különben is egy török közmondást tettem Keleten magamévá: *a mit halaszthatsz holnapra — azt viláért meg ne tedd ma*. S ezért engedjék meg, hogy az írást befejezzem.

KELETRŐL.

Elmentem megnézni a konstantinápolyi nagy bazárt, hol mindent lehet kapni, a mit Európa, Ázsia és Afrika házi- vagy gyáripára termel. Igaz, hogy ma már itt is terjed a szédelgés és a legtöbb ázsiai és afrikai cikk szintén Európából kerül ki. Így például a fezt az egész Kelet számára Ausztriában készítik. S a múltkor olvastam egy angol részvénytársaság évi jelentésében a keserű panaszt a fölött, hogy Indiában a vallásos buzgóság tetemesen apad. A minnek az a köze van a társaság érdekeihez, hogy a hindu templomoknak ő szállítja a — bálványokat.

Szóval a bazárban sem kell készpénznek venni mindent.

Nem akarom leírni a bazárt, mely pedig a világnak egyik nevezetessége, csak arra szorítkozom, a mi velem történt.

Betévedtem a bazárok egyik utcájába, hol többnyire régi fegyvereket árultak. A mint az utcasarkon fölmerültem, egy tizenkét-tizenhárom éves fiú toppan elém s olasz-francia-német nyelven figyelmeztet, hogy ebben az utcában gyönyörű régi fegyverek kaphatók.

— Majd megnézzük.

Erre a fiú füttyentett egyet, a mi jeladás volt a boltosoknak: *Vigyázz!*

Csakugyan valamennyi boltos, a kinek nem volt dolga, összes segédeivel megjelent a boltnak az utcára rugó kis terrászan, s a fütty irányába tekintett.

A kis fiú meghúzta a kabátomat.

— Az alkut bízza rám, uram; a mire én azt mondom, hogy megveheti, azt fizesse meg, így nem csalják meg.

Így érdekeit (mert nyilvánvaló, hogy a kereskedők is pénzelték) mindkét oldalról biztosítván, előttem futva, bevezetett az utcába.

Minden kereskedőnek volt valami a kezében. Az egyik puskát, a másik pisztolyokat, a harmadik kardot, késeket, nyeret, lószerszámot tartott az orrom alá. Görögtül és örményül hadartak, a miből egy szót sem értettem, a min bizonyára rosszalólag fog csodálkozni Pfeiffer Antal piarista tanár úr, a ki négy esztendeig verte a fejembe a görög nyelvet s a kinek biztatására mint hetedik osztályú tanuló az Iliászból négy éneket lefordítottam hexameterekben.

— Hogy ez a két cserkesz pisztoly? — kérdem az egyik üvöltő görögtől.

— Negyven frank.

Szó nélkül elfordultam tőle.

— Húsz! — kiáltotta rögtön.

A kis fiú alig észrevehetően nemet intett. Tehát hallgattam.

A kereskedő előttem termett s utamat állta:

— Mennyit tetszik érte adni?

— Mutassa.

A kis fiú megfogta a kezemet.

— Ne nyúljon hozzá, mert akkor a kereskedő fél-napig az ön sarkában lesz a pisztolyokkal.

Hátat fordítottam tehát a pisztolyoknak s mustrálólág kezdtem a boltok előtt sétálni. Az egy pillanatra csillapult üvöltés újult erővel kitört. Zörgették a láncokat, kopogtak a fegyverekkel. Venni tulajdonképp néni is akartam semmit, csak csöndesen szemlélődni, de ez teljesen lehetetlen volt. Ha egy bolt előtt megálltam, azonnal körülfogtak a a fülembe kiabáltak.

Teljes érzéketlenséggel álltam a fegyverekkel hadonászó tömeg közepén s vártam, hogy mikor fogják megenni. Az lett a vége, hogy én untam meg sí csöndesen kísétáltam a fegyverek utcájából. A kis fiúnak ez láthatólag rosszul esett, láttam, hogy ő úgy tüntet föl a boltosok előtt, mint egy gazdag idegent, a kit neki sikerült idecsalnia, szabad kizsákmányolás céljából.

— Légy nyugodt, fiam, te megkapod a borraivalódat. Ki vagy te különben?

— Osztrák alattvaló.

— Ugyan? S mi a vallásod?

— Zsidó.

— Hol születted?

— Triesztben.

— Hány nyelvet tudsz?

— Triesztben megtanultam olaszul és németül, itt

az iskolában franciául, az utcán görögül, törökül, örményül, bolgárul — egy kicsit, a mennyire szükségem van.

— Él-e az apád?

— Él, de magam keresem a kenyeremet.

— S milyen pályára készülsz?

— Dragomán leszek.

— Nos, tolmács úr, vezessen a bazár szőnyegetcájába.

— Igenis.

Ez már a törökök birodalma. Csöndes, mint egy templom¹, pedig minden boltban két-három ember üldögél. Kávézik, cigarettázik, nargilét szí és hallgat hozzá.

Megálltunk egy bolt előtt, melynek falát és terráseát rémiekek szőnyegek borították. Egy öreg muzulmán ült keresztbe font lábain, háttal kifelé. Rámutattam egy szőnyegre.

— Hogy ez a darab? — kérde a fiú.

A török se hátra nem fordult, se nem felelt. Mert a török így okoskodik: Ha Allah akarja, a gyaur úgy is megveszi a szőnyeget, ha pedig Allah nem akarja, akkor minek erőlködjem.

— Hé bácsi, — kiáltott újra a dragomán-csemete, — szőnyeget akarunk venni.

Az öreg most már kissé hátrafordította a fejét, mert hátha Allah úgy akarja? De tekintete a kezében levő kis feketekávés csészébe mélyedt. Bizonyára azon elmélkedett, hogy az élet épp olyan, mint ez a fekete kávé: egyre kevesebb van belőle hátra.

Dragománom most leakasztotta a szőnyeget a falról, benyomult a boltba s a török elé állt:

— Hogy ez a darab?

Most már a török reagált. Allah küldi ezeket s kívánja, hogy szóba álljon velük.

— Harminc.

— Harminc mededje?

A török igent intett.

— Sok, — felelt a fiú.

A török vállat vont, mintha azt monD'Aná: Mi közöm a te véleményedhez? Akár sokalld, akár nem, csak Allah akarata fog érvényesülni. A mi beszédünk teljesen hiábavaló.

Tizenöt medzsidjét (harminc forint) ígértem a szőnyegért, a török erre sem felelt semmit. Ellenben a fejével intett a sarok felé a dragománnak, a ki szolgálatkészen előhozott onnan egy megtöltött nargilét, a boltban levő másik tüzes parázsért futott, azt a dohányra helyezte s a boltos elkezdett pipálni. Mi nem léteztünk rá nézve. Allah nem akarja az üzletet, punktum.

Allah akarata előtt én is meghajoltam: nem vettem meg a szőnyeget.

Ebben a jelenetben az mulattatott legjobban, hogy én gondolkoztam a török fejével, ő csak a mozdulatokat szolgáltatta hozzá.

Volt azonban egy másik esetem, a mikor nemcsak a töröknek, hanem egy kutyának a fejével is gondolkoztam, sőt egész párbeszédet szőttem köztük.

Előbb azonban tudni kell, hogy a kutya, *kopek*,

micsoda nevezetes szerepet játszik Konstantinápolyban.

Állami vagy városi adminisztrációnak nyoma sincs, ellenben a kutyák maguk közt kitűnő adminisztrációt tartanak fenn.

Százával, ezrével látod őket az utcákon. Mind-egyiknek megvan a maga helye. Ott kosztol, ott vigyáz, ott alszik. Ha más kutya vetődik oda, elmarják. Nappal a legnépesebb utcákon is tömegesen alusznak s a sétálóknak szépen át kell lépkedni rajtuk: megrúgni, ráütnei, elkergetni nem szabad. A kocsi, szekér, ha csak lehet, szintén kikerüli az: alvó kopeket; ha nem lehet, megáll s a kocsis addig szólítgatja az alvót, míg az föl nem ébred s magától odább nem megy.

Örményt lemészárolhatnak egypár ezret, a hatóság, a nép nem törődik vele. De próbálna csak egy európai egy kopeket megverni: igen könnyen lázadás keletkezhetik belőle s a vakmerő bizonyára az életével fizetne.

Így tisztelik a törökök a kopeket, mióta egy, az összeesküvők által elzárt nagy szultánjukat egy kutya a börtönből kiszabadította.

Mielőtt a történetbe fognék, bocsánatot kérek olvasóimtól, mert olyan dologról leszek kénytelen itt beszélni, a mit úri társaságban nem szokás emlegetni. Ez a *köpés*.

Az életet tanulmányozni beültem egy török kávéházba, a keleti ember kaszinójába. A dívány végén kucorgott egy emberséges muzulmán és nargilét szítt; telje-

sen mozdulatlan volt, de néha összecsucsorította a száját s jóízűet köpött az utcára.

Megfigyeltem. Mindig pontosan egy helyre köpött. Az egyesí foltok közt nem volt több egy-két ujjnyi távolságnál.

A török nagyon elégedettnek látszott; jó piláfot ehetett ebédre; néha szundikált egy kicsit.

Egyszerre csak látom, hogy egy nagy vörös kutya érkezik, s nyugodtan odafekszik, a hová a derék muzulmán eddig köpködött.

Ahmed (nevezzük így) arca élénk megbotráncozást árult el. Aztán tünődni kezdett: mit tegyen? Másfelé köpködni, mint a merre egy óra óta mozdulatlanul cselekszi: ez abszurdum, ez forradalomnak beillő gyors áttérés volna egy új irányra. Láttam, hogy ezt egyhangúlag elveti, s tovább tanácskozik. Végre megjelent az arcán ez a kifejezés: egy ötlet!

Csakugyan nagyot harákkolt, összeszedte az erejét, egész belevörösödött, s a régi irányban nagyot köpött.

Túl akarta köpni a kutyát.

Nem sikerült, a löveg az alvó kopek feje búbját találta. A kopek fölemelte a fejét és körüljártatta tekintetét. Végre szeme, a megbotráncozás élénk kifejezésével, megállapodott Ahmeden.

— Ha nem csalódom, te voltál, Ahmed! Mi dolog ez? He?

Ahmed lesütötte a szemét és zavartan szítta a pipáját.

A kutya folytatta:

— Remélem Ahmed, hogy ez csak sajnálatraméltó tévedés s jövőre tartózkodni fogsz attól, hogy nyáladat egy becsületes kopek testén helyezd el.

Ezzel lefeküdt és tovább aludt.

Ahmed arcán kínos töprengés látszott, de érezte, hogy az izlamot a konzervativizmus tartja fõnn: testtartásán és feje irányán mit sem változtatott, de olyan erőfeszítéssel köpött, hogy a szeme is kidagadt.

Megint nem sikerült, a kopeket találta nyakon.

A kopek fölemelte a fejét és Ahmedre nézett.

— A dsinek játszanak velem? Ahmed vagy-e te valóban, a derék foltozó varga a Rózsa-utcából, avagy a gonosz szellemek öltötték föl az alakodat, hogy velem csúf játékot üzzenek?

S Ahmed viszont:

— Bocsáss meg, utcánk derék őrzõje, ki hosszú ugatásoddal elüzöd a tolvajokat, már majd megszakadok az erõlködéstõl, de nem tudok messzebb köpni, pedig tudod, hogy a nargilé mennyire fejleszti szájunkban a nedvet . . .

S a kopek:

— Jó, de többször ne történnék.

S ezzel újra elnyújtózkodott a földön, mialatt Ahmed beszédes tekintettel magyarázta neki, hogy amoda a szederfa alatt nyugalmasabb helye volna. De hiába. A kopek rá se nézett.

A baj harmadszor is megtörtént.

A kopek mint a villám fölült:

— Hítetlen gyaur vagy, a ki megfedkezdel a tiszteletről, melylyel nekem tartozol. Van még kádi Sztambulban, a ki elégtételt fog nekem adni sértéseidért...

De a heves szemrehányásokat Ahmed már nem hallotta. Fölkapta papucsait s nargiléjét ott hagyva, elügetett. Nem mert szembeszállni a kutyával.

— Gyáva! — mormogá a kopek s tovább aludt.

BARANGOLÁS SZICÍLIÁBAN.

A tengerek közt határozottan kollegiális viszony áll fõnn. A minap csúfolódtam az Adriai-tengerrel és íme a Tyrrheni-tenger állt boszut rajtam. Szakadó esõben szálltunk hajóra Nápolyban, hogy Szicilia fõvárosába utazzunk. Esõben még Nápoly is kellemetlen város és szívesen hagyja ott az ember, abban, a reményben, hogy másutt több napot talál. Este nyolckor léptem; a *Galilei* (Florio Rubbatino legszebb és leggyorsabb hajója) fõdélzetére s azonnal éreztem, hogy a tenger libabõrös, borzong s néha egy-egy titkos oldaldõfést ad a hajónak. Lementem a kabinomba s elgondolkoztam a sok dolog fölött, melyet az utóbbi napokban láttam. Rómában, hallottam együtt énekelni Bellincioni Gemmát és Eraneeseo Marconit, a nagy tenoristát, a ki a télen a lipótvárosi kaszinóban ezer forintért szíves volt két dalt énekelni. Nápolyban végigunatkoztam az *Irisz-en*, Mascagni operáján, melyet a szerzõ maga dirigált a San Carlo-színházban. És hogyan dirigált! Örültebben, mint valaha. Hosszú haja mint egy zászló lengett a zenekar fölött s két karja úgy járt, mint a cséphadaró. A közönség lelkes ová-

ciókban részesítette, de azért tény, hogy az *Írisz* még Olaszországban sem tudja tartani magát . . . Kint trombitaharsogás hallatszik, fölmegyek a födélzetre . . . Két század bersaglieri érkezett a kikötőbe és megáll a parton, hogy megvárja, míg az utasok beszállnak. A félrekapott kakastollas csákok alól szomorúan néznek a kis barna katonák a villamosan világított nagy hajóra. Az eső csorog végig rajtuk s láthatólag bőrig vannak ázva. A mint aztán öreg kapitányuk megadja a jelt a beszállásra, rohanva tódulnak a hajóra s ott az óriási gépek meleg külső falazata körül rögtön lehevernek. Nedves ruhájuk azonnal párologni kezd, de ők csöpp kis podgyászukra hajtott fejjel azonnal elaludznak. Nagyon fáradtak lehetnek ... A hajó belebömböl az éjszakába, elindulnak. Noha rossz az idő, gyönyörűen terül el körülöttünk Nápoly kivilágított panorámája, a melyet megkoronáz a Vezúv karminvörös. tüze. Százezer sárgafény remeg óriási félköralakban a parton s fölötte mint egy nagy tűz-rezervoár, ez az örökös lángraktár, a mely mintha Nápoly összes lámpáit táplálná. S a mint a hajó fut ki a mérgezvízű öbölből, balra hagyva Caprit és; jobbra Ischiát, vonul vissza a kivilágított föld, csak a Vezúv vörös szeme néz még sokáig utánad. Aztán ez is eltűnik, kint vagy a Tyrrheni-tengeren, mely hatalmas rúgásokkal figyelmezteti a hajót, hogy immár az ő hatalmában van.

Erre az étteremben uralkodó zsongás-bongás, kellemes vacsorai hangulat egyszerre elmúlt, mindenki sietett a kabinjába, hogy aludni próbáljon. Mert bár a ten-

geri betegség nagyon individuális, az bizonyos, hogy legjobb ellenszere az alvás. A ki tud, az aludjék, álmában senki sem kapja meg. Bár kabinom a hajó orrán volt s a magasan járó hullámok a, hajó orrát minden pillanatban egy-két öl magasra emelték, engem pedig ideoda gurítottak az ágyban, elaludtam, s csak akkor ébredtem föl, mikor — írná Tartarin — az árbockosárba elhelyezett matróz azt kiáltotta: *Föld, föld!*

Megérkeztünk Palermóba, Szicília fővárosába.

Az ég még felhős volt, de ez másutt, éjszaka napos időnek is beválik. Oly édes, lágy volt a levegő; micsoda balsam lehet ez egy beteg tüdőnek! A mint a kapitány hídján szembeállok a kikötővel, látom az egész várost. Jobbra a parton egy kopár hegy, a Catallano, tőle vagy hét kilométernyire balra a parton egy másik kopár hegy, a Pellegrino, s e kettő közt a tenger mellett terül el Palermo, lapostetejű házainak ezreivel, pálmafás parkjaival, sok-sok, folyton csengő-bongó tornyával. Az emiutt két hegycsúctól egy-egy hegyerinc vonul be a szárazföldön végig s ebben a katlanban terjed be- és fölfelé a város, a túlsó fele már a hegyek közt vész el, narancs-, citrom, olajfa- és fűgefaerdők közt. Ezt a katlant nevezi a nép szája *aranyakagylónak*.

Ez tehát a föld, melyen majdnem háromezer év óta feníciaiak, görögök, rómaiak, spanyolok, franciák küzdöttek az uralomért, s mely végre is érett gyümölcsként hullott az egészséges Itália szájába. Itt döntötte össze Garibaldi a Bourbonok ingadozó trónját, egyenesen Palermo ellen masírozván a Marszálánál partra szállt

ezerrel. A magyar résztvevők emlékét itt egy *Tukery*-utca őrzi, a mi alatt Tüköry garibaldistia honfitársunk értendő.

De ne elmélkedjünk tovább, mennydörgő robajjal ereszti le vasmacskáját a *Galilei* s a csónakosok türelmetlenül paskolják evezőikkel a vizet, figyelmeztetvén az utasokat ladikjaik kiváló tulajdonságaira. Mert csónakon kell szárazra mennünk. Egy öreg brigantira bíztam magamat, a ki azt állította, hogy az ő csónakját Angliában készítették s minden versenynél első díjat nyert. Most azonban oly lassan ment a part felé, hogy jogosan sorozhattam csónakát a *todsicher* versenyzők közé, melyek mindig utolsónak szoktak a célponthoz érkezni. Mikor megkérdeztem, hogy mennyi jár neki, azt felelte, hogy öt frank, de ő mint jó keresztény, megelégszik három frankkal, a minék az lett a vége, hogy habozás nélkül, sőt köszönettel zsebre tett ötven csentezimit. A szicíliai sajtó különben, melynek élén egy herceg áll, a ki egyúttal képviselő, gőzbárkákkaal jött a sajtókongresszusnak néhány Szicíliába rándult tagja elé, ingyen vitt a partra, ingyen kocsikáztatott a hotelbe, melyért szintén nem kellett fizetni semmit (a mi bosszantó, mert Rómaiban és Nápolyban tisztességesen megfizettünk mindent). Szicília az a része Olaszországnak, melyben a vendégszeretetet magyar értelemben gyakorolják. Pátriárkálisabb, mint a többi. A szicíliai sajtó olyan programot állított össze számunkra, melyet a német császár is megirigyelhetne tőlünk, s a sziget úgy föl van lár-mázva, hogy akármerre megyünk, az emberek köszönnek

s átkiabálják egymásnak az ablakból: *La stampa internazionale!* (A nemzetközi sajtó.)

A nemzetközi sajtó! Ezt magyarázták hetek óta a szicíliai lapok közönségüknek, hogy micsoda óriási dolog ez. Jön Kolumbusz csapatja, hogy fölfedezze Sziciliát. Jönnek az angolok, franciák, németek, spanyolok, magyarok, hogy távol hazájukba elvigyék e földi paradicsom hírét. S a hevesvérű lakosság föllekesedett. Palermóban már óriási tömeg várt a parton, de még fővárosi előkelőséggel viselkedett. Nem lármázott, csak a kufferedet vitte a kocsihoz, udvariam hajlongások közt. S a tisztességesen öltözködött polgárok boldogok voltak, ha legalább a kabátot vihették a kocsiig egy újságíró után. A palermói hotelekben, mint már említettem, egy krajcárt se fogadtak el tőlünk, s a személyzet még a borralalót is csak habozva tette zsebre. Pedig ezek, különösen a *Hotel des Palmes* és a *Hotel Trinacria*, elegáns, remek szép, elsőrendű európai fogadók. (E két hotel tulajdonosai, a Ragusa-testvérek, előkelő szicíliai nemes emberek.) Szicília belsejében még tovább mentek az emberek. Itt Katániában húszezer főnyi tömeg várt a vasútnál, óriási tapssal és evviva-riadalommal. Hús hintó volt kirendelve az újságírók számára, mind-egyiknek a bakján a kocsis mellett vadász ült. S a bevonuláskor az asszonyok az erkélyről virágesőt zúdítottak ránk. A közönség a kocsihoz tódult, s képviselőjelölt-koromban sem szorítottam annyi emberrel kezét, mint most. S a megható a dologban az, hogy itt az egyénnek nem szól semmi, az eszmét éltetik. Szicília három millió

lakosa közül senki sem tudja, hogy én a világon vagyok, hasonlóképp titok előtte James Baker londoni, Johann Borun zürichi, Victor Taunay párisi és Hjalmar Löken krisztianiai hírlapíróársam létezése. És mégis lelkesedtek, mert az európai nemzetek harsonáit látták bennünk, a kik idegen népek figyelmét szegény hazájukra fogják irányítani.

Ez még semmi. Másnap elmentem fürödni. Nem fogadtak el érte pénzt. A masször úgy megdörgölt, hogy csak úgy izzadt bele. Neki nagy gyönyörűséget okozott, hogy egy urat *della stampa* így agyonmasszált, nekem kevésbé, mert a hátamról lement a bőr. Boldogok voltak, mikor kijelenttem, hogy Katánia a világ legszebb városa; ez a fürdő a világ legszebb fürdője s ez a masször életem legszebb napja. A borbélynál, a ki szintén nem fogadott el pénzt, ugyanilyen ki jelentést tettem, csak a fürdő helyett borbélyműhelyt és masször helyett hajnyírást mondtam.

A római komitétól kapott s a gomblyukban viselt kis bronzjelvény varázshatású volt mindenfelé. Ha egy koldus élénk merete tartani a kalapját, hatan is megrohanták, hogy eltaszigálják. A férfiak az utcán köszöntek, az asszonyok oly barátságosan nevetnek a szemünk közé, mintha csupa jó ismerősök volnának. De arra már a kontinensen figyelmeztettek, hogy ne igen reagáljunk a szicíliai asszonyok mosolygására, mert könnyen bajba keveredhetünk. A férfiak csekélyégeket is igen komolyan vesznek s a *flirt* itt ismeretlen fogalom. A ki látja ezeket a barnabőrű, sötét ábrázatokat, nagy, mély, fekete

szemeket, különben sem érez kedvet rossz viszonyba keveredni velük. Ez már afrikai vér, még az olasznál is szenvedélyesebb.

Palermóba nagy művészi eseményekre! érkeztünk áprilisi tizenötödikén. Aznap adták először a Bellini-színházban Gabriele D'Annunzio *La Gioconda* című drámáját, a két főszerepben Olaszország két legnagyobb művészeivel, Duse Eleonórával és Ermete Zacconi-val, a kiket nálunk is annyi rajongással környezett a közönség. D'Annunzio úr, egy sovány, sápadt, vöröses) szakállú, kopaszodó, alacsony fiatal ember, ma Olaszországnak legdivatosabb költője. Különben egy ködösfejű szimbolista s műveinek érthetlenségét némelyek mélységnek, mások szamárságnak deklarálják. Szerencséje az, hogy Duse a szárnyaira vette őt — az igaz, hogy csekély sikerrel, mert hisz *A holt város* című drámáját, melyet Duse Parisban játszott, a franciák egyszerűen kinevették s D'Annunzio urat a kritikusok ugyancsak ledorongolták. A vén, goromba Sarcey így kiáltott föl: *Éjféle szamárság nálunk is bőven terem. Hogy lehet ilyet külföldről importálni?*

A *Gioconda* különben D'Annunzio drámái közül még a legérthetőbb. A hitves és a szerető ütköznek össze benne a férj fölött, a ki egy hírneves szobrász. D'Annunzio tétele az, s ezt a szobrász kedvesével mondatja a feleség szemébe, hogy a hitvesnek semmi keresete a műteremben. Ott megszűnik a férj és kezdődik a művész, a kit ő, a szerető inspirál, lelkesít, alkotásra hevít. A feleség ezt nem fogadja el s összetör a műteremben mindent.

A közönség, különösen a diákság, a feleség (Duse játszotta) álláspontjára helyezkedett s a darabot lepiszszegte, sőt kifütyülte. Duse éa Zacconi nagy művészete egy ideig föntartotta, de már a harmadik fölvonásban fölhangzott a pisszegés, a negyedikben, pedig elemi erővel kitört. A darab tendenciáját visszautasították. Az egész darab elbukott.

A helyárak nagyon föl voltak csigázva. Elsőrendű páholyért negyvenöt forintot fizettek, a legolcsóbb állóhely két forint volt. És minden jegy elkelt. Én csak harmadkézből kaptam jegyet az első fölvonás után. Egy úrét vettem meg, a kit részleges gutaütés ért, s a ki egy olyan embertől vette meg, a kinek az emeleti páholyból a fejére esett egy gukker. Nagyon kíváncsi voltam, hogy velem azon veszedelmes helyen micsoda baleset fog történni. Szerencsére a sors kevéssel megelégedett. Csak a sétapálcámat felejtettem a színházban.

A palermói újságírók sajnálták a botrányt, de Dúsét okolták. Miért forszírozza D'Annunzio drámáit? Az ő nagy művészetének sem fog sikerülni e hóbortos ember pózolásait az olasz színpadokon érvényre juttatni.

A színház különben, melyben Duse és Zacconi játszottak, kívülről nem különb, mint Kövesi Albert óbudai színháza, belülről persze már tágasabb és diszesebb, de nyomába sem léphet a palermói operaháznak, a Teatro Massimonak. Ez a dalos nemzet, főképp a nótát és a muzsikát szereti és kultiválja s ehhez képest az operái óriási méretűek. A milánói Scala, a római Costanzi, a nápolyi San Carlo ésí a palermói Teatro Massimo opera-

ház mindegyik szertelen nagy, háromtól ötezerig fér bele közönség. Még ebben az Isten háta mögött, a Földközi-tenger partján lévő kis elhagyott Katániában is van egy a, Népszínháznál sokkal nagyobb és díszesebb operaház, a Bellini-színház,

. . . De elég lesz mára. Ablakom alatt a városi zenekar játszik egy Wagner-operát, az éjszaka holdas, a forróság tropikus s az Etna havas tetője tekint alá tízezer láb magasságból. Ilyen körülmények közt legokosabb, ha az ember lefekszik.

A PALERMÓI SÍRBOLT.

Megsebesülve feküdtem egyszer a lipótmezei örültek házában, hol a bátyám orvos volt s álmatlan éjszakáimon hallottam a dühöngők elfojtott jajgatásait; a szerb-bolgár háborúban százával láttam a kórházban a véres szenvedőket és haldoklókat; öt évig laktam a főváros legszomorúbb épülete, a Rókus-kórház mellett, s láttam minden nap a halált és az emberi nyomorúságot legkülönbözőbb alakjaiban: de soha semmi sem tett rám olyan megdöbbentő hatást, mint a palermói kapucinusok sírboltja.

Az idén volt, tavasszal, hogy a csodaszép Szicíliában jártam. S micsoda tavasz volt az! Nálunk még csak félve rügyeztek a fák, odalent már teljes pompájában állt a délszaki tavasz. A levegő kábitó illatokkal volt tele, az ég sugárzott, a tenger pedig visszacsillogta fényét. Elkábult az ember, ha ezt a két ragyogó végtelenséget nézte: a tenger végtelenségét és az ég végtelenségét. S annál nagyobb szeretettel fordult a véges és korlátolt valamihez: a földhöz, mely buja szépségeivel oly epe-dően tárta felénk a karját.

Egy reggelen kirándulásra mentem Palermóból a hegyek közé. Oraszám béreltem ki a kocsit, a miből az következett, hogy átkozottul lassan ment. Csak akkor nógatta a kocsis a lovát, mikor látta, hogy pénzt akarok dobni a kéregető fiúknak.

— Ne adjon, ezek azzal nem lesznek gazdagabbak; tartsa meg és csatolja az én borraivalómhoz.

Ezt monda nyílt őszinteséggel, mire én rá akar tam ijeszteni, szólván:

— Borraivalóra ne számítson, tisztelt kocsis barátom, mert gyalázatos lassan hajtja a lovát.

A mire ő levette a kalapját és alázatosan felelt:

— Uram, ma San Ildefonso napja van. S én fogadást tettem, hogy ezen a napon senkit sem bántok. Sem a lovamat, sem a feleségemet.

Ez ellen nem szólhattam semmit.

Fölfelé kezdtünk kapaszkodni s (hátrafordulva) Palermo lábunk előtt terült el. Nem bántam már, hogy lassan haladtunk, mert szemem nem tudott betelni a gyönyörűséggel.

Fölértünk a hegytetőn levő városba, a hol megrohantak a vezetők. Egyet találtam közülök, a ki körülbelül beszélt annyit németül, mint én olaszul. Tehát őt választottam. A hol elfogy az olasz tudományom, beszélek németül. A hol elfogy az ő német tudománya, beszél olaszul. Így majd csak megértjük egymást.

De a vezető úr volt. A holmim hurcolását már albérlletbe adta. Egy külön olasz hozta a messzelátómat és a felöltőmet. Persze az én költségemre. A miből a német

cicerone szintén percenteket kapott. Mint később megtudtam, percenteket kapott a korcsmától is, a hová ebédelni vitt. A derék úr az idegenekből uzsorakamatokat szedett.

Először egy régi, mór-stílusú templomban misét hallgattunk és én sokáig elnéztem a hideg márványkockákon, aranyos képek, alabástromszlopok alatt térdelő rongyos, mezítlábás, sápadt népet, a mint rajongó áhitattal kísérté a mise menetet. Eszembe jutott egy párisi mise a divatos Madelaine-templomból, a hol az elegáns világ imádkozik, míg kint az üveges hintók százai várakoznak. Vájjon melyik nyáj áldozati tűzének füstje száll egyenesebben az égbe és jut hamarabb az egek urának trónjához?

Egy görög templom romjai közt viruló fáról friss narancsot szakítottam. Onnan a római cirkusz falára hágtunk föl. Egy lépéssel ezeréves utat tettünk meg. . . Aztán egy útra kerültünk, melyen egy öreg ember követet teregetett szét — és baksisért nyújtotta ki a tenyerét. Egyszerre ostobának és közönségesnek találtam az egész jelenkort és annál magasztosabb színben tűnt föl előttem a romokban heverő múlt. Pedig talán igazságtalan vagyok. A régi kor sem állt csupa nagy alakokból és nagy tettekből, — de ránk ezeknek az összerakott gyűjteménye maradt s azért más a benyomásunk róla. Imponál nekünk. Pedig a római légiók dobogásának komor zenéje, a mórok harci üvöltése s a frank lovagok sarkantyúinak pengése között is bizonyára ott állt a barnaképu szicíliai, koldulásra nyújtva tenyerét.

Ebédre egy katonatiszt jutott társamul. Szóba ereszkedtünk. Keveselte az olasz katonai dicsőséget. Mennyi rengeteg gyarmata van a franciának, pedig be sem tudja népesíteni. Olaszországnak évenként százezer ember fölöslege van. S ez mind Amerikába vándorol és elvész a nemzetre nézve. Olaszországnak is fegyverrel kéne valamit foglalni. Tripoliszt, Marokkót, melynek partvidéke úgyis olasz jellegű, mint egyáltalán a Földközi-tenger melléke. Az olasz nyelvvel pompásan boldogul az ember úgy a dél-francia, mint a spanyol, görög és kisázsiai kikötőkben. Ez mutatja a nemzet terjeszkedő erejét s a nyelv hatalmát. E helyett minékünk a belső lázadókkal kell harcolnunk. Tuniszban van százezer olasz és négyezer francia, mégis a franciák tették rá a kezüket, holott Algier, mely hetven év óta birtokukban van, sem tudták elfranciásítani vagy betelepíteni. Ilyen nagy nemzet, mint az olasz, ilyen alárendelt szerepet játszik a világtörténelemben.

Hallgattam a panaszait és — irigyeltem őt, én, egy olyan kis nemzetnek a fia, melyről ő azt sem tudja, hogy van a világon. Hátha én elkezdenék neki panaszkodni. Rám bámulna és nem értene meg. Azért nem is fogtam hozzá, de magamban büszke voltam; nem utolsó dolog magyarnak lenni; hallgatagon és folytonosan küzdeni a létért; idegen inváziókat elhárítani; ezerféle ellenség közt, nagy kínnal megszerezni a mindennapi kenyeret, de helyt állni a sáncon s néni tágítani e helyről. Micsoda veszedelmes pozíció ez az övékéhez képest?

Hanem elmondtam neki az isztriai és dalmáciai

olaszság pusztulását. A barbárok leszállnak a hegyekről és beleszorítják őket a tengerbe. Az én katonám nem nagyon búsult rajta. Az irredentizmus csillaga elhalványult, mióta Olaszország belső viszonyai olyan zavarosak. Hisz nincs trieszti ember, a ki Olaszországhoz akarna csatlakozni, mikor világos, hogy az osztrák uralom virágzást, az olasz uralom halált jelent nekik.

Így politizáltunk bor mellett s az idő gyorsan múlt.

Késő délután volt, mikor végre ott hagytam a vendéglő magas terraszát, honnan a remek völgyet láttam, mely egészen a tengerig lenyúlt.

A tavasz pompájától és illatától ittasan tértem haza. Félig aludtam, de így is észrevettem a város végén levő templom előtt egy óriás termetű kapucinus barátot, a ki már huzamos ideje rám szegezte tekintetét s mikor közeledtem, mind a két kezét feje fölé emelve, intett, hogy álljak meg.

Megtettem.

— Nem óhajtja a sírboltunkat megnézni? —
kérdé.

— Megnézem, — feleltem mit sem sejtve.

— Kövessen.

Hosszú, hideg folyosón át egy vasajtóhoz vezetett, melyet egy rántással föltárt. Harminc lépcsőn mentünk a föld alá. A lépcső egyik fordulásánál egy öreg barát egy kis könyvből hangosan imádkozott. Mikor elhaladtam mellette, mögém állt s fél-hangos zümmögéssel nyomon követett. Így értünk egy második vasajtóhoz. Az óriás ezt is föltaszította.

— Lépjén be!

Egészen könnyű lendülettel beléptem. . . s elborzadva hátráltam vissza. Egy meglehetősen világos, tágas, boltíves folyosó állt előttem, tele csontvázakkal. A csontvázak a falhoz voltak erősítve, a földtől föl a plafonig, egymás mellett és egymás feje fölött szabályos sorokban, mint a katonák. Minden vér elhagyta az arcomat s homlokomon verejtékcseppek jelentek meg. Az óriás barát rám szegezte villogó szemeit s hosszai, száraz karját kinyújtotta. Előre! Az öreg halkán imádkozott mögöttem.

Elindultam.

— Háromszáz éven át ide temetkezett és így temetkezett a palermói előkelő világ.. . Csak tizennyolc éve, hogy a kormány betiltotta. . . Az elhunytak belső részit kiszedték s aztán a falra akasztották. A többit megtette a rendkívül száraz levegő. Itt nem rothad el semmi. Itt minden kiszárad. . . Nézze, ez egy apa itt a feleségével és két gyermekével. . .

Így zümmögött a fülemben az óriás, de én alig halottam. Kábultan haladtam előre. Tele volt a szemem az élet ragyogásával s most íme a halál birodalmába hullottam. Lassú dobogással vert megdöbrent szívem ... nem is vert, csak vergődött, mint ha az életet fojtogatná benne valami. Áttértünk egy másik folyosóba ... ezer meg ezer másik csontváz közt haladtunk... harmadik, negyedik, ötödik folyosóba léptünk... Keresztül-kasul húzódtak a boltíves utak s mindenünnen tar koponyák fehérlettek és üres szemgödrök ezrei feketedtek felénk.

És a legrettenetesebb az, hogy a halottak vigyorog-

nak az előre. Némelyik tágra nyitott szájjal némán hahotáz, másik csúfondáros grimaszokat vág. . . valamennyi vidám torzképet csinál. . . Hahaha! Szegény élő! . . Mit tudsz te? Semmit. Mi már megfejtettük az élet titkát, mi már többet tudunk, mint ti, nyomorult férgek, a kik pedig az hiszitek, mindent tudtok. Semmit sem tudtok, ha a halál rejtelseit nem ismeritek. Hahaha!

Így kacag előtted, mögötted, jobb- és baloldaldon, a fejed fölött ezer meg ezer csontalak... az egyik előre hajolva, a másik szorosán a falhoz simulva... Itt ott három-négy skelett összedugja a fejét, mintha sutogva beszélgetne... és ezek is nevetnek, mintha mulatságos dolgokat regélnének egymásnak ... Iszonyú!

Némelyiken fehér gyolcsing van... Valamennyinek a keze összekötözve . . dróttal megerősítve. . . és e rettentő helyre rakták egykor a családtagok koszorúikat.

... Hirtelen, a mint ott a labirintusban tévelygek, eszembe jut, hátha nem tudok innen kijutni. És elkezdek futni, egyik folyosóból a másikba, a halottak kacagó, gúnyos sorfala közt. Végre egy ajtón ki, egy lépcsőn fölrohanok... s a templomba jutok.

Az alkonyi nap bíborfényt vet a megfeszített Jézus képére s önkénytelenül rebegtem:

— Te vagy a föltámadás és az élet!

KIRÁNDULÁS A VEZÚVRA.

Még nyugodt lélekkel kávézgattam a római *Circolo Artistico-ban*, mikor az *Indépendance Belge* című brüsszeli lap sürgős levélben kérdést intézett hozzám és nemzetközi hírlapíró társaimhoz, hogy miképp gondolkozom a Dreyfus-ügyről? Erre rögtön összepakoltam holmimat és Nápolyba menekültem. Ez már egészen más, mint a múltak emlékeiből s a pápa érdekességéből élő hallgatag, sötét Róma. Rögtön a vasúti hordár, a ki a pakkomat a vagonból kihozta, figyelmeztetett arra, hogy Nápolyban vagyok, kijelentvén, hogy csak ötven centimért viszi kocsira a pakkomat, mert családapa és sok gyermeke van. A fiakkeres, mikor megkérdeztem, mennyiért visz a fogadóba, tíz lírát mondott s kettőért odavitt. Egy polgártárs, a ki nem is engem, hanem a kocsisomat segítette föl a bakra, borraivalóért tartotta a kalapját s mikor egy soldot dobtam neki, megvetőleg így szólt:

— Nem szégyeli magát visszaélni a szegénységemmel? Ön nyilván tudja, hogy még ilyen nyomorult öszszeget is kénytelen vagyok elfogadni.

Aztán nápolyi dialektusban vicceket csinált rám, mire a körülötte lévő kocsisok (még az enyém is!) tele torokkal röhögtek.

Szóval azonnal észrevettem, hogy Európa legvidámabb, legtréfásabb, legzajosabb városába érkeztem, mely mellé két nagy ellentét van állítva, hogy annál hatásosabb legyen: a tenger nyugalma és mélysége s a Vezúv komor, fenyegető fensége.

De nem erről akarok most írni, hanem a Vezúvra tett kirándulásunkról, melyet a míg élek, sohse felejtetek el.

*

A Vezúvra fölmenni körülbelül olyan kirándulás, mint a Svábhegyre szaladni ebédelni. Már tudniillik veszedelem dolgában. Csak sokáig tart, különben kényelmes nagyon. Az angolok olyan szépen kamatoztatják maguknak a vén tűzhányót, mint a pinty. Thosias Cook emberei a kráterig fölvisznek s ha akarsz se történhetik bajod, úgy vigyáznak rád.

De kezdjük elülről.

Tegnap reggel, gyönyörű, fényes időben kimentünk Pompéjibe s megnéztük a láva alól kiásott római romvárost, mely Krisztus után 79-ben temetkezett a föld alá. Még javában merengtünk a régi emlékeken, mikor megjelent Cook ügynöke és figyelmeztetett, órával a kezében, hogy itt az ideje a dejeunernek, különben kifogyunk az időből. Ha az ember eladta magát Thosias Cooknak, akkor nem ura többé akaratának. Miután az

etetés a vasúti állomással szemben levő vendéglőben megtörtént, négy hatalmas landauerbe raktak föl tizenhatunkat, az ügynök füttyöl, a kocsisok vágatva elindulnak Torre del Greeon és Torre D'Annunzion keresztül a Vezúv felé. Májusi melegség, minden zöldül és virágzik. Az egész lakosság az utcákon kaszinózik, ott folynak a zsúrok, ott szárítják a ruhákat, ott főznek, ott dolgozik a szabó, a suszter, az asztalos, a kovács. A gyerekek pedig lesben állnak és minden kocsit megrohannak, kiabálva, hogy nagyon éhesek és pénzt akarnak. Torre del Greconak ezenkívül más érdekessége is van: az utcán ezer meg ezer vékony pálcikára aggatva szárítják a makarónit, olyanformán, mint nálunk a dohányt. Sokszor a frissen mosott gyerekuha is ott szárad a makaróni mellett. Így haladunk vissza, Nápoly felé, mag a Vezúv lábához nem érkezünk s a szerpentinában meg nem kezdjük a fölkapaszkodást. Gyönyörű kertek közt visz föl utunk, a kertekben szőlőkultúra, itt terem a Krisztus könnye, *lacrima Christi*. Az árkokban itt is fiúk és leányok rejtőzködnek, de már nem koldulnak, hanem egypár szál virággal rohannak a kocsi után s rögtön be is dobják hozzád. Ha nem dobsz érte pénzt, gorombáskodnak és grimaszokat vágnak. Bizonyosan smucignak is neveznek. Némelyik fiú félóráig cigánykereket hány a lejtőn fölfelé, a kocsi mellett, úgy, hogy végre is megsajnálod és dobsz neki valamit. Ha csak egy soldot, akkor kijelenti, hogy becsaptad, mert legalább egy soldo követelése van még. A cigánykerekezést, úgy látszik, rendes üzletnek tekinti s már bizonyos

tarifát is állapított meg a maga számára. Nem rossz üzlet, mert semmi befektetéssel sem jár.

Egy kis csirkefogó aztán csakugyan becsapott. Vagy félóráig ügetett a kocsi melletti s elbeszélte családjá történetét. Soha még családot több szerencsétlenség nem ért. Apja elesett Afrikában (ez itt olyan, mintha nálunk valakinek az apját leüti a hajókötél), anyja a Vezúvban veszett, ő tartja testvéreit. Mikor látta, hogy nem indulok meg, fölugrott a kocsi lépcsőjére, kikapta az égő szivart a kezemből s elszaladt.

Egyik fordulónál egy férfi áll elénk egy kosár narancsosai, melyet épp most szedett le a fáról. A fákon tényleg jobbra-balra citrom és narancs sárgult s így állítása, ha hazugság volt is, de valószínű volt. S ezzel Olaszországban meg kell elégedni. Vettünk és ettünk. Felségesebb narancslakomában életemben nem volt részem.

*

De hagyjuk az úti jeleneteket. Elértük a hamu és a láva zónáját. Itt megszűnnek a házak, a kertek, a fák, a fű s helyüket vörösbarna és fekete terméketlenség foglalja el. Négyszáz méternyire vagyunk Nápoly fölött, alattunk a világ legszebb panorámája. Az ég felhős, a nap csak egyes csúcson keresztül süt le. De itt aztán aranykévék hullanak a mezőkre. Nápolyon kívül lábunk előtt terül Posilippo, Pozzuoli, Sorrento, Castellamare. Láttam Caprit, Ischiát s e két sziget közt a Tyrrhényi-tenger végtelenségét, az egész nápolyi öböl ott ragyog csöndesen, mozdulatlanul, mintha üvegből volna. Az élet

vágya hatalmas erővel megragadja az embert s akkor a Vezúv felé fordul, melynek feje még ködbevész, de gyomrának tartalma már körülöttem feketéllik. Előre, most csak a Vezúvval akarok foglalkozni!

A kocsi kettőt fordul és egészen benne vagyunk a kihűlt láva birodalmában. Egy megfagyott fekete tenger. És minő fantasztikus alakokat vett föl a hűlő láva! Itt egy sírkőre! borult asszony, ott egy másik asszony, a ki gyermekét szoptatja. Aztán jön egy ló, krokodil, kutya. Majd egy hatalmas tömb, mintha verekedő emberek összegabalyodott tömegének szoborcsoportozata volna. Feszülő karok, domború mell, meggörbült hát, megvetett lábak látszanak csupán. Mindenünnen fekete torzpfák vigyorognak feléd, mintha a Vezúv isiremiéket akart volna állítani az általa elpusztított sok ezer embernek . . .

A kocsi egy hirtelen fordulattal az obszervatórium elé jut, melyben tudós tanárok vizsgálják szakadatlanul a Vezúvot. Az obszervatórium egy viruló zöld dombon áll, melyet a láva nem tud elpusztítani. Egyetlen kitörésekor sem jutott föl rá, hanem mindig elhaladt mellette. Mint egy kis sziget, áll itt a ház és a kert, körülötte a pusztulással. Itt már érezhető a hideg. Haladunk tovább, egy új úton. A régít a Vezúv négy év előtti kitörése elpusztította. Egy kapu előtt megállunk. ííagy betűkkel föl van rá írva:

COOK TULAJDONA.

A kapuban áll egy kéksipkás alak, a ki jegyünket kéri. A dolognak olyan színe van, mintha ezek az átko-

zott angolok az egész Vezúvot megvették volna. Belépőjegy a Vezúvhoz! Úgy hat az emberre, mintha egy foglyul esett tehetetlen óriást mutogatnának. A Vezúv csúcsából még mindig nem látunk semmit, de a látát már látjuk folyni a hegyoldalon lefelé, hosszú, füstölgő vonalakban. Itt megszűnik a társalgás, különben is oly hideg szél fúj, hogy az embernek elmegy a kedve a fecsegéstől. Még egypár kanyargós út s megérkezünk a funikula, a kis sikló alsó állomására. Nyolcszáz méter magasságból tekintünk alá Nápoly panorámájára — csodálatos remek, isteni látvány. Magunk körül pedig látunk egy kis kocsmát, egy kis vasúti állomást, gépházzal és füstölgő kéménynyel, — s az állomásból majdnem függőlegesen két sin fut föl az egészen meredek hegyre s eltűnik a felhőben. Az vezet a pokol torkához, Azon fogunk menni a Vezúv kráteréhez.

A kráterhez vezető sikló négyszáz méter hosszú a világ legmerészebb vasútja, mert *fekete hóba* van építve. *Fekete hó*, talán merész kifejezés, de mást nem használhatok a lávahamu finomságának kifejezésére. Itt kezdődik ugyanis a lávahamu vénája és tart a kráterig.

Az ügynök int s mi, mint az elkárhozottak, beleülünk a nyomorult kis kocsiba, mely egyszerre csak tíz embert tud fölvenni. Szédítő magasságba megyünk s még csak egy sor figyelmeztetés sincs. A kocsiknak nincs még karfájuk sem. Itt már az angol uralkodik, tehát az elv: *kiki vigyázzon magára, mert az ember nem gyerek, se nem állat*. A kocsi elején egy kékköpenyeges ember ül és nézi az elhelyezkedést.

— Készen vannak?

— Készen.

— Mehet!

Egy recscsenés, egy kis ingadozás, a kocsi lassan megindul. Két perc elmúlik, metsző hideg; szél fúj, *Isten veled Nápoly*, kiáltja egy-két útitárs, s mind a világszép városi felé fordulunk. De hová lett? Felhőtenger van alattunk, mely megfoszt minden kilátástól. Elnyelt a köd és felhő, mely a Vezúv tetején tanyáz. Mély csend a kocsiban. A két oldalt lévő hamut nézzük, mely lasisan gördül lefelé. Hajunk, szakállunk kezd zúzmarás lenni a hidegtől, a nedves felhő arcunkat csapkodja. Kínos tizenkét perc következik, végre a felső állomáson vagyunk. Itt mindenki belekapaszzkodik az előtte menő vezető kötelébe s úgy vonszoltatja magát följebb a térdig érő finom hamuban. Hosszú libasorban megyünk, az előlmenőket már elnyelte a köd. Mindenki szuszog és nagyokat lélegzik. A didergés helyett izzadunk . . . É s a míg ott tipródom és küszködöm, egyszerre csak hatalmas mennydörgés hallatszik és megremeg lábunk alatt a föld. Mind megállunk. Sápadtan néztünk egymásra. Rám ez a dörgés úgy hatott, mintha a kereskedelmi vállalatá lett Vezúv megszólt volna:

— Vigyázz! Most az én hatalmamban vagy, s ha akarom, mind nyomorultul elpusztultok! Vigyázzatok!

Újabb hosszú dörgés hallatszott a mélyből. Ilyenkor a kráterből egy rakás, kő, hamu és olvadt anyag röpül ki.

— Hátha mi közénk röpül? — kérdem a vezetőt.

- Az nem fordul elő.
- De hátha mégis?
- Lehetetlen.
- S ha mégis megtörténik?
- Biz akkor nem eszünk több makarónit, — fe-

lelt az öreg nyugodtan.

Még egy-két rántás s a kráter szélén álltunk. A felhő egészen betakarta, nem láttunk bele, csak a peremét vehettük ki. Hanem a bűgást, forrást, sístergést jól hallottuk, a dörgés pedig ijesztően hangzott. Ha ehhez hozzáveszszük az üvöltő hideg szelet, az arcunkba csapódó nedves felhőt, mely verejtékünkkel együtt mosta arcunkat, mondhatom, hogy a Vezúv csúcán töltött idő élttem legérdekesebb, de legkínosabb epizódja.

Csak tíz percig maradtunk itt, mert a felhő egyre sűrűbb lett, A vezetőök még az apró krátereket is megmutatták, honnan, mint a túlfűtött kazánból, sívítva tört elő a gőz s aztán kenguruszerű ugrásokkal siettünk a funikula felső állomására s dideregve vártuk, hogy levigyenek. Mily boldog érzés volt, mikor a ködöt elhagytuk s Nápoly újra megjelent lent a mélységben.

Két csésze forró tea a kis kocsmában helyrehozta a megfagyottakat s miután barátainknak képes levelezőlapokat küldtünk, az örömtől és a ki állott izgatottságtól boldogan újra kocsiába ültünk.

HÍRES DOLGOK.

Mikor Malateszta. örgróffal megérkeztünk Salernóba, megkönnyebbülten lélekzettem föl. Láttam, hogy a város nyomorult fészek s reméltem, hogy itt már csakugyan semmi látnivaló nincs. Torkig voltam a muzeumokkal. A hideg kirázott a képtáraktól. A nyavalya tört a régiségek láttára. Hatezer Madonnát láttam három hét alatt — habbal és hab nélkül, vagyis *con bambino* és *senza bambino*. Megcsodáltam az elsőt ... az ötvenediket . . . a századikat ... az ötszázadikat ... de az ötszázon fölül levő Madonnáknál már megzavarodtam. Nem tudtom, hogy miért szép az egyik, miért szebb a másik és miért legszebb a harmadik. Egyik impresszióm letörölte a másikat, s ha az agyvelőmosást az orvosi tudomány már kitalálta volna, azonnal alávettem volna magamat, a műtétnek. Így jár az ember, ha ostoba módra, fölhabzsolja Olaszország művészetét, attól való féltében, hogy idehaza Beöthy Zsolt azt találja kérdezni: *Hát az urbinói Rafael-képet láttad-e?* Elsülyednék szégyenemben, ha erre azt kellene felelnem, hogy: nem.

Mire tehát Salernoba érkeztünk, a fejem teljesen el volt rontva s — mint mi az egyetemen neveztek —

macskanyöszöröm volt. S ez a Malateszta nem bocsátott ki a körmei közül. Lángbuzgalommal hurcolt végig engem a látványosságokon. A legkisebb Rafaelt sem engedte el.

Uraim, Igló ugyebár igen csinos, úri külsejű kisváros ési Münnich Aurél szülőházán kívül még sincs benne semmi nevezetesség. Hát akkor nekem csak volt jogom fölteni, hogy egy ilyen eldugott fészekben, mint Salerno, nem találunk látnivalót. A könyörtelen őrgróf azonban, látván szememben fölwillanni a remény sugárát, azonnal biztosított, hogy a salernói székesegyházban híres mozaik-képek vannak, a szentek életéből s a városházának van egy szobra, melyről azt mondják, hogy szebb, mint a kapitóliumi haldokló gall harcos . . .

Csüggedten hajtottam le a fejemet. Ha én emlékezném rá, hogy milyen szép az a gall harcos! Hogy egyáltalán milyen az a gall harcos! Hogy egyáltalán gall-e az a harcos! Hiszen én már Ádám és Évát a paradicsomban is összetévesztettem Laokonnal, mert mind a kettőnek esetében kígyók szerepelnek. Isten neki, bandukoljunk tovább. Hátha egyszer otthon egy professzorra akadok, a kit dühbe hozhatok azzal az állítással, hogy a salernói gall harcos szebben haldoklik, mint a kapitóliumi *Vénusz és Amor* . . . dióhéjba foglalt jó tanácsok szerelmesei számára, megjelenít Káldor Mór és Társánál . . . Szent Isten, már azt se tudom, mit beszélek . . . Nem, ez nem tarthat így tovább, meg kell szöknöm Malateszta gróftól, vagy innen egyenesen a Campo di Leopoldora fognak vinni.

Mialatt útitársain délutáni álmát aludta, vettem egy csacsit, felültem rá és nekivágjam Itáliának, be, elhagyatott úton, ismeretlen vidékek felé. Inkább kerüljek a Camorra vagy a Maffia kezére, mint a bolondokházába. Derék csacsim egy órát ügetett, ekkor a távolban egy kis város házai merültek föl. Az első háznál egy ingujjas férfiú állt, trombitával kezében, a mi meglepett, mert más városokban nem ugyan több kabáttal, de kevesebb trombitával szoktak az emberek álldogálni. A trombitás alak sokáig figyelmesen nézett rám, aztán, mikor vagy ötven lépésre lehettem, elkezdte fújni a *Parasztbecsület*-ből az intermezzót. Szerencse, hogy Masscagni még él, különben megfordult volna sírjában. Odaértem, a város felől a nép gyülekezett. Intettem, a trombitás abbahagyta a trombitálást.

— Miért trombitált uraságod? — kérdem.

— Uram, én Speglio város polgármestere s az idegenek forgalmát előmozdító bizottság elnöke vagyok. Ez utóbbi minőségemben trombitáltam.

(Ez az ember azt hiszi, hogy trombitálással elő lehet mozdítani az idegenforgalmat! Hisz akkor a m. kir. Operában volna a legtöbb idegen.)

— Tetszik tudni, — folytatta a polgármester, — az ünnepies fogadás hízeleg az idegennek s mindjárt kellemesebben érzi magát. Azonkívül összecsődíti a lakosságot, a mivel a fogadás még ünnepiesebb, a mi még jobban hízeleg az idegennek.

Leszálltam a csacsiról s félrehúztam a polgármestert:

— Mondja csak, sindaco úr, de őszinte feleletet leérek: van az önök városában székesegyház?

A polgármester lesütötte a szemét s alig hallhatólag rebegette:

— Nincs.

— Hát múzeum, *museo civico*?

A polgármester nagyot sóhajtott.

— Nincs.

Kezdtém éledni.

— Hát képtár?

A polgármester egy könnyet morzsolt szét a szemében.

— Az sincs.

— Óh, polgármester úr, — rebegetem, — ha tudná . . . de nem, nem merem remélni . . . leszi itt bizonyosan egy magányos Madonna-kép . . . Rafael, Murillo?

— Még csak az sincs, — nyöszörgött a sindaco.

— De egy görög templomrom, római cirkusz, — sürgettem hevesen.

— Semmi, semmi, — felelt a szegény és közel állt az elájuláshoz.

— Még csak egy kérdést. Van-e az ön balvállán egy eperalakú anyajegy?

— Nincs.

— Nekem sincs. Keblemre, testvér, ez az én városom, kiben nekem kedvem telik! — ujjongtam, s örömben háromszor megcsókoltam a csacsit és körültáncoltam a polgármestert.

Megfordítva akartam, de az mindegy.

Arra a biztosításomra, hogy két hétig ott maradok pihenni, nagy diadallal vittek a városba.

És mégis, és mégis . . . Keserű csalódás ért . . . Nem ez volt az Ígéret földje, a pihenés tanyája. Másnap délben együtt ebédeltem a kaputos osztálylyal. A mi anynyit jelent, hogy mindnyájan ingujjban voltunk. Jó kis ebéd volt. Többek közt nyersen ettük a salátát és a tojást, ellenben főve a retket! És ekkor föláll egy úr, a ki polgári foglalkozására nézve makarónifűró volt, s így szól:

— Uram, tisztelt idegen! Ön kedves embernek, jó embernek látszik, hogy oly szívesen időzik köztünk. úgy látszik, megszerette kised városunkat, egyszerű népét, derék intelligenciáját ... És ön idejöveteleivel nem; vesztegette az időt hiába, mert tudja meg, hogy Olaszország egyik nevezetességét, ritkaságát, unikumát; mi őrizzük.

Elhalaványodtam. Szent Isten, ebből Rafael-kép lesz.

— És ön olyat fog látni, a milyennel Olaszország egyik városa sem dicsekszik . . .

Villámló szemekkel ugrottam föl.

— Mi az? Mi az? — kiáltottam: türelmetlenül.

— Az Július Caesar vasgyűrűje, mely az ujján volt, mikor a Rubikont átlépte . . .

Előrántottam hatlövetű Gatling-féle revolveremet. A polgármesterre szegeztem és kópemből kikelve ordítottam:

— Nyomorult! Megcsaltál, elárultál és ha a gyűrű mellett még a Rubikont is itt mernétek tartogatni és mutogatni, akkor agyonlőlek . . .

— Nincs Rubikon! — hebegett a polgármester.

— Akkor a szamaramat!

Búcsú nélkül fölpattantam a derék állatra és magamban örültem, hogy a szamarat és nem a polgármestert csókoltam meg.

Beláttam, hogy nem találok Itáliaiban olyan rongyos falut, a hol valami nevezetesség ne volna. Tengerre szállok, ott nem üldöznek a híres dolgok.

Messinában ültem a hajóra, hogy majd a Lipári-szigetek mellett elhajózva, Nápolyba utazom.

Sötét, csillagtalan éj volt, a kapitányi hídon álltam a commandante mellett és szivarozva beszélgettünk. Egyszerre csak a kapitány kinyújtott karral belemutat a sötétbe és kérdi:

— Látja?

A kérdéses irányban a sötétségbe bámultam.

— Látja? — ismételte a kapitány.

— Nem.

A kapitány meglepetve nézett rám.

— Ön bátor ember, — monda.

— Miért?

— Az első utas praxisomban, a kinek van erkölcsi bátorsága kérdésekre bevallani, hogy nem látja. Ez engem hasonló őszinteségre kötelez. Ön megérdemli, hogy bevalljam, *hogy én se látom*.

Kis ideig hallgattam, aztán szólék:

— Mondja csak, kapitány, mi az, a mit most mi ketten — *nem látunk?*

— Hogyan, ön nem tudja? Ez a Stromboli, a híres tűzhányó hegy.

— Ez volna tehát Stromboli? — mondáim és áhítattal bámultam a sötétségbe.

— Ez! — felelte a kapitány, — kár, hogy már tíz év előtt kialudt. Én szoktam éjjel mutogatni az utasoknak és mindenki látja.

Fölsóhajtott.

— Szeretném már egyszer magam is látni!

Lesiettem a kabinomba. Borzasztó ország. Még a tengeren is nevezetességeket mutogatnak az embernek.

TURIN—PÁRIS

Mikor e sorokat írom, a nyolcszázötven vándormagyarból legföljebb nyolcszáz került meg. A többi Európa különböző részeiben szét van dobálva s Tromsötől Gibraltárig nincs város, melyben legalább egy magyar ember ne keresné, hogy melyik vonat visz Csáktornyára, az első magyar állomásra, melyet visszafelé érinteniök kell. S minthogy ezt nekik se a norvégek, se a spanyolok nem mondják meg, valószínű, hogy ez az ötven ember néhány év leforgása előtt nem fog hazaérkezni, sőt annyira szétszóródik, hogy az egyik Kínában, másik Ausztráliában, harmadik Kamcsatkában bukkanik föl s diplomáciai úton kell majd őket összeszedni. A boldogok, a kik hazaérkeztek, már szorgalmasan regélnek az áhítatos hallgatóságnak s a vidéki lapok tárcáiban is megindulnak az utleírások. Egnémelyikben már a negyedik tárcát olvasom s a szerző még csak Boglárig jutott. Lát-szik, hogy nehezen válik meg hazájától. S e tárcák főjellelvonása az elkeseredett panasz. Magyarjaink nem a rossz-, hanem a jókedvüket hagyták otthon s boldogok

* 1889-ben a régi írói kör patronátusa s Dolinay Gyula vezetése alatt 850 magyar ment Turinba Kossuthot, s onnan Párisba, a kiállítást megnézni. E tárcák akkor íródtak.

voltak, ha a vállalat vezetősége által elkövetett valamely hibába beledisputálhatták a rossz akaratot.

Kevesen voltak ott utazni tudó, könnyűvérű emberek; tudok egy földbirtokost, a ki Parisig azon dühöngött, hogy ispánjának tudatlansága folytán tavasz óta döglenek a birkái. Persze az ilyen ember aztán mindenekönnyebben haragra lobban, mert az elhullott birkák emléke dolgozik benne.

Ha valakinek a szép tajtékipája nem szelelt, Dolinayért kiáltott s követelte a reparálást.

Ha ivóvíz nem volt az állomáson, vagy valahol a sör meleg volt, Dolinayt szidták.

Mindent a központi vezetőségtől kívántak: a maguk ügyességéből, leleményességéből nem akartak adni semmit. Megfizettük, — gondolák, — szolgáljon.

Igen, csakhogy nehéz mégis kiszolgálni egy olyan óriási csapatot, mely abszolúte nincs fegyelmezve.

Hogy nyolcszázötven ember minden zavar és rendetlenség nélkül utazhassék, ahhoz katonai fegyelem kell.

Mert például azt nem lehet megparancsolni az első vonaton utazóknak, hogy ők négyszázan ne egyék meg mind a nyolcszázra való vacsorát. Arról a rendezőség nem tehet, hogy a legjobb gyomrú emberek mind az első vonaton voltak, s az olasz restaurációknak egy hétre szóló készletét megették.

A második vonatnak néhány macska maradt — az is nyersen. Sülve se eszi a magyar, ha még olyan nyúl-módra van is elkészítve. Azt mondják erre útitársaim: „Ne tessék akkor nyolcszázötven embert elvinni.”

S ebben nekik teljesen igazuk volt. De hát a rendezőség tervez, Dolinay végez.

*

Az óriási csapatban voltak jól, voltak közepesen, és rosszul ellátott emberek. Voltak, a kik sehogyse voltak ellátva.

Volt ott igen sok ügyes, mozgékony, tanult ember, a ki a bajokból pompásan ki tudta magát vágni. De a magával tehetetlen nagy tömeg ezeket is teljesen megbénította.

Nagy-Kanizsán esett el az első ember.

Egy úr nem akart megfizetni négy pohár olyan sört, a melyet nem ivott meg.

A negyven krajcárnyi különbség és a disputa miatt lemaradt a vonatról. Az pedig, a ki a sört megitta, látta Velencét, Turint, Parist — s hozzá még a sört se fizette ki.

Azután a nagy utazótársaság bebotlott Olaszországba, melynek se nyelvét, se pénzét nem ismeri, a kosztját pedig nem szereti.

Képzhető, hogy milyen mérges kis jelenetek keletkeztek ebből. Mindenféle kellemetlenséget csak úgy lehetett elhárítani, ha az ember folyton nyitva tartotta az erszényét. S a program szerint már kifizetett vezetők es gondolások még külön megsarcolták az embereket.

Persze, hogy Velencében nem fekszik le korán az ember, habár huszonnégy órát töltött is a vasúton. Későn feküdtünk le s reggel hét órakor már tovább kellett utazni.

Háromszor elindult a különvonat, meg megint visszajött, mert a pályaudvarra rohanva, érkeztek újabb magyarok, mosdatlanul, fésületlenül, de lármázva.

Meg vagyok győződve, hogy egynehány velencei hotelben máig is költögetik azokat a honfitársainkat, a kik ott július harmadikán éjjel elaludtak.

Legjobb dolga volt Dolinaynak az alatt, míg a régi osztrák birtokokon robogtunk át. Ezalatt mindenki az osztrákokat szidta. Jó hosszú és erőteljes szittyá mondásokat eresztettek meg. Később a veronai szalámi volt a tárgy, melyet mindenki szidott.

Itt már kezdtek az alakok, típusok, karakterek szembetűnni.

A nyugat-európai műveltségű ügyvéd, a ki Bedeckert kívülről tudja, s minden utközti kis városról elmondja, hogy hány temploma és hány iskolája van, miféle festő született itt, melyik kriptájában miféle vértanú van eltemetve, s hány százezer lirát vett be a selyemgubótenyésztésből.

Minden ilyen ügyvédnek buzgó hivei a vadonatúj utazók, a kik még soha Bedeckert nem láttak, soha idegen országokban nem utaztak, s a kik azt hiszik, hogy a ügyvéd úr mindezt a sok szépet saját tapasztalataiból tudja. Csak a festők és vértanúk sokasága miatt csóválják néha egy kissé kétkedőleg a fejüket.

Ezeknek az ügyvédeknek *alfaját* alkotják azok, a kiknek nem volt pénzük arra, hogy a drága Bedeckert

megvegyék, s valahol kölcsön kértek egy régit. Igen sok egyezernyolcszázhetvenharmadiki és hetvenkilencediki Bedeckert láttam, melyekből rég elmúlt dolgokat hirdettek az ámuló népeiknek. Egy-egy régi és új Bedeckeres utazó össze is kapott azon, hogy van-e Madonna Bresciában, vagy nincs? A hetvenkilences még ott találta; a nyolcvankilences szerint már Rómába szállították.

Voltak, a kik csak Turinra és Parisra készültek, s máshol nem érdekelte őket semmi.

A legmulatságosabbak azok voltak, a kik minden állomáson elvesztettek valamit, podgyászt, asszonyt, férjet. Iszonyú volt látni az állomásokon a kétségbeesett nyargalást és hallani a rettenetes lármát. Sokan annyira nem bíztak a zsebükben, az olaszokban, meg a franciákban, hogy a vasúti jegyüket, *órájukat*, pénzüket, szóval mindenüket a kofferben tartották. Természetesen, ha egy ilyen becses koffer elvesz, tulajdonosa eget-földet megmozgat, hogy megtalálhassa. Egy-egy elveszett málháról egész Felső-Olaszországnak tudomást kellett venni, mert gazdájának hatalmas tüdeje és impozáns tenyerei az összes távíróállomásokat mozgósították.

Ha az emberek nagyon lármáztak, tudtuk, hogy podgyászt veszítettek, ha kevésbé lármáztak, tudtuk, hogy a feleségük hiányzik. Mert erre is volt egynehány eset, különösen Parisban.

Jó alakok voltak a tudományos és művészi képzettségű utazók, a kik minden állomáson, a hol a vonat tíz percig állt, megnézték egy templomot, vagy egy amfi-teátrumot.

Ezeknek ellentéte az, a ki a milánói dóm oldalán, egy boltban pálinkát kóstolgat s mikor kérdezik tőle, hogy láttad-e a dómot? azt feleli vissza:

— Hát hun van?

— Itt e, fölötted.

Megtöröli a bajuszát, fölnéz, s így kiált:

— Az, istenucscse!

Ugyanez az alak az, a kit a legérdekesebb országokban csak a koszt érdekel és a vendéglői ágy; erről beszél, ezt szidja vagy dicséri s otthon maradt feleségének naponta arról referál, hogy csípték-e az éjjel a bogarak, vagy nem?

Sok cikk jelent meg a lapokban a nagy kiránduló társaságról s a legtöbb *bárdolatlansággal* vádolja a magyarokat.

Igaz, hogy kevesebb zajjal is végig lehetett volna utazni Európát, s több csenddel végignézni Parist, de e vádoló tárcákban mégis rengeteg sok a túlzás.

Gondoljuk meg, hogy voltak csoportok, melyeket vezetőik egyszerűen (már Velencében) a faképnél hagytak. Gondoljuk meg, hogy voltak olyan csoportvezetők, a kik maguk is most először mentek ilyen hosszú útra, fiatalok és tájékozatlanok voltak és se olaszul, se franciául egy Hangot se tudtak. Persze, hogy ezek semmire se tudtak menni a csapatjukkal, se a csapat övelük. Ebből keletkezett a sok tévedés, félreértés, veszekedés.

Egyik főoka volt a társaság elkeseredésének, hogy mindenki maga cipelhetette a podgyászát. Kúriai bírák

és képviselők, aggastyánok és fiatal leányok bizony csak sajátkezűleg vitték a pakkot, ha valahol leszálltunk. Mert ugyan melyik vasúti állomáson van annyi hordár, hogy egyszerre nyolcszáz ember podgyászát kivigye a perronról? Bevárni pedig senkise akarta, míg a hordárok rákerítik a sort: mindenki előre rohant, hogy első legyen odakint. Ez persze megfelelő lármával és taszigálással járt. Ilyenkor honfitársaink egypár olasznak és franciának oda se néztek s csak úgy lökdöstek őket szét, mint mikor otthon rendőrségünk a tüntetőket oszlatja. Az erőteljes magyar ökölhöz és könyökökhöz július tizennegyedikén éjjel Parisban igen gyakran szerencsém volt. Az az egyezerhatszáz magyar ököl, a ki akkor kint volt Parisban, a két milliónyi tömegben határozottan érvényre emelte és észrevétette magát; bár, fájdalom, néha honfitársiai bordáinak rovására.

Turinban, a Kossuth-lakomán, a magyarok nagyszerűen viselték magukat. A lelkesedésnek valóságos forradalmi kitörései voltak ott; az exaltáció elragadta az embereket, A kik még ebben is kifogásolni valót találnak, azok savanyítottassák be magukat uborkának. Mert még ez ellen is írtak ám kormánypárti tollak, gondolván, hogy talán így leszállítják a tüntetés értékét. A vendéglős ötszázhetven lírát vett be az elvitt poharából. Mert a ki Kossuth-tal koccintott, az ezt a poharat el is vitte emlékül s jól megfizette a vendéglősnek.

Másfél nap alatt kilencedfélszáz embert fogadott

a lakásán Kossuth. De még jóval többet, mert a legtöbb ember kétszer volt nála. Sőt Kerekes Sámuel marosvásárhelyi szerkesztő öt különböző cím alatt ötször volt Kossuthnál.

ISI agy hazánkfia mindenkit igen szíveeen fogadott, mindenkit türelmesen végighallgatott, s mindenki számára volt egy nyájas szava. Majd emlékei gazdag tárházából beszélt el egyetmást az áhítatos hallgatóknak, majd a hazai állapotok után tudakozódott, s egy esEmét megkapva, azt könnyedén és gyönyörűen kifejtette. E látogatásokat sohase fogják elfelejteni a szerencsés kirándulók.

Megindító látvány volt a szülőföld átadása. A vas-kazettát, mely a monoki földet rejtette, Lukács Juliska és Vidor Pálné nyújtották át Kossuthnak, a ki mély megilletődéssel fogta reszkető kezei közé a fekete földet s rászegzett szemeiből könnyek hullottak alá.

— Uraim! Gyerünk ki, hagyjuk magára Kossuthot, — adta ki Polónyi Géza sűgva a jelszót s mindenki távozott.

A kormányzó egyedül maradt . . . hosszú, hosszú percekig egyedül maradt, a vasszekrényre borulva.

Parisból hazajövet, kérdeztem egy honfitársamat:

— Mit tart a franciáról?

— A francia jó cimborának, a német jó szövetségnek.

A JÚLIUS TIZENNEGYEDIKE ÉJJEL PÁRISBAN.

Este nyolc órakor elindultam és éjjel után háromig szakadatlanul járkáltam a városban, hogy minden részletében jól megnézhessem a fenekestől fölfordult világvárost. A nap utolsó sugarai éppen elháltak az égen; még játszadoztak a magas házak tetején, majd följebb siklottak s a Napóleon sírja fölött álló aranyos kupolát ragyogták be; azután még a nagy Eiffelt csókolgatták egy ideig s végképp letűntek, hogy helyet adjanak az esti szürkület gyorsan leboruló árnyainak. A boulevardokra torkolló utcák egyszerre önteni kezdték a soha nappal és más napokon nem látott kétes alakok tömegét. A legnépesebb boulevardokon százával helyezkedtek el a koldusok: a vakok, kiket kis kutya vezetett. Az eb nyakán lóggó táblán olvasható, hogy a gazda született vak-e, vagy valamely szerencsétlenség fosztotta meg szemevilágától. A múlt héten Saint-Etienneben bányaszerencsétlenség történt, melynél kétszáz ember vesztette életét. Egész Paris ennek a hatása alatt állott. Ennek természetes következménye, hogy a július 14-iki vakok nagyrésze bányarobbanást jelzett a táblán szerencsétlensége okául.

Mellettük bénák és rút sebekkel borított egyéb nyomorékok állították ki közszemlére szenvedéseik és kenyérkeresetük forrását. Előttük állott a mély pakfon-tál s hangos panaszaira özönével hullott bele a sou. Kisleányok szívrepesztő jajjal édesanyjukat keresik. Ez is jövedelmező. Tépetthajú anyák elvesztett gyermekeik után sikoltoznak, s a jószívű francia fizet nekik, mint a köles. Ki nem kerülheted őt semmiképp s ha már kifizetted, megint belebotlasz egy koldusnak kinyújtott, meztelen lábába. Csapatostól koldulnak az afrikai veteránok, a kiket a vérengző kabilok egy és más tagjuktól megfosztottak. Mellük tele van hadiéremmel. Természetesen ezek az urak sohase látták Afrikát, s a kabilokat csak a kiállításból ismerik.

A jajgató koldusoknak erős konkurenciát csinálnak az utcai dalosok és muzsikusok. Minden kávéház előtt áll egy csomó. A *Café de la Paix* előtt olaszok, gitárkísérettel a *Santa Lucia-t* zengik. Pár lépéssel odább egy specialista produkálja magát. A gégéjén van egy lyuk, s azon fújja a furulyát, nem a száján. Óriási siker. Az eső teljesen megszűnt, egész Paris a boulevardokon hemzseg, s a kávéházak előtt ül, hogy július 14-ikének minden furcsaságát lássa. A *Café Biche* előtt spanyol cigánylányok sípszó és castagnette mellett táncolnak. Népdalénekesek kettesével járnak be a várost, frakkban, vörös mellénynyel, lakkcilinderben, s kocsmák előtt a híres Paulus legújabb dalát mutatják be; a refrént már az egész közönség velük énekl. Mert Paulus tanítja esténként az Alcazarban énekelni Paris utcáit s oly kitűnő

mester, hogy negyedik este már mindenki tudja a legfrissebb dalt. Szólók, tercettek és duettek harsognak mindenfelé. Az utcák tele vannak apró asztalokkal, melyeken a szerencsejáték minden fajtája folyik. A városi rendőr oda megy és játszik a néppel. Más napokon az; asztalt lefoglalná s a játékasztal-tulajdonost elcsípné. Ezer meg ezer ilyen kis fiók-Monakót láttam mindenfelé. Minden kis téren verkliszóra ördöghinták forognak; a *franc-tireur-höz* címzett céllövő helyeken, melyeknek száma ma több ezer, ropog a fegyver; a cél, melyet nagy gaudium közt hasba lödöznek, többnyire sisakos porosz katona; de sok olaszt is láttam már, a kit, ha meglőnek, tréfásan mozgatni kezdi nagy Viktor Emánuel-bajuszát, a mi szörnyű hahotát kelt. Lehet célba dobni labdával; gyűrűt dobálni feltüzdelt késekbe s mindenféle egyéb mulatni, a mi nálunk a városligetben is látható. Csak az aa érdekes, hogy itt a legelőkelőbb utcákban állnak a bódék s mulat a nép.

Egészen sötét lett s egyszerre meggyúltak a lámpák. Százezer ember egyéb se foglalkozott, mint a rendkívüli gázlángok és lámpák fölgyujt-ásával. S félóra alatt egész Paris ki volt világítva. A diadalív tetejéről olyan volt Paris, mint az égő Moszkva. Lángok nem látszottak, de egyetlen darab, megszakítatlan óriási sugárözön úszott a város fölött. A fény itt kissé homályosabb ott egy árnyalattal világosabb volt. Mintha fehéren izzó köd feküdt volna a városon. A Rivoli-utca és az avenue de l'Opera fényes sávokként húzódtak; a sötétebb Szaj-nát gyémántövekként szorították a kivilágított hidak. A

Concorde-téren magán vagy ötezer gázláng égett, s a vakító fénytengeren át a Louvreig el lehetett látni. A szökőkutak mintha mozsárban megtört gyémántot szórtak volna s az összefogózkodott kék blúzós munkások dalolva keringtek körülöttük.

Mindenekfölött áll az Eiffel, mely felé százezrek szeme fordult kíváncsian. Egyszerre csak fölragyog az Eiffel-torony tetején az elektromos nap, melyet dörgő taps üdvözöl. A nap erős fénysugarat küld alá Parisra, s a fénysugár lassan megindul körútjára.

— Eiffel sétál, Eiffel sétál! — kiáltja ezer meg ezer torok s mindenki lesi, hogy a fény mozgatója nem veti-e rá a sugarat, mely száz négyszög-ölnyi területet bevilágít s boldoggá teszi az ezen a területen álló embereket.

A kivilágítás részleteit nem mondhatom el. A francia ízlés és leleményesség ebben érte el tetőpontját. A magyarok, a kik látták, sohase felejtik el. Különösen a republikánus városrészek tettek ki magukért s egy-egy utcában ezer meg ezer színes lampiont gyújtottak az utcán áthúzott zsinegeken.

Mindenfelé szakadatlanul hullámozott az emberáradat. Éjfél felé a boulevardokon mintegy hatszáz diák vonult végig, hosszai vászoningben, magas cylinderben, nyitott esernyők alatt, melyeken köröskörül égő lampionok lógtak. „Genzemars”-ban járták be az utcákat, dalolva és füttyölve, egy-egy kávéházon átcsörtettek, s a publikum boszankodás helyett nevetve tapsolt nekik. Óriási omnibuszokon zenekarok mentek, boulangista da-

lokat harsogtatva. Gyalogkatonák nagy csapatokban, oldalfegyver nélkül, a *Marseillaise-t* énekelve vonultak végig az utcákon. A kivilágított morgue-ban négy ismeretlen vízbefült ember eltorzult holtteste volt kitéve. Mellette a szabad ég alatt a munkások kankánt táncoltak, vad újongás közt. Sápadt anyák, alvó gyermekükkel karjukon, ott rúgják a port a többi közt. A városháza előtt zuáv közlegény afrikai táncot lejt, majd egy nagy póznát egyensúlyoz az orrán s sou-kat koldul mutatványaiért. Sehol rendőrt nem látni, a nép maga tartja fenn a rendet. Közbe a *Bue Royale-ba* megostromolnak és szétrombolnak egy kocsmát, melynek becsületes svájci tulajdonosáról az a hír terjedt el, hogy porosz. Ez a nagy bűn elég ahhoz, hogy a francia fantáziát hevületbe hozza. Elvittek vagy kétszáz poharát s összetörték tükreit és márványasztalait. A köztársasági lovasgárda kivont karddal kergette szét a tömeget.

Minden utcában megkezdődnek a bálók, trombitás zenekarok muzsikája mellett. A francia nép épp olyan rosszul táncol, a milyen rosszul masíroz. Férfi és nő, viharvert külvárosi alakok, kábultan a fénytől és zajtól, ide-oda rángatják egymást, mialatt a körülálló csipős elcekkal traktálják őket. Szenvedélylyel járnak a kankánégyest. Két-két pár külön. Férfi és nő dobálja kezét-lábát, hányja-veti a fejét. Ezenkívül még torzképeket vágnak, füttyölnek, dalolnak és tapsolnak. Rendkívül érdekes látványt nyújtanak ezek a báli csoportok a kövezeten és aszfalton.

Ilyen van egy az opera előtti téren, hová körülbe-

lül nyolc utca és a boulevard torkollik. S a báli csoport mellett mindjárt *chapeau-t* játszik a tanulóifjúság. Ez egy különös multság, melyben a tréfából nagyon könnyen véres jelenetek következhetnek. A nyolc órától eltiltott kocsiközlekedés tizenegykor újra megnyílt, s az opera-tér mellett jöttek el kocsin azok, a kik addig a boulogne-i erdő kivilágítását nézték. Minden érkező kocsi elé szilaj rikoltozással rohant több száz fiatalember, s torkaszakadtából ordított *chapeau, chapeau*, vagyis „*le a kalappal!*” Ez szólt a kocsisoknak. A kocsisok erre levették kalapjukat, s udvariasan köszöntek a tömegnek. Zúgó taps. A legtöbb kocsis már száz lépésnyire fölállt a bakra s mindenfelé hajtogatva magát, köszöntgetett a kalapjával. A ki az első fölszólításra nem engedett, annak rögtön megragadták a lovait, ha ekkor sem köszönt, kiütötték fejéből a kalapot, vagy letaszították a kocsist a bakról. Egy ötlovas omnibusznak a kocsisa végigvert a lovain s belevágtatott a legsűrűbb tömegbe. A düh ordítása harsant föl. Egyszerre harminc ember kapaszkodott a nagy, erős lovakba, melyek húsz lépésnyire vonszolták a vakmerőket. Húsz más ember fölmászott a hatalmas bárkára, s míg; négyen a kocsist hajították le a bakról, a többiek hurráh közti az omnibusz tetején éktelen kánkánt táncoltak. Az utasok persze lemenekültek a társaskocsiról. Végre a lelökött kocsis újra fölkönyörögte magát s levett kalappal, mélyen meghajolt a nép előtt, mely gúnyos derűtséggel fogadta és tovább eresztette.

Egyszerre csak az utasoktól is elkezdtek kívánni a *chapeau-t*. Többek közt megfogtak egy kiváló elean-

ciájú magánfogatot, melyben egy frakkos úr ült két nővel. A bakon inas és kocsis ült. A kocsis nem vette tréfára a dolgot, hanem ostorával végigvágott a gyeplőbe kapaszkodókon. Azzal visszafordult s a *Madeleine* felé vágatott. A nép örült kiabálással utána. Az inast letaszították a bakról, az uraságnak nyakig a fejébe nyomták a cilinderét, a fiatalabbik nőt pedig megcsókolták. Több kocsis visszafordult a zavargók elől és a legtöbbnek sikerült is szerencsésen elmenekülni. Félháromkor, mikor én a mulatságot otthagytam, az még javában állt s a kis Gavroche-ok a leütött kocsisok lakkcilinderében pompáztak. Baj különben nem történt, s rendőrnek hírehamva se volt.

LÁTOGATÁS AZ EIFFEL-TORONYBAN.

Mióta visszatértem Parisból, névtelen levelek és jó ismerősök egyre sürgetnek, hogy számoljak el már az Eiffel-toronyról. Ígérek nekik eget és földet, tárcákat Parisról és a kiállításról, semmi sem érdekli őket, csak az Eiffel-torony. Legérdekesebb meséim alatt látom, hogy kávéházi társaságom nyugtalanul fészkelődik, s végre a legtürelemtelenebbik egyenesen kimondja: „Ez mind szép, hanem hát hogy állunk az Eiffel-toronyral?” Sokan azt kérdik tőlem, hogy igazán olyan magas-e az Eiffel-torony? Mások arra kíváncsiak, hogy vajjon nem fog-e összedőlni? Legtöbben nem hiszik, hogy fönt jártam a tetején. Igaz, ha nem jártam volna fönt, még akkor is azt mondanám, hogy megmászta a toronyt. Mert ahhoz nagy erkölcsi bátorság kell, hogy valaki Parisból hazajöjjön és bevallja, hogy nem ment föl az Eiffel-toronyra. Ekkora erkölcsi bátorság nincs bennem.

Szóval a franciáknak az Eiffel-toronyral sikerült bolonddá tenni az egész világot. A torony oly magas, hogy mindenünnen látható. Amerikába, Afrikába, Ázsiába ellátszik, mi pedig pláne csak úgy beszélünk

róla, mintha itt a városháztéren állna. A legóriásibb és legzseniálisabb reklám a kiállításnak. Az Eiffelhez zarándokol az egész világ, mellesleg megnézi Páris és a kiállítást. A nagy toronynak vannak ellenségei, vannak betegei, vannak szeretői. Ellenségei azok, a kik csalódtak benne, mert félelmesebbnek és nagyobbak hitték; betegek azok, a kik egész istenadta nap a torony körül üldögnének s mereven bámulnak a vastömegre, hallgatván a föl- és lefelé vonuló siklók tompa zúgását; szeretői pedig azok, a kik ideges izgatottsággal mindennap fölrohannak, odafönt reggeliznek, ebédelnek, simogatják, discsóítik a tornyot, a kiállításra pedig ügyet se vetnek, s legfőlebb onnan fölülről nézik. A torony barátai tehát kétfélék: a kik alulról a magasságot imádják s a kik fölülről a mélységiét bámulják. Természetes, hogy a toronyvállalatnak az utóbbiakból sokkal több haszna van.

Megmagyarázhatatlan, leküzdhetetlen a hatás, a melylyel ez a torony az emberre van. Annyit olvastunk róla,, költségeiről, rengeteg súlyáról, a vakmerő munkáról, a melylyel készült, hogy már babonás tisztelettel közeledünk feléje. Tíz mérföldnyire Párisból már lessük a tornyot. Párisban lehetőleg olyan hotelt keresünk, melynek ablakaiból kilátás van az Eiffelre; s úgy nézünk ki rá, mint Velencében a tengerre. S a mint elhelyezkedtünk a szállásunkon, rohanunk, hogy az Eiffelt közélről megnézzük. Szinte lábujjhegyen közeledünk, hogy az óriás, melyet eleven szörnynek képzelünk, a ki lát és hall, észre ne vegyen. Kétszáz lépésről még semmi lesújtó, impozáns hatással nincs ránk. Sőt oly könnyü-

nek tetszik, mintha tíz vállas ember odább tudná tolni. S a mint a kiállítás területén harminc-negyven zenekar elkezd harsogni, a szemlélő majdnem attól tart, hogy az Eiffel egyszerre csak fölemeli a lábát s vidám kánkánra perdül. Még közelebb megyünk; a torony fenyegetőleg emelkedik fölénk s ha száz lépésnyire újra megállunk és föltekintünk rá, félelmesen felénk görbül s kezd esni, úgy, hogy a vér megfagy ereinkben. Hamar alája futunk s ott, mint a csibék a kotlóstyúk alatt, teljes biztosságban érezzük magunkat.

A torony négy lába közt, éppen a tér kellő közepén, csinos szökőkút rúgja a magasba a vizet. A víz medencéjének a szélére ülünk s lassan emeljük föl tekintetünket, mely most a fölfordított Eiffel-tornyot, egész belső szerkezetét, ezer meg ezer vaslécét látja. S ekkor megragad a magasság vágya: föl a tetőre!

Könnyű kimondani, de nehéz megvalósítani. A torony hatalmas kőalapra épített négy vaslába közül ketőben egy-egy fölhúzógép működik, melyet víznyomás mozgat. A fölhúzógépek állomásain nagy néptömeg várakozik, míg rákerül a sor. Legjobb délelőtt fölmenni, akkor jóval kevesebben vannak az utasok. A gyalogszerrel való fölmenetelt se jó mindjárt megpróbálni, a míg az ember nincs tisztában azzal, hogy jól állja-e a magasságot.

Derült, tiszta nyári nap volt, mikor a konduktor becsapta az ajtót s századmagammal a kis kupéba összepréselve, megindultam fölfelé. Az utasok addig nagy lármával voltak, de a mint a földet veszni érezték lábuk

alól, egyszerre elhallgatták s kissé megilletődve lestek le az ablakokon át a vasléceken keresztül a távozó földre. Az imént még a kiállítási fényes paloták közt álltunk... most már színpompás tetőik ragyogtak felénk. . . . tíz másodperc múlva már csak az élénkebb színeket tudtuk megkülönböztetni Egy zökkenés: megérkeztünk az első emeletre. Az órát néztem; egy perc alatt tettük meg a hatvan méternyi utat. Tehát másodpercenként egy méter sebességgel haladtunk.

A gépek a földszintről az első emeletre és innen a második emeletre óránként kétezerháromszázötven személyt tudnak fölvenni. Már a tetőre csak hétszázötven ember juthat óránként a masinákkal. S az egész fölszállás csak öt frankba kerül, a miért le is hozzák az utast. Ha a gyalog való fölmenetelt is beleszámítjuk, óránként ötezer ember juthat föl a toronyra.

A mint az első emeleten a kocsiból kiszállunk s körültekintünk, kellemes, barátságos érzés támad bennünk. Le még nem látunk a kompakt vastól, csak a kocsmáépületek közt sétáló közönséget látjuk, mely bejött egy kicsit a torony szélétől, hogy szárazföldön érezhesse magát.

Mi pedig rögtön a torony széléhez rohanunk hogy száználcvan láb magasságból egy pillantást vethessünk alá. Ez a pillantás egyáltalán nem félelmes. A házak még házak, az emberek még emberek; tisztán kivehető minden s a messzebb eső tárgyak kissé közelebb jöttek. Paris és a kiállítás zúgása dobol a fülünkben s nyüzsgése gyönyörködteti szemünket.

Végigszaladunk a köröskörül futó erkélyeken; minden oldal hossza hetven méter hatvankilenc centiméter 9 így a torony elsőemeleti négy oldala összesen kétszáznyolcvankét méter és hetvenhat centiméter. Az egyik oldalon megbámuljuk a *Trocadero* impozáns palotáját, a másik oldalon az invalidusok épületét, a Madeleine-templomot, a Concorde-tért, a Louvret, a Notre-Dame-ot, majd ismét a Pantheont. Paris nevezetesebb épületei innen még nagyon szembetűnök s a kiállítás egész gyönyörűsége föltárul előttünk. A Szajna az egész panorámát kétfelé vágja. Apró gózhajók százával hemzsegnék rajta s a fütty és harangszó egészen tisztán fölhallatszik.

Négy kocsmá van az első emeleten, négyféle stílusban fölépítve, négyféle nemzet konyhája szerint berendezve. Ott van az elzászlotharingiai vendéglő, melyben csinos elzászi lányok, nemzeti viseletükben, a sajtósárga óriási csokorral a fejük búbján, szolgálják ki a vendégeket. Megiszunk egy bockot, de nem a lányokat, hanem a kilátást nézzük az erkélyről. Azután áttérünk az *oroszkocsmába*, mely a legtisztább moszkovita stílusban van építve. Itt mindenféle orosz nemzeti étel és ital kapható. A következő bockot már a francia restaurantban iszszuk meg. Pompás kis hely. Belseje XV. Lajos stílusában van tartva. A vendéglős Brébant, a mi annyit tesz, hogy a konyha kitűnő és méregdrága. Ott csak Farkas Menyhért adhatna ebédet. A negyedik vendéglő angol-amerikai ízlés és konyha. Mindegyiknek van egy akkora étterme, mint a kis redoute.

S mindez a sok kocsmá csak a négy sarkot foglalja

el. Köztük van egy óriási lyuk, melynek széléről egyszerre négyezer ember lenézhet a föntebb említett szökőkúttra s a körülötte nyüzsgő népre.

A ki most már ismételt kihajlásokkal meggyőződött arról, hogy nincs hajlama a szédülésre, az hozzáfoghat a második emelet megmászásához.

Szelíden, lassan, de mégis egy pillanat alatt fölvisz Otis fölhúzógépe. Az utas bámulja a torony kezdődő finomságát. Minden összébb szorul és vékonyodik, csak a szemhatár tágul. Úgy érezzük, mintha egy óriási kalitkában húznának fölfelé. A földi tárgyak lassan vesznek előlünk, vagy formáikat változtatják. A mi közel van, eltűnik, a mi távol van, kiemelkedik és közel jő. A csúcsos és szögletes dolgokból laposságok lesznek, a kicsi dolgok eltűnnek, a nagy dolgok kicsinyek lesznek! A legélénkebb színek halványodni kezdenek. Egyszerre megállunk: száztizenöt méternyire vagyunk a földtől, a második emeleten.

Rohanunk a torony szélére, s ötven kilométernyire röppöl tekintetünk köröskörül. A világváros tompa morajt küld ide föl, melyből semmi hang se válik ki. Kártyaházak közt bogarak sűrű tömege mászkál: ez Paris és a kiállítás. Messzelátókon belenézünk a Parist övező erődök ágyúinak torkába. A boulognei erdő mint egy tál elmázolt spenót zöldel; Parist mindenfelé ilyen nagy darab zöldségek kerítik, melyekből falvak fehér foltjai villognak elő. Ha egyenesen magunk alá nézünk, a szédület környékez; iszonyú a mélység; de még meg lehet különböztetni, hogy napernyővel jár-e odalent valaki, vagy

nem. Csak rövid időt szentelünk a *Figaro* nyomdájának. Három kis hajókabinban egy külön *Figaro-t* szerkesztenek itt, melyet az ott levő nyomdában tüstént ki is nyomnak. Ez a lap legtöbbször e külön vasvilág eseményeivel foglalkozik, vascikkeket és vasvicceket közöl s kiadja mindenkinek a nevét, a ki az ő toronybeli szerkesztőségében jelentkezik. Van ott még egy restauráció is, hol az ember bátorságot meríthet a följobbszállásra.

Rövid egy órai várakozás után végre rád kerül a sor, s beszállsz a kocsiba, mely a harmadik emeletre visz. Ez bizony vakmerő kis sikló. Többé nem vasszörnyeteg hasában dörömböl, hanem kint a torony oldalán, az iszonyú mélység fölött mászik föl, mint a légy a falon. Innen már nem igen jó visszatekintgetni, mert az embernek mindjárt az jut az eszébe: „Jaj, ha a drót elszakad; jaj, ha a fölívő víz kifogy a csövekből”.

Pont kétszázméternyire állomás van. Az utas egyik kocsiból átfut a másikba; jobbra-balra mélység, karfa nélkül.

S azzal megindulunk a harmadik emeletre; remeg a torony, zörögnek a lécek. Mindenki hallgat, senkise néz ki az ablakon. Az emberek egymást vizsgálják s a félelem jeleit keresik a vonásokon.

Kétszázhetvenöt méternyire megálltunk. Ennél följebb a közönséget nem eresztik. Nagy, zárt, kerek terem fogad bennünket, melynek köröskörül hatalmas ablakai vannak. A föld zaja teljesen megszűnt; hideg van idefönt. Az emberek lent a földön hangyák, a Szajna keskeny szalag, a tornyok fogpiszkálók. Egész Paris előtt-

tünk fekszik, de összeolvadva holt kötömeggé, melyből egyetlenegy háznak a körvonalai se válnak ki.

Parison túl még kilencven kilométernyire röpül a tekintet; a szemhatár egészen fölemelkedik s nekünk úgy rémlik, mintha a torony egy mély völgy közepén állana.

Pusztá szemmel csak a távolságokat látjuk mindenfelé, de alig tudunk valamit megkülönböztetni. Ha a torony Pesten állana, egy körüljárásra megláthatnék Székesfehérvárt, Tatát, Vácot, Hatvant, Ceglédet. Jó messzelátóval a ceglédi kuglizótársaságot is föl lehetne fedezni.

Tíz-tizenkét percnyi időközben egyegy rövid fekete zsinog vonul be a városba: ezek az érkező vasúti vonatok.

Egyszerre végtelen éles, bántó és fájdalmas sivítás üti meg fülünket. Körülnézünk.

— A szél, — mondja egy ember, a ki a nyitott ablakot őrizi, hogy senkise ugorják le, — vihar lesz.

S kinyújtott karral Passy felé mutat.

— Jól vagyunk, — gondolám, — Paris város vilámháritójából tanulmányozni a vihart. S leszállni se lehetett, mert a gép elromlott s csak egy óra múlva volt indulandó. Innen pedig most gyalog tilos a leszállás.

A fekete felhők és a szürke portömegek sebesen közeledtek. Tíz perc alatt köröskörül elborították a szemhatárt. Sötét lett és a villámok cikáztak, hosszú mennydörgések nyomában. Egyszerre viharzó felhőtengert lát-

tunk helyette, mintha betört volna az Óceán, sós vizével. Alattunk, köröttünk, fölöttünk felhő.

— Zárjátok be az ablakokat, — kiáltott az örök vezetője.

Az ablakokat csattogva fölhúzták s a következő percben iszonyú zápor kezdte verdesni kilencszázhuszonöt láb magasan fekvő szobánkat. A szél jajgatott és csikorogott, a mint az éles vaslécek lenge testét kétfelé metélték. Fejünk fölött dübörgött az égi háború . . . egyszerre kábító csattanás, az asszonyok sikoltanak, a torony egy ütést kap s égett szag terjed.

— Nincs veszély, uraim és hölgyeim; csak a mennykő hull, — szól megnyugtatólag a főőr.

Könnyű neki, a ki három hónap óta itt lakik, de mi először voltunk itt.

Ez az istennyilás multság rövid idő alatt még háromszor ismétlődött. Azután lassan megszűnt az égzen-gés, villámhullás s mi szakadó esőben, félsötétben, bőrig ázva szálltunk le Franciaország és Paris büszkeségéről, a csodálatos Eiffel-toronyról. De előbb mindegyikünk ellátta magát egy éremmel, mely bizonyítja, hogy oda-fönt jártunk a harmadik emeleten.

NEM LÁTTAM SOHA PÁRIST.

Mikor a Dolinay-féle híres népvándorlásból, mely pusztító nyomait végighurcolta egész Európán, visszatértem, szabadságot kértem a szerkesztő úrtól.

— Hogyan, ön egy hónapig mulat a kontinensen s még szabadságot kér?

— Uram,, megdolgoztam érte. Szabadság, szabadság, e kettő kell nekem.

— Soha életében nem volt ilyen jó színben. Csak maradjon itthon.

— De rokonaimat óhajtanám látni. Parisról akarok nekik beszélni.

— Írja meg inkább tárcába, a mit el akar nekik beszélni.

— Tehát nem ereszt?

— Nem. Majd szeptemberben.

Szeptemberben! Hová lesznek addig az én friss párisi impresszióim! Mit érnek a nyári benyomások őszel! Én azon kormosan akartam rokonaim közé betoppanni, a hogy a párisi vonatról leszálltam. Gondosan óvtam magam a tiszta víztől, hogy napsütötte, vihar-

verte, romantikus alakom legyen, mint a nagy utazóknak, s most egyszerre le kell mosnom mindent magamról.

Heroikus elhatározással és glicerín-szappannal a Dunában lemostam magamról a nagy utazót.

Szeptember elsején újra előfogtam a szerkesztőt.

— Szabadság, szerelem . . .

Egy óra múlva már a vonaton ültem. Zónás vonat volt, sok utassal, kevés podgyászszal. Az emberek káromkodtak. Istenem, mennyire terjed a káromkodás, mióta a zóna életbe lépett! A vasútigazgatóság ezt a nagy személforgalomnak tulajdonítja, olyanképpen, hogy az utazók olesón elhordják egyes vidékek speciális, erőteljes, kacsaringós mondásait mindenfelé. Nyolcan ültünk a kupében. Én senkit sem ismertem, de azért — mint a magyar vasutakon szokás — mindenkivel beszélgettem. Visszasóhajtottuk a régi jó időket, mikor egy másodosztályú kupében három ember nyújtózkodott s ha egy negyedik szállt be, azt már mindenki tolakodónak tekintette — hisz láthatta, hogy már hárman ülnek benne! Én előhoztam, hogy bizony külföldön is kényelmetlenül utaznak az emberek, kivált Franciaországban . . .

— Nem áll, — dörgé egy mély hang az ablak mellől.

— No már kérem, én a nyarat Franciaországban . . .

— Én is.

— Parisban magában egy hónapig voltam . . .

— Én két hónapig.

Boszantott, hogy a mint külföldi utamról kezdek

beszélni, mindjárt akadályba ütközöm. Gúnyosan fordultam a közbeszólóhoz.

— Talán kerékpáron tetszett Parisba menni?

— Vasúton, s oda-vissza igen kényelmesen utaztam

— Csudálom.

— Köll tudni a nyelvükön azoknak a franciáknak, mert olyan nép az . . .

S elkezdett beszélni a franciákról, oly impozáns hangon, hogy én kénytelen voltam elhallgatni. Éppen az Eiffel-toronymál tartott, mikor egy utas, ki csak most ébredt föl, beleszólt:

— Nem áll.

— De bizony görbe az a torony.

— Nem görbe.

— Görbe, észak felé görbül, az északi sark delejessége húzza.

— Igen, de a déli sark delejessége meg visszahúzza s így az egyensúly helyreáll.

— Nem áll, — folytatá az, a ki engem elhallgattatott, — én ötször voltam odafent.

— Én meg hatszor.

— Én hétszer, — szóltam közbe.

Erre mind a ketten nekem jöttek:

— Nohát görbe-e vagy nem görbe?

— Sohse volt az, nem is lesz, — felelém, s igen jól esett, hogy első elhallgattatómat sikerült legyűrni.

Első ellenségem magában mormogva visszavonult

kuckójába s mind a hárman vasvillaszemeket vetettünk egymásra.

A fölébredt úr, a ki az igaztalanul elgörbített Eiffel-tornyot helyreütötte, most elkezdett Parisról beszélni. Egyik utas fölkel, nagyot nyújtózott s kiment a folyosóra. Utána egy másik, óriási ásítással. A többi is lassan kiszivárgott s csak mi párisiak maradtunk bent, égő arccal lesve a beszélőt, hogy mikor csaphatunk le rá egy ellentmondással. Fájdalom, az én állomásom következett s távoznom kellett; de — gondolám — előbb égő üszköt dobok a puszkaporba. Odafordultam a párisiakhoz s mondtam:

— Mégis rosszul emlékeztem. Csakugyan észak felé fordul az Eiffel.

— Úgy-e, mondtam! — ki áltá első elhallgattatom fölgorva, s nagyot ütve a mellére.

— Lárifári, — felelt a másik.

Én gyorsan leszálltam. Mikor a vonat kifelé gurult az állomásról, mintha segítségért hallottam volna kiabálni volt kupémból. A párisiak nyilván pofozkodtak.

Körülnéztem az állomáson. Rokonaim nyilván későn kapták meg leveletem, mert kocsijukat nem láttam sehol. Mit csináljak? A falu jó félóra járásnyira lehetett még az állomástól. Egy hintót láttam ott állani.

— Kié ez a kocsi? — kérdem a pántlikáskalapu kocsistól.

— A Dájcs doktoré.

— Ugyan kérdezze meg, hogy elvinné-e a Kernács urat ide Tenkére?

A kocsis bement az állomásfőnökhöz, s pár perc múlva visszatért.

— Azt izeni a doktor úr, hogy tessék megmondani: tetszett-e járni Parisban?

Hohó, ez szeretne Valamit hallani Parisról. No, én szívesen fizetem a kocsit egy kis mesélgetéssel.

— Hogyne jártaim volna? Egy hónapig voltam odakint.

A kocsis újra eltűnt. De csakhamar újra föltűnt.

— Sajnálja a doktor úr, de már el van foglalva a kocsija. A főnök úr is bemegy vele.

— Nem baj. Elülök én a bakon is.

— De csak este megyünk.

— Fújjátok föl a hintótokat.

S boszúsán hátat fordítottam a fickónak. A hátaltan doktor! Teljesen elfelejtette, hogy ő oltott be engem gyermekkoromban. Elindultam gyalog famíliánk ősi fészke felé s csak feleúton találkoztam rokonaim kocsi-jával.

— Hát maga mért késett el, Jóska? — kérdem.

— Nagy baj volt, kérem, nálunk.

— Ugyan mi?

— Az urak ott voltak ma ebéden a gazdámnál, azután a szolgabíró úr meg az aljárásbíró úr összevesztek.

— Min? Kártyán?

— Én bizony nem tudom, hogy min. Az inas úgy mondja, hogy *Parison*.

— Mi az ördög?

— Aztán az aljárásbíró egy székkal fejbe találta

ütni a szolgabíró urat úgy, hogy nekem tüstént Kokádra kellett mennem a Perczi doktorért.

— De csak nincs baja a szolgabíró úrnak?

— Megrepedt a feje egy kicsit, de azért már hazament. Minek is járnak az urak olyan messzire, pokol fenekére, Parisba. Hisz az kész veszedelem. Én csak ide jártam az adoncsi búcsúra, mégis bevették a fejemet.

Még nem harangoztak, de már bealkonyodott, mire Tenkére értünk. A Kemács-familia ittlakó részét mély búsulásban találtam. Szégyelték az esetet. Este igen szomorúan elkvaterkáztunk s tíz darab rántott csirkét melankolikusan elfogyasztottunk. Átjött a jegyző is, meg a pap is, s bánatos pipaszó mellett megindult a beszélgetés. Véigtekintettem a jó falusiakon: pompás publikum lesz.

— Milyen nagy nemzet lenne az: a francia, ha még a dohányja is jó volna,, — kezdem a pipát veregetve.

— A szivarai is komiszak, — monda a pap.

— Becsületes tajtékpipát se láttam egész Parisban, — toldá a jegyző.

Így vagyunk? Az én jó publikumom maga is előadó. Hát Dolinay az egész országot elvitte Parisba? Nagybátyámra néztem, a ki nyugtalanul izgett-mozgott a helyén. Hát kinek fogok én itt Paristról hazudni?

— Kint jártak szintén? — kérdem.

— Kint.

— Mind a ketten?

— Mind a ketten, — felelék.

— Nekem legjobban tetszett a diákok bálja a Pere Lachaise-ben, — folytatá a jegyző.

— De kérem! Tán a Bullier-ben. A Pere Lachaise, az a temető.

Nagybátyám óriásit csípett a karomon és súgá:

— Ugyan hagyd el, kérlek. Ma már vér folyt a házamban e miatt az ostoba Páris miatt. Hát te se vagy különb a többenél?

Ezalatt a jegyző és a pap tanakodtak egymással. Nyilván azon, hogy engem fölspékeljenek-e, vagy csak egyszerűen számárnak deklaráljanak. De én a kapott intés következtében hirtelen átereltem a beszélgetést a perzsa sakra, a mibe ők is belementek s így máig sem tudom, hogy mit határoztak.

Az est szerencsésen elmúlt s nagybátyám és rokoinaim a megkönnyebbüléssióhajával mondtak jó éjt mindnyájunknak. Másnap reggel kimentünk a szállóba, hol kedveimre lakmároztam, aztán sétára indultam. Így jutottam el egy őrházhoz: mert a vasút ott ment el a szállók alatt. A bakter gyanútlanul üldögélt a háza előtt s ember-ségjesen köszönt, mikor eléje léptem. Letelepedtem melléje s beszélgetni kezdtünk. Termést, háború, muszka cár, disznóhízlalás és angol flotta után áttértem (még pedig ragyogó szemekkel) a francia hadseregre s Parisra. Elvégre egy bakter intelligens ember s okvetetlenül hálás publikum. Bevezető sorimat nagy figyelemmel hallgatta, csak mikor azt állítottam, hogy a francia lovasgárdisták a világ legszebb katonái, akkor szólt közbe:

— No, már a huszárok mégis csak szebbek.

— Nem így beszélne, ha látta volna őket.

— Már mint én? — mond a bakter egész nyugodtan,

— Úgy van, ön; még pedig úgy, mint én július 14-ikén, ragyogó fényes napon, egy tömegben.

— Nem áll.

Bámulva néztem a jámborra.

— Július 14-án esett az eső.

— Igen, itt a tenkei szőlőben, de nem Parisban.

— Igenis, Párisban.

— A jegyző úrtól hallotta?

— Nem én. Saját szemeimmel láttam.

Fölugrottam a padról.

— Maga Parisban volt?

— Ott. A Pásztor úrnál, a vasútigazgatóság költségén . . .

Hamarjában azt hittem, hogy ez az ember nem járt Pasteurnél, s éppen azért kezd már megveszni: olyanokat beszélt.

— Magát harapta meg a kutya?

— Nem, a kis fiamat. Peti te, hozd csak ki a tükrös fiókból a bizonyítványodat, hogy a Pásztor úr beoltott.

Ez több volt, mint a mennyit ki tudtam állani; engem a Dájcs doktor oltott be, ezt a baktergyereket meg Pasteur.

— Nyomorult, — kiáltám a világlátott bakterre, s elrohantam.

Dúlt arccal érkeztem a présházba: nem lehet ezen

a vidéken maradni a hol az, erdőben vadon legelésznek a bakterek, a kik Parisban jártak.

Bekocsikáztunk Tenkére, egyenesen a kuglizóhoz. Ott a segédjegyző és egy bérlő azon vitakoztak, hogy Boulanger ott volt-e Parisban most júliusban. Mikor nagybátyám engem bemutatott, rögtön nekem estek.

— No, úgy-e, ott volt Boulanger?

— No, úgy-e, nem volt ott Boulanger?

— Hogy tudjam én azt, kérem? Nem láttam soha Parist, s így júliusban, se voltam ott. Egy névrokonommal cserélnek össze.

— Vagy úgy? — s megvetőleg elfordultak. Rokonaim arca pedig egyszerre kiderült, nagybátyám titokban megszorította a kezemet és súgá: „Köszönöm.” Dájcs dobtor is odajött, s exkuzálta magát a kocsi miatt, hogy ő azt nem tudta, hogy nyilván a kocsis rosszul értett meg engem stb. stb. Egyszerre kedves ember lettem.

S azóta inkognitó, idilli boldogságban hallgatom a Parisban járt emberek heves disputáit és óriási mondasait.

AMSZTERDAM FELÉ.

Boros Samu íróársunk (a non scribendo), a ki a mennydörgős ménkü megbízásából már megint a magyar sajtót képviseli Parisban, azt mondaná, hogy a hollandi királyné egyenes meghívására utazott Amszterdamba. Sümegi Vilmos polgártársunk, a terézvárosi Gambetta, azt mondaná, hogy a németalföldi demokrata-kör meghívására jött ide. Én azonban, nem lévén nagy ember, egyszerűen megmondom, hogy a hollandi kormány meghívta a *Budapesti Hírlap-ot* a királyné koronázására s a lap engem bízott meg, hogy ez ünnepeken képviseljem.

Mi magyarok Hollandiával igen keveset foglalkozunk. A mit róla tudunk, ebben a három szóban foglalható össze: tisztaság, tulipán, kakaó. Ide tehát nyugodtan jöhet a tárcaíró, ezt az országot föl lehet még fődözni. Mert az említett három fogalmon kívül még van itt egy más dolog.

Utamat Bécsen keresztül vettem. De nem töltöttem benne több időt, mint a mennyi szükséges ahhoz, hogy az ember a Staatsbahnhofról átmenjen a Westbahnhofra. Fiakkeren mentem, mert Bécsben ez az egyetlen

passzióm. Három forintot adtam neki, mire a következő párbeszéd fejlődött ki köztünk:

- Ez kevés.
- Nem kevés.
- Ha én mondom, hogy kevés.

Odahívtam egy rendőrt és eléje terjesztettem az ügyet.

— Ön három forint tíz krajcárt fizet, — mondta ki az ítéletet a rendőr.

Nyilvánvaló, hogy nem akart nekem igazat adni, de viszont nem is akart törvénytelenül megfizettetni. Ez a szempont vezette.

— Helyes, — mondám, — a kvótát úgy sem emelhetitek, hát legalább emelitek a fiakkertaksát.

A rendőr szigorúan rám szólt:

— Ne nyilatkozzék az úr olyan dolgokról, mely a följobbvalóimat érinti.

Jónak láttam megszüntetni minden további diskussziót, mert a rendőr még föl találja függeszteni az alkotmányt és bekísér. Ez az osztrák alkotmány tudni illik olyan, mint egy kabát. Akkor függesztheti föl az ember, a mikor akarja.

Mialatt a Westbahnhofon vacsoráltam, megtudtam, hogy a bécsiek, a kik különben is egész nap esznek, a városháza pincéjében is kocsmát akarnak nyitni. Most éppen azon veszekednek, hogy szabad legyen-e ott magyar pezsgőt árulni? A községtanács ülésén ugyanis több józaneszű polgár fölszólt, hogy a magyar pezsgő sokkal

olcsóbb s majdnem olyan jó, mint a francia, s így nincs ok kizárni.

Pázmándy Dénestől megtanultam, hogy mindent meg kell írni, a mi csak eszébe jut az embernek, s így ajánlom, hogy a Westbahnhof restaurantjában egyék toulousei módra elkészített tojást. Kitűnő. Többet ér az egész bécsi kiállításnál.

Nem volt sok időm Béccsel foglalkozni, mert a kölni gyorsvonat előállt s mi Girardival elfoglaltunk egy szakaszt. Nem történt velünk semmi nevezetes Passzauig. Itt az igen udvarias vámőrök fölkeltek, ezer bocsánatot kértek, hogy fölkeltenek, de hát ez a határ és a törvény, s miután bocsánatot kértek — tovább mentek, a nélkül, hogy a kuffereinket megnézték volna. Hát akkor minek keltek föl?

Első állomás, a hol megpihentünk, Nürnberg. A reggeli nap arany sugaraiban úszott a soktornyú, érdekes régi város, mikor mi kiszálltunk. Az emberek nagyjából aludtak, a kik az utcán lődörögtek, azok is álmos bámulattal nézték a két idegent. Megfogytunk egy nürnbergi polgárt, hogy mit csinálna, ha most toppant volna be a városba?

— Sört innám.

A felelet egészen német, de nekünk nem passzol.

— De tegyük föl uram, hogy az orvos megtiltotta nekünk a sörivást.

— Akkor menjenek a gőzürdőbe.

— Ez már beszéd.

Találtunk is egy jó gőzfürdőt, a hol a masszőr

Németország legelső szaktekintélye gyanánt mutatta be magát, s Európa összes masszörjeit egyszerűen *susztereinek* nyilvánította, a mi kontárt akart jelenteni. Az elbizakodott férfiú Budapesten is járt, a fürdőket kitűnőknek, de a masszöröket szintén susztereknek találta.

Megnéztük a régi várat, mely a német császár tulajdona. Abban legérdekesebb a kízó kamara, hol össze vannak gyűjtve azok a kízó-eszközök, melyek hajdan Nürnberg város igazságszolgáltatását segítették elő. Több dolog ragadta meg itt a figyelmemet. Többek közt volt ott egy asztal magasságú kaloda: ebben tették ki a főpiacra azokat a pékeket, a kik túlságosan apróra sütötték a kiflit, peracet és zsemlet. Melléje volt akasztva mindjárt egy perec a tizenhetedik század végéről, a mely az inkriminált nagyságot mutatta. No, mondhatom, hogy az összes budapesti pékek kalodába kerülnének, s őszintén sajnálom, hogy ezek az alaptalanul barbárnak nevezett szokások kivesztek Európából.

Ott volt egy kettős nyakszorító, melybe a pörlekedő, össze nem féro házaspárokat együvé csukva kiállították. A deszkaalkotmányhoz egy pohár és egy kanál volt láncolva. Ezzel itatták és ezzel etették őket. Huszonnégy órai nyilvános pellengérezés után férj és feleség olyan jó barátok lettek, mint az esküvő napján. Soha többé nem veszekedtek.

Mutattak egy derék kis harapófogót, *a pletykázó asszony nyelvének kitépésére*. Az eltűnt századokban igen sok dolga volt e masinának Nürnbergben, de mint kísérom monda, most még több volna.

Szép dolog volt ott a mángorló. Egy embert hanyatt kötöztek és szeges mángorlóval végigsimogatták. Hogy ne ordítson, vaskörtét dugtak a szájába. Igen kevés ember lehetett, a ki az efféle enivalót szívesen fogadta.

Fent a toronyban, a kízó kamara fölött áll a híres *nürnbergi vasszűz*. A vasszobor, mely belülről szögekkel van kiverve. Szétnyitották, beleállították a szerencsétlen bűnöst és becsapták a szűz két ajtaját. A szögek rögtön kiszúrták a szemét és átdöfték a szívét. Aztán megnyílt alul egy csapóajtó és a boldogtalan lehullt egy földalatti börtönbe, élesre fent kaszák közé. Ha netán életben maradt volna, ezek végeztek vele.

A vas-szűz környezete is rémes. A régi hóhérok vörös ruhái a falakon, a pallosok, melyekkel a kivégzések történtek s a szék, melybe a kivégzendőt kötözték. Sőt van ott egy szobor: az utolsó nürnbergi hóhér feje. Rettenetes. Valóságos Medúza-fő. A mint ránézek, úgy érzem, mintha a vérem jéggé fagyyna.

A legkülönösebb, hogy mindezeket a borzalmakat egy tizenhat éves fiatal leány magyarázgatja az idegeknek.

Rövid puhatolódzás után kiderítettem, hogy egyenesen utódja a nürnbergi vas-szűznek. Elég csúnya hozzá.

A nyomasztó multságért kárpótolt a látvány a várból le Nürnberg városára.

Mintha a XVI. századra vetnénk egy tekintetet. A város egészen a régi. Földről eltűnnek a villamos közúti kocsik és a biciklisták, el a modern ruhájú embe-

rek s csak a csúcsíves házak és templomok maradnak meg s nagy művészi benyomást tesznek a nézőre. Minő nyugtalan és minő hangulatos kép! Két ház sincs egyforma s a mint nézed az ó-német várost, a maga teljes stilszerűségében, szintté várod, hogy mögötted kitárul a nagy vaskapu s megjelenik alabárdos csatlósaival a várúr, hogy levonuljon a polgárokat megkarcolni.

Még lent a városban megnéztem Dürer Albert szülőházát, melyben azóta oly sokan születtek, a kikiről nem beszél a történelem¹. Elmentem abba a házba is, a hol Hans Sachs született, sőt meglátogattam a Bratwurstglöckleint, Hans Sachs kedvenc kis kocsmáját, mely négyszáz éve áll fönn. Ettem is sült kolbászt káposztával s ittam fekete sört, miközben a pincér megmutatta Hans Sachs vaskupáját. Ebben az a nevezetes, hogy két pohár van benne. Ha Hans Sachs jó viszonyban volt a feleségével, egyből ittak, ha haragban voltak, szétvette a kupát s külön sörözött az asszony és külön az úr.

Ez a kis füstös, ódon kocsmá úgy van egy templom oldalához ragasztva, mint a fecskéfészek az eresz alá. Autentikus itt minden, az ember a legélvezetesebb ódon hangulatba ringathatja magát.

Egy baj van. Mindenütt Ansichts-kártyákkal üldözik az embert. Még a kínzó kamaráról is képes levelezőlapot kínálnak. A német posta jövedelmét milliókkal fokozta ez a betegség, mely terjed, mint egykor az influenza. Különböző tisztességesebb jövedelmi forrás, mint a pálinkaivás.

II.

Talán még emlékezik a figyelmes olvasó, hogy e sorok írója apró sült kolbászt evett Nürnbergben és káposztával, abban a kocsmában, hol egykor Hans Sachs ugyanezt ette ugyanezzel.

Ez Nürnbergben annyit jelent, mint Rómában lenni és pápát látni. Vagy még inkább, mint Nápolyt látni és meghalni. Mert a történeti nevezetességű apró kolbász oly rossz, hogy utána bátran meghalhat az ember.

Legközelebbi állomásunk Frankfurt volt. Ezt nem akarom fölfedezni, de nem hagyhatom említés nélkül, hogy itt van a kontinens legóriásibb fedett pályaudvara s e mellett oly kitűnő a beosztása, hogy mindenki azonnal megtalál mindent, a mire szüksége van. Mindenesetre fölötte áll a szolnoki állomásnak, a hol bármerre akar az ember menni, egy fakorlátot talál maga előtt. Ha el akar valahová jutni, át kell az utasnak másznia ezen a fakorláton; ha pedig átmászik, megbüntetik. A mászást nem helytelenítem, mert ma, mikor a tornászatot szigorúan tanítják, mindenki köteles a mászáshoz érteni; de helytelen az, hogy ilyesmiért fizessen az utas.

A budapestieket érdekelni fogja, hogy Girardi úrral Frankfurtban egy olyan helyre tévedtünk be vacsorálni, a hol a következő tartalmú cédulák heverték az asztalokon:

Tilos a zsidóknak

e helyiségben tartózkodni. Itt nem kapnak semmit.

Ez a kocsmá a *Kölner Hof* a pályaudvarral szemközt. Mikor beléptünk, a vendégek vizsga szemekkel néz-

tek ránc. Mikor helyet foglaltunk s a plakátokat elolvastuk, megtudtuk, hogy miért? Mondhatom; hogy kínos helyzetben voltunk. Ha zsidónak néznek, a legnagyobb botrányra lehettünk elkészülve, mert arra el voltunk tökéelve, hogy nem fogjuk szégyenletesen elhagyni a helyiséget. Kellemetlen csönd volt, pincér nem mutatkozott. Körülnéztem. Tisztességesen öltözködött, külsőleg; egészen intelligens urak álltak ott. És én éreztem magamban, hogy itt mégis barbár levegőben vagyok, a hol mint éhes utast borjúhús helyett ütlegekkel traktálhatnak. A németek brutális emberek s az antisémitizmust argumentumok helyett ökölcsapásokkal szokták érthetővé tenni.

Végre úgy látszik, abban állapotok meg, hogy ha egyszer idetévedtünk, becsületes antiszemiták vagyunk s ebben a hitben azzal a nyájassággal, melyre a porosz csak képes, egy pincér közeledett. Sajnálom, hogy Vázsonyi Vilmos, a kültelki Demosthenes nem volt velem, mert ez esetben rövid szónoklat után a vallási türelmetlenségről, röptünk volna mind a ketten kifelé. Így az úgy prózailag, bár kényelmesebben intéztetett el, mert megvacsoráltunk és fizettünk.

Vacsora közbeni mellénk ült egy porosz, a ki megtudván kilétünket, nyájasan biztosított, hogy ne féljünk, meg fognak védelmezni a szlávok ellen. Aztán annak a nézetének adott kifejezést, hogy Prága szép város, mire én megjegyeztem, hogy semmi közöm hozzá. A min ő elbámult, de aztán méltóztatott tudomásul venni, hogy Magyarország fővárosa Budapest. Tovább menvén kijelentette, hogy nem lehet magyar bort venni, mert a

zsidók hamisítják. Lám a rajnai bort milyen tisztán kapni, mert évszázadok óta ugyanama borkereskedő patrícius családok kezében van, s ezeknél becsület dolga, hogy ne hamisítsák.

Ellene vettem, hogy mit akar a zsidóktól? Menyivivel rosszabbul néznénk ki, ha a borunkat a francia vezérkarra bíztuk volna.

A mire a porosz nagyot nevetett és megjegyezte, hogy bizony Henry alezredest ő sem fogadná el borkereskedőjének. S itt áttért a jó úr a franciákra, a kikről a legnagyobb megvetéssel beszélt Henry esetét a francia hadsereg krahjának nevezte. Biztosra vette, hogy a franciáknál minden csak papíron van meg! most is, mint 1870-ben. Micsoda adatok állhatnak a francia vezérkar rendelkezésére, mikor a titkos kémiszolgálatokat végező osztály élén évek óta olyan alak áll, mint Henry, a hamisító? S a porosz mindezt bizonyos kárörömmel mondta el, melyet nem tudott elrejteni. Aztán elkezdett dicsekedni a porosz hadsereggel. Állításai közt a legvakmerőbb az volt, hogy a poroszok az összes határszéli *francia* erődítéseket titokban aláaknázták, s csak egy gombot kell megnyomni a straszburgi várban, s az összes várak a levegőbe repülnek. A mire nyugodtan megjegyeztem, hogy ez mind semmi. Mi magyarok Prém József, a rettenthetetlen főmérnök vezetése alatt aláaknáztuk Szentpétervárt, s orosz háború esetén a muszka főváros repül, — épp úgy repül, mint a francia határszéli erődítések.

Erre a porosz kifizette hét krigli sörét és távozott.

Másnap reggel utaztam tovább Köln felé, azon a bájos Rajnavidéken, hol lovagvárak és Vilmos császár emlékek költői rendetlenségben váltakoznak egymással a parton. Kölnben meg sem álltam. Csak éppen a vonatról köszöntem a hatalmas dómnak, de már nem volt idom megvárni, hogy visszaköszönjön. Repültem tovább az amszterdami direkt villámvonaton. Semmi nevezetes eset a vasúton, ha csak az nem, hogy egy gazdag amszterdami zsidó ezzel a meglepő kérdéssel fordult hozzám:

— Mondja csak: mikor lesz báró Herzog Péterből?

Rövid habozás után így feleltem:

— Majd ha Bánffy még egy választást csinál.

A mit ő nem értett meg és én jobbnak láttam meg sem magyarázni.

Szeptember 3-án délután 4 órakor elővettem a hollandi kormánytól küldött igazolványomat. A hollandi határon voltunk és jöttek podgyászt vizsgálni. Emmeriknek hívják a határállomást. Mikor az igazolványomat meglátták, vámőrök és vasutasok levették sapkájukat, körülvettek és tisztelegtek. Én, a helyzet magaslatán állva, azonnal *cercle-t* tartottam és úgy a fináncoknak, mint a vasutasoknak általános fizetésfölemelést Ígértem. Az mindenütt hat. Mint népszerű ember távoztam Emmerikből, a hova mint ismeretlen nulla vonultam be.

Szélalmok, esti tájkép tehennel, szénakazlak, gyönyörű zöld rétek és a réteken végighaladó vitorlás-hajók; üdvözöllek édes Hollandiám.

HOGY MULAT A HOLLANDUS?

A hollandi flegma is afféle európai babona, mint a bécsi kedélyesség. Mert ha flegma az, hogy az embert bottal ütik az utcán, mivel nincs sárga nyakendője, vállszalagja és kalappántlikája, akkor kedélyesség az is, hogy Schönerer és Lueger úr nyílt parlamenti ülésen gazembernek és pojácának nevezik egymást. Az egyes fogalmak nagyot változtak rövid idő alatt.

A hollandi lassan jött bele a *svungba*, hanem aztán irtóztatóan repült. Mikor én megjöttem, csak a zászlók és díszítések viseltek sárga színt. Másnap a sárgaság terjedt az asszonyok ruháin. Harmadnap megjelent az urakon. Ugyanakkor az idegenek is kénytelenek voltak sárgaságba esni, különbeni inzultálások terhe mellett.

Estefelé Amszterdamban mindenki a Kalverstraat, a *Dam* (dom) s a királyi palota felé hömpölygött. Az ezen a vidéken levő városrész szűk utcáiban láttam lezajlani életem legbolondabb jeleneteit. Nem olyat, hogy hatszáz diák és hatszáz cocotte összeáll és zajos tréfáikkal majd fölvetik a várost, a közönség pedig nézi. Itt mindenki tombolt. A legtisztességesebb családok, apa, anya, lányok, fiúk, ismerősök ötven-hatvan főnyi cso-

portokba álltak s hollandi nemzeti dalokat énekelve járták be a várost. És ilyen csoport nem egy, nem tíz, de kétszáz, háromszáz üvöltött egyszerre és söpörte végig az utcát. Ha melletted elmentek, erős kezekkel azonnal belódítottak a csoportba, ott két markos lány jobbról-balról lefogott, s hurcoltak magukkal, míg véletlenül le nem maradtál valahol, agyoncsigázva, pozdorjává törve. Valami öt hollandi dalt sikerült így megtanulnom, s rövid egy órai praxis után már úgy bömböltem, hogy a legöregebb heringkerskedők is meglepett csodálattal néztek rám. Bizonyára én voltam az első hun-szittyta tüdő, mely Amszterdam utcáin ilyen hanggyakorlatokat végezett.

Ha két ilyen csoport az utcán nem tudta kikerülni egymást, akkor összefogóztak s mint a bolondok, kezdtek egy helyben ugrálni és körben forogni. Az utcasarkakon csöndesen bagózó rendőröket is minduntalan lekapta egy csoport a tíz körméről és megtáncoltatta. S a rendőr, félretéve minden nagyképűséget, ugrált és teletorokkal ordított.

Voltak nagy csoportok, melyek katonákból és lányokból álltak. Megjegyzendő: tisztességes lányokból. Hallatlan, hogy micsoda pokoli zajjal vonultak ezek végig az utcán. Elül egy dobos, vagy tíz dobos és egy tucat trombitás, fújva valami nemzeti marsot, utána a többiek, vagy a királynét éltetve vagy énekelve. A katonák mindegyikének a csákóján egy kis égő lámpás, üvegjén a királyné arcképével. Képzeltető, micsoda zűrzavar uralkodott egy olyan utcában, melyben egyszerre harminc ilyen kompánia toporzékolt.

De a multság fénypontja a pávatoll, melyet ezenel ajánlok Ős-Budavára figyelmébe. A pávatollait száz meg száz ember árulja az utcán s az emberek bárom krajcárjával veszik. Miért? Ez a hollandi konfetti. Ezzel boszantják egymást az emberek, még pedig úgy, hogy egymás orrát piszkálják. Hihetetlenül multságos foglalkozás ez s én, a ki egyideig mint ostobaságot lenéztem, annyira belejöttem s oly passzióval csináltam, hogy egy este vagy száz darab pávatollat elhasználtam. Mert az a vicc a dologban, hogy a csiklandozott egyén elkapni igyekszik a pávatollat, a mi gyakran sikerül is. A legkomolyabb urak, valóságos belső titkos sajtkereskedők és nyugalmazott gyarmati miniszterek is üzük ezt a pávatoll-játékot. Nem akarok pávatollakkal ékeskedni, de mondhatom, hogy vagy kétezer hollandust megcsiklandoztam s csak száz esetben tudták elcsípni a tollamat. És hogy tudnak kacagni ezen a tréfán! A könny kicsordul a szemükből és az oldalukat fogják. Általában a hollandi hajlik a vidámságra s roppant jóízűen tud nevetni, — mint a gyerek. Engem is kinevettek, mikor a kávéházban a pincért *gargon-nak* szólítottam. S én tőlem! azt kívánták, hogy komoly maradjak, mikor a *Versicherings-Gesellschaft-ot Verzekering-Macscsapij-nak* nevezték.

A hollandus nyelvben az a furcsa, hogy ha kezembe veszem az *Allgemeen Handelsblodet-et*, egészen jól megértem, ha pedig valaki hollandusul beszél hozzám, annyit értek belőle, mint a pápuák nyelvéből. Száz szavuk közül kilencvenöt elferdített német szó hatását

teszi rád, — de próbáld ezt egy hollandusnak megmondani, dühbe jön. Azt megengedi, hogy a német elferdített hollandus nyelv lehet. De a hollandus nem úgy ejti ki, mint a hogy kiírja s ezért nem érted meg. Ő sem ért egy szót sem a németből, ha direkt meg nem tanulja ezt a nyelvet. Csodálatos, hogy egy ilyen hatalmas fajrokon mellett egy német dialektust beszélő nép ennyire önálló, független országot tudott csinálni s megtudta őrizni a németétől teljesen elütő karakterét, *Nicht rauchen* ez hollandusul *neet rooken*, *Bierkeller per Flasche und per Glas* hollandusul *Beerhelder per Flesch en per Glas* — és ők erre a csekély eltérésre egy királyságot alapítottak!

Képzeljék el, hogy Konti József, a jeles zeneszerző, a ki a Lajost *Lajósnak*, a pajkost *pojkosnak*, s a pezsgőt *pözsffének* mondja, ezen az alapon azt követelné, hogy hasítsák ki neki külön királyságot Somogyvármegyét.

És a nép legzajosabb jókedve közepett is megőrizte szeretetreméltóságát. Semmiért sem haragudott meg, akárhogy taszigálták és tiporták is. Egyetlen ezer volt szerencsém az amszterdami csöcselékhez: azon az estén, mikor a kikötőben a tűzijáték volt. Alkonyatkor odaindultam, hogy a sajtó számára föntartott hajón elhelyezkedjem. Furakodtam a tömegben előre, de egyszerre megakadtam. Se előre, se hátra nem tudtam menni.

S ott álltam egész este egy matrózcsapszékekből részegen kiözlött tömeg prédájául. Ordítottak, rúg-

dalóztak, a férfiak állát ököllel felütötték, az asszonyokat ölelgették, csókolgatták, ittasan dőlingéztek s pálinkás, bagós lehetetüket odafújták mindenkinek az arcába. Kínos egy este volt ez, ott a sötét parton, százezer ember közé ékelve, ökölcsapásokat kapva és osztogatva, hallgatva az asszonyok jajgatását, a gyermekek sikoltozását és a férfiak káromkodását. A kabátom egyik szárnyát leszakították és a cipőmet rongyokra taposták. Végre valami hatvan tisztességes ember csapattá alakult, hangos kiáltásokkal figyelmeztette az asszonyokat, hogy szegődjenek utánuk s nekiindultak a tömegnek, utat törni kifelé. Legelül négy férfi revolvért forgatva kezében. Utána a kis gárda, hatalmas boxolással. A dolog olyan volt, mint mikor a tengerben az áramlat folyik. Ezeren és ezeren álltak bele az áramlatba, oldalt mindenütt férfiak, a kik folyton verekedtek a csöcselékkal s belül az asszonyok. Így valami húszezer ember távozott onnan egyszerre . . . s eljutottunk a város csöndesebb helyeire.

Ezt az egy esetet kivéve, a jókedv kankánjában is mindig megőrizték a rendet, soha kihágás nem volt. Pedig rendőr nagyon kevés volt látható a legzajosabb esteken is. A hollandi, hiába, fegyelmezett nép.

Az amszterdami zajt különben már a királyné is megsokalta s bevonulása estéjén a lapokban szólította föl a közönséget, hogy a királyi palota környékén ne lármázzon, mert ő aludni szeretne.

A fölhívás eredményéből különben láttam, hogy aznap nagyon kevés hollandi olvasta a lapokat.

HOLLANDI ÉLMÉNYEK.

Fulladjon meg a notredamei toronyőr, ha még egy tárcát írok Hollandiáról. Megnyugtatósomra szolgál, hogy Török Aurél annak idején sokkal hosszabb közleményeket írt az ainokról, e kihalóban levő ázsiai emberfajról, a nélkül, hogy valaha az ainokat látta volna. Én legalább láttam a hollandusokat,

De ígérem, hogy ez a tárca lesz az utolsó. Ezután, mint böles kukac, kimászom a hollandi sajtból.

A Teleki-téren talán nem fogják elhinni, de azért kijelentem, hogy Hollandiában minden ember minden nap megmosdik. Ott a legkisebb gyerekek sem sírnak a mosdatásért s nekik nem ünnep az., mikor a mosdást a mama elengedi. Első reggel, hosszú út után még fáradtan pihentem ágyamban, zörgetnek hatkor. Ki az? A mosóné. Nekem nem kell. Az mindegy, csak nyissam ki az ajtót. Kinyitottam. Tessék fölkelni. Miért? A szobát mossák. Azt bizony ne mossák.

— Hogyan, — kiáltott a szobaleány, — ön ebben a piszokfészekben akar lakni?

(Ez se látta még a dombóvári állomás éttermét.)

— Ugyan hagyjanak aludni!

— De kérem, mynheer, a szoba tegnapelőtt óta nem volt mosva!

És ezt szörnyűködő hangon mondta. Ki akartam lóditani őket, de: 1. erősebbek voltak, mint én, 2. a mosóné már fölszedte a szőnyegeket, az ura kihordta a bútort és leszedte a képeket.

A folyosón elhelyezett dívánra feküdtem s néztem, hogy mi történik. Olyan locs-pocsot én otthon még a fürdőszobában sem csinálok. Szappannal mosták meg még a falakat is. Azután a vizet spongyával fölszedték s az utcán kifacsarták, az egész szobát száraz lepedőkkel feltörülgették — s rendben volt.

Eszembe jutott a pesti takarítás: óh asszonyok. Ha a szekrények alá nézel, látod, hogy oda évek óta nem nyújtottak be seprőt. A zongorára bármikor ráírhatod az ujjaddal az ideálod nevét. És azt a pár porszemet, melyet a szobalányaink keservesen összeszednek, mely ünnepeles méltósággal rázzák ki az ablakon a törlőrongyból! Így integetett hajdan a vár csipkés ormáról Bouillon Gottfriedné ő nagysága, mikor férje a keresztes háborúba vonult. És a bacillusok, melyek orvosaik tanácsára magaslati légkúrára vonultak szekrényeink tetejére: ott késő, zavartalan öregséget érnek.

Nálunk mindenki magasabbra hivatottnak tartja magát, mint a mivel foglalkozik. Ez alól szobalányaink se kivételek.

A mosóné, a nagymosás, ez futó baj, sötét lúgos felleg, mely gyorsan átsiet fejünk fölött. Igaz, hogy

nagymosáskor csodálatos ételek kerülnek asztalomra, de hát az természetes, hogy ilyenkor a mosóné kedvenc eledelei s nem az enyémekek nyomulnak előtérbe. Hanem ez csak két napig tart, — a szobalány mindig él és uralodik.

A hollandi szobalány sem ideáalom. Ez meg kiül-dözne a világból az örökös tisztogatásával. Valóban, ebben az országban az utcaseprők olyan általánosan tisztelt intézmény lehet, mint a régi rómaiaknál a Veszta-szűzek voltak.

Itt az emberek úgy vannak nevelve, hogy a narancshéjat, almacsutkát, szivarvéget szemetesládákba rakják. Egy szál gyújtót nem dobnak el az utcán. Nincs rá eset, hogy egy hollandus dinnyehéjon elcsúszva, kitörje a lábát. Ha valaki minden áron nyakát akarja szegni, a nagy utcai ládákból kell neki az ehhez szükséges dinnyehajat kikeresni. Karikás bátyánk bolondnak fog tartani, ha azt mondom, hogy még a kisebb étterme-
ket is naponként mossák, sőt kétszer is. Ilyenkor az; ott levő vendégek az asztalra rakják a lábukat, melyen oly fényes cipő van, hogy a nyakkendőmet látom megkötni benne. Van is dolguk az utcai cipőtisztogatóknak. Néme-lyiknél elővételi díjat kell fizetni, hogy az ember egy kis tisztogatóhoz jusson.

A hollandusoknak ebbe a nemzeti betegségébe üt-
köztem akkor is, mikor az amszterdami Rembrandt-ki-
állítás akartam megnézni. Szent áhítattal léptem a mú-
zeumba, hol a halhatatlan mesternek száz festménye és
kétszáz rajza van a tulajdonos európai szuverének szíves-

ségóból összegyűjtve. Föl voltam fegyverkezve a hollandi kormánytól kapott belépőjeggyel s egyenesen a múzeumi igazgató elé vezettem magamat.

Igen szívesen fogadott, de látszott rajta, hogy nagy zavarban van.

— Nem lehet látni a kiállítást — monda fejcsóválva.

— Miért? Hisz ön látja., hogy ez a jegy följosít engem rá, még mielőtt a királyné megnyitná.

— Látom, látom. A jogát nem is tagadom. De más itt a baj.

— Mi?

— Ön előtt talán nevetségesnek látszik, pedig egészen komoly.

— Micsoda?

— Uram! Ma vikszoltattuk föl a padlót, s addig nem akarunk senkit bebocsátani, míg a királyné meg nem nyitja.

— Nem nézhetném meg mezítláb? Én szívesen megoldom saruimat.

Nevetett, majd fölkiáltott:

— Ön egy eszmét adott nekem. Van két pár újdonatú scheveningeni fürdőpapucsom. Ha nincs ellenére, gyékényből font papucsban fogjuk megnézni.

Így is történt. Halkan csoszogva jártuk be a művészet templomát, melynek csöndjét alig mertük beszélgetéssel megzavarni. Még most se merem. Hallgatok. De nem hallgathatok el egy gondolatot. Vájjon mely

nemzet dicsőségét hirdeténe Rembrandt, ha véletlenül — magyarnak született volna? Hisz akkora mesterek, mint Munkácsy és Zichy Mihály, ebben a században kénytelenek voltak külföldre menni. S csak az ő erős érzésükön fordult meg, hogy megmaradtak magyaroknak. Rembrandt korában hasonló körülmények közt elvesztek volna ránk nézve.

*

A messze idegenben található magyar nyomok iránt mindig érdeklődni szoktam. Így föltűnt Amszterdam falain egy színes plakát *Hongorsch ballet* (magyar ballet) fölirattal. A plakáton meztelen hasú cigányok vad lábfcamokat vittek véghez. A hirdetés egyik sarkában egy úr arcképe ékeskedett, ezzel a fölirattal: *Imprezario Semmel*. Azonnal láttam, hogy ezt a *Semmel*t a Dob-utcában sütötték. A truppa az orfeumban működött. Magyar parasztnak voltak öltözködve, de a táncukat már ösmertem a budapesti állatkertből, hol a dahomeiek mutatták be sokkal szebben. Különben Semmel úrnak igaza van, mert a jó hollandusok tomboltak az elragadtatástól, de bizonyára csodálkoztak, hogy ezeknek a vad magyaroknak miért nincs karika az orrukban. Azt hiszem, ha én ott kijelentettem volna, hogy a magyarok háromemeletes, villamosan világított házakban laknak, olvasnak, írnak és villával esznek, — a hollandusok, mint világbolondítót, azonnal a Zuiderseebe dobtak volna. Derék betyár-honfitársaim különben egymás közt németül be-

szélnek. Ez megerősítette azt a gyanúmat, hogy budapestiek.

Scheveningenben a kurhausbarban találtam Horváth Jóska bandáját, mely ott nagy népszerűségnek örvendett. Ez volt praxisomban az első külföldi cigánybanda, mely nem magyar mágnásnak öltözködve kezelte a vonót.

Mily bosszantó volt, mikor tavaly Berlinben egy Magyarország nádorának, vagy Erdély fejedelmének öltözködött ripacsos fickót láttam tányérozni a söröző németek közt. Horváth zsinóros kék kabátba, fekete lajbiba és fekete szalonnadrágba bujtatta a legényeit, ő maga pedig frakkban muzsikált. Horváth már évek óta Berlinben tanyáz, onnan jött Scheveningenbe is a jól esett hallanom, hogy nem romlott el úgy, mint a párisi cigányok. Sőt a magyar nótákat (vagy a program szerint *Hongorsche Wijze*) remekül játszsza. A fizetésükön kívül a gazdag hollandusoktól egy kis mellékkeresetük is van. De hercegnéje még egyiknek sem akadt. A hölgyeknek különben, a banda egybehangzó véleménye szerint, a nagybögs tetszik legjobban, — a banda legosonyább tagja!

Scheveningenben ösmerkedtem meg Van Houtennel, a kakao-királylyal (ad notam: vasútkirály). Mondhatom, hogy némi elfogódással töltött el az a gondolat, hogy mennyivel többen élvezték Van Houtent, mint Shaksperet, a miből következik, hogy kakaóban nagyobb sikereket lehet elérni, mint az irodalomban.

Odaléptem hozzá s kérdem:

— Van Horaten?

— *Nincs* Houten, — felelt ő nyugodtan, — már fölhagytam az üzlettel.

. . . Egyebet nem is beszéltem vele. Sőt tán ezt se, nem emlékszem már rá

BARANGOLÁS ÉSZAKOK

Ezelőtt egypár esztendővel Turóc-Szent-Mártonról Liptó-Szent-Miklósra utaztam s írtam róla egy tárcát azon cím alatt: *Barangolás északon*. úgy látszik, nem bíztam benne, hogy valaha még északabbra is vetődöm. És íme, most itt ülök a krisztianiai Grand Hotel hetvenkettedik számú szobájában (tehát jó magasan), kinézek a fjord zöld vizére és töröm a fejemet, hogy mit adjak címül a tárcámnak. Kétségtelen, hogy Krisztiania jóval északabban fekszik, mint Liptó-Szent-Miklós s így említett korábbi utazásomnak én tulajdonképp csak hangzatos címet adtam, a nélkül, hogy északon valósággal jártam volna. Ezt elismerve, kijelentem, hogy az északról szóló eddigi tárcáimat meg nem történtnek tekintem s valódi, hamisítatlan, hatóságilag ellenőrzött és hivatalos pecséttel ellátott északi tárcáimat csak ezután fogom megírni.

Régóta tanulmányozom, hogy a különböző nemzetek hogyan szoktak utazni s rájöttem, hogy legokosabban utazik az angol. A francia úgy indul el a leghosszabb útra is, mintha a boulevardra menne sétálni. Kemény,

fehér ing, sötét kabát és világos nyakkendővel. Ennek eredménye az, hogy már az ötödik állomáson csupa piszok lesz, panaszkodik, el van keseredve, szenved és meg van törve. Nem jut el messze. A németnek fő törekvése, hogy meglássék rajta, hogy ő most utazó. Ha északra megy, Nansennek öltözködik, ha délre megy, Stanley ruháját ölti föl, ha vadászni vagy az Alpok közé indul, Teli Yilmos kosztümjébe búvik. Főtörekvése, hogy rendes viseletétől minél elütőbb, rá nézve minél szokatlabb gúnyába bújjék s rengeteg kényelmetlenséget vesz a nyakába, de viszont roppant élvezi az utazói nimbuát, mely őt körülveszi. Az angol kitalál valami burleszk, de kényelmes, könnyű ruhát, s abban végigutazza Európát, semmit nem törődve vele, akármilyen gúnyos hatóval kísérik is az utcai gyerekek Párisban vagy Berlinben. És az angolnak igaza van, mert ezeket a sárga porköponyegeket és fehér fátyollal átkötött sisasokat ezer meg ezer angol végigsétáltatja évenként a kontinensen, s a szárazföldi lakók végre is belenyugszanak és elfogadják. Sokkal nagyobb bátorságot tanúsít Podmaniczky Frigyes báró, a ki évtizedek óta jár önkomponálta ruháiban egymaga Budapesten, s nem törődve a sok csufolódással, ragaszkodik a kockás szövetekhez. Ezzel a vasövetkezetességgel új vallást alapíthatott volna.

Én tehát mindenkinek az angol módszert ajánlom. Öltözzék minél egyszerűbb és kényelmesebb, de olcsó ruhába.

Ezzel elindulhatunk.

Cél: egyelőre Stockholm. Ok: hírlapíró-kongresszus. Első állomás: Berlin.

Mindig különös érzés fog el, mikor Kémetországon keresztül robogok, s egymásután olyan városokat látok, melyekről soha egy sort se olvasok a német lapokban, pedig nyolcvan—kilencven—százhusz—százhatvanezer ember lakik bennük. Mennyi német! Mily óriási vagyton, mily óriási kultúra, mekkora hatalom; ha egyszer egy olyan erős akaratú vasember, mint a német császár, egy cél érdekében valami nagy eszmét lehelve bele, megmozdítja ezt a jól szervezett tömeget: az egész világot elgázolhatja vele. És ez a határozottan, könyörtelenül, kíméletlenül, minden kétséget kizárólag *német* birodalom miatt nem akarja megengedni, hogy mi itthon annyira magyarok legyünk, a mennyire csak lehet? Miért jön hegyibénk a gyárvezetőivel, gépészeivel, munkásaival, színészeivel? Miért nyújtja ki hatalmas kezeit, telhetetlen markát a mi németjeink után? Hát nem olyan ez, mint mikor a fényben és pompában élő milliomos lemegy az utcára a szivarvégeket összeszedni sí azokból vág dohányt magának? E sorok íróját a vígszínházi tüntetések alkalmával a berlini lapok megtették (hozzátehetem: teljesen alaptalanul) főrendezőnek s elnevezték főkra-kélernek. Természetes tehát, hogy a kongresszusra utazó porosz kollégáim (kik közt néhány jóbarátom van) nagy kíváncsisággal vártak, hogy veszekedjenek velem. Világos, hogy én a főntebbieket teljes nyíltszívűséggel elmondtam nekik is, hozzátéve, hogy egy ilyen hatalmas nemzettől (bocsánat, erre magyar szó nincs) *smucigság-*

nak tartom, ha olyan távoli gyöngé ágacsok után, mint az erdélyi szászok kinyújtják a kezüket. Ezekből nekik abszolúte semmi hasznuk, minket pedig meggyöngítenek. Pedig az ő érdekük is, hogy itt egy erős, tiszta, magyar nemzeti állam legyen, mert ha a mi kezünkben egyszer kiesik a vezetés, akkor ők egy irtóztató szláv falankszszal állnak szemközt, mely az éjszaki Jeges-tengertől az Adriai-tengerig terjed. Mi csak kis egér vagyunk, de az oroszoknak nagy szolgálatokat tehetünk. A Lido egy rongyos homokzátony, de ha egy napon elsüllyedne, a tenger viharos árja a nagy, büszke, szép Vencét elsöpörné. Nekünk a néniét szövetség becses, bár elsenyedünk: a katonai teher alatt, de ismerjék el, hogy Magyarország is fontos pozíció rájuk nézve, de csak addig hasznos, a míg magyar marad.

Talán udvariasságból (a németek makacsok és nem igen lehet őket valamely irányból kizökkenteni), de sokan elfogadták szerény argumentációmat és megkötötték a békét.

Két év előtt firkáltam már egyetmást Berlinről, azóta nevezetesebb változás nem igen történt. I. Vilmos császár szobrával lett a város gazdagabb. Kár, hogy nem áll valami nagy téren. A mögötte levő házak szárítják egy kicsit. A mellékalakok harciasak, a díszítés csupa ágyú, kard, golyó, puska. Itt örökké csak a háborút dícsőítik. A katonai iskolákban a szobrászatot kötelező tantárggyá kellene tenni, hogy ezt a sok hadi szobrot szakképzett művészek csinálhassák. A két Humboldt és Schil-

ler szobra ugyancsak köznapi, szürke figura a harmad- és negyedrangú tábornokok marciális impozáns figurái közt. Eszembe jutott: ha egy Berlinben felnőtt ember Budapesten körülnéz, milyen gyáva nemzetnek tarthatja a magyart, hogy egyetlen hadvezér-szobra sincs, — csak a budai vág a hadászat körébe, az is közkatonát ábrázol, íme: A mi dicsőséget a magyar vitézség szerzett, azt mind az osztrák tábornokok vágták zsebre. Vigaszunk az, hogy legalább a vereség szégyene isi az övék.

Katonai látnivalók dolgában legelső helyen áll most Berlinben Kossak és Falat lengyel festők körképe, Napóleon 1812-iki visszavonulásából a berezinai katasztrófa, A régi Szedán-panorámát is mutogatják még mindig. Infámis rossz. Valóságos Szedánja a német panorama-festésnek.

Berlin a parancsok, rendeletek, útbaigazítások és fölvilágosítások városa. A porosz bürokrácia rengeteg nagy lehet, s létjogosultságát akarja bebizonyítani azzal, hogy a porosz állampolgár minden lépésének szabályozására kifundál egy rendeletet. Azt hiszem például, hogy ki van adva, hogy a porosz tanító köteles reggel nyolc órakor, még pedig a jobb lábbal fölkelni. S csak az fájhat a bürokratáknak, hogy nem tudnak egy akkora ágyút kitalálni, melynek pukkanása az egész országban meghallatszanék, mert akkor ez a fölkelés egy ágyúlövésre, egy pillanat alatt megtörténhetnék. Rend van itt szépen. Ha vasúton megérkezik az ember, s a perronra lép, egy negyedórát kell a táblácskák elolvasásának szén-

telnie, hogy tudja mily föltételek mellett szabad a pályaudvart elhagynia. S miután már elővette a jegyét, átnyújtotta, jobbra fordult, balra kitért, az előírt lépcsőn fölment, a megparancsolt garádicson lement, a rendőrtől átvette a bérkocsi számát, a kocsit megkereste, s beleült, letörölve verejtékét elmondhatja: kétségtelen, hogy Berlinben vagyok, mert őt közeg kezén mentem át, a kik bizonyítják.

Óh, te kedves Parisom, a hol az orleánsi pályaudvarra megérkezve, a kutya sem törődött velem. Magam nyitottam ki az ajtót és raktam a perronra a podgyászomat, s a kéklúzos citoyenek oly közömbösen sétáltak el mellettem, mintha (a köztársaság nevében) azt gondolták volna: mulass jól, fiam, érezd magadat otthon Parisban, tégy, a mit akarsz, hisz tán neked is van egy kis eszed! Fogtam egy hordárt, a ki kivitte a podgyászomat, átmentünk a síneken (ezért Berlinben legalább is fölakasztják az embert), kimentünk a legelső ajtón, a melyik nyitva volt. . . S egyszerre beleolvadtam a nagy tömegbe. Senki sem vigyázott rám. Senkise ellenőrzött. Tudomást se vettek rólam.

Berlinben (különösen a pályaudvarokon) van egy csomó ajtó, a melyekre rá van írva: *Ausgang*. Van egy sereg ajtó, a melyekre rá van írva, hogy *Eingang*. Helyes. De most van egy tömeg ajtó, a melyekre ez van ráírva: *Kein Eingang*, vagy: *Kein Ausgang*. Jó, hát ott nem megyek be, vagy ott nem megyek ki. De mindig megdöbentem, mikor egy olyan ajtóval kerültem szembe, a melyen *semmiféle fölirat nem volt*. Istenem! Én jó Iste-

nem! Mi a rendeltetése ennek az ajtónak? Ausgang-e ez, vagy Eingang? Avagy talán kein ausgang, sőt pláne kein eingang? Mibe ütközöm, mit követek el, hány évet kapok és mit fizetek, ha én most ezen az ajtón be-, vagy pláne kimegyek? Ilyen tépelődéseknek örvényében hempereg az ember s végre is szemlesütve ott hagyja az ajtót, a nélkül azonban, hogy biztosra vehetné, hogy nem ütközött semmiféle fennálló szabályrendeletbe.

Nagy dolog a porosz rendszer, de évszázadokon keresztül fejlődött ide. Van azonban egy ember Magyarországon, a ki ezt magától kitalálta. Ez nem más, mint Szöllösi Antal máramaros-szigeti úr, a ki épp oly kevésbé bizván a lakosság intelligenciájában, mint a porosz hatóságok, az istállójára nagy betűkkel kiíratta, hogy *istálló*, a kutyaóljára, hogy *kutyaól* s a házára, hogy *lakóház*. Ez valóságos lefőzése a poroszoknak, de mindenesetre elérte vele azt, hogy a járókelők azonnal tisztában voltak vele, hogy melyik házban lakik a gazda s melyikben a kutya. Csak azt nem tudtuk, hogy erre vonatkozólag a máramaros-szigetieknek még külön írásbeli információk keltenek.

Ha azzal a felületességgel ítélnök meg Berlin erkölcsseit, a melylyel némely német zsurnaliszták Parist kritizálni és lesújtani szokták, igen kedvezőtlen véleményben kellene lennünk a spree-parti Athénről. De mi tudjuk, hogy az éjjel-nappal az utcán hemzsegő öt-hatszáz női alak nem Berlin asszonyvilága, s igazságtalanok, sőt ostobák lennének, ha ebből Németország fővárosának morális sülyedtségére következtetnénk. Mesebeszéd, hogy Paris a

romlottság metropolisa. Semmivel sem rosszabb, mint Berlin. Sőt a francia bűneiben is graciózus (s ezért tán veszedelmesebb), a mit a poroszról nem lehet elmondani. Ehhez a kérdéshez tartozik az a hecc, mely mostanában egy Berlin nevű berlini pap ellen folyik, a ki körülbelül azt jelentette ki a szószékről, hogy Berlinben nem lehet megházasodni, mert alig találni nőt, a kiben a lány legfőbb erénye, az ártatlanság megvolna. A derék lelkiatya alighanem elvetette a sulykot, de mindenesetre jellemző, hogy a papok ily kíméletlen modorban üzennek hadat a főváros képzelt vagy valódi erkölcstelenségének.

Különben nem csodálnám: ha az asszony nép gyöngb része elromlanék. Az összes gárdaezredek Berlinben állomásoznak s ezek a világ legszebb katonái. A tisztek remek példányai a férfúi erőnek, mind megannyi dalia. És már sokkal udvariasabbak, barátságosabbak, mint a nagy diadalmas háborút követő esztendőkbén, a mikor (mint hallomásból tudom) nem lehetett elviselni a sértő gőgjüket. Ma már Berlinben civilek is mernek monoklit, viselni, a nélkül, hogy tagjai volnának valami külföldi nagykövetségnek. Azelőtt ez a katonatisztek monopóliuma volt. De a hősök generációja előregeedett, meghalt, s már csak mérsékelt számmal szolgálnak azok, a kik dörögni hallották a gravelottei ágyukat. Az új nemzedék szerényebb, mert még nem csinált semmit, de ha a császár int, kétségtelen, hogy nagy dolgokat fog művelni. Egyelőre megelepszik azzal, hogy mikor parádés marsot csinál, irgalmatlanul vagdalja sarkát a kövezethez, a mitől minden porosz szív földobog büszkeségében.

Végső akkordnak hagyom a következőket: a Friedrichsstrassében, Berlin legnagyobb és legélénkebb utcájában, felnőtt emberek tele torokkal kiabálva árulnak ilyen című röpiratokat: *Judenlaus im Kristenpelze* és *Der Wampyr* (egy zsidó bankár karrierje). A harmadik zsidóellenes röpirat címét leírni tiltja a szemérem.

— No, idegen úr! Hát nincs elég szabadság Poroszországban?

STOCKHOLM

Stockholmot, Svédország fővárosát, gyakran hallottam az észak Velencéjének nevezni.

Részemről mindig nagy barátja voltam a hasonlatoknak. Megbocsátottam, ha szerelmes költők kedvesüket a csillaghoz hasonlították. Vidáman mosolyogtam, midőn ifjú hölgyek, a kiket az utcán megszólítottam, engem a majomhoz hasonlítottak. Derült lelki nyugalommal fogadtam, mikor ötödik gimnazista koromban irt első verseimre egy vidéki szerkesztő az állatvilágból vett és rám alkalmazott hasonlatokkal felelt.

De az észak Velencéje dühbe hozott.

Ugyanazon a jagon Sárbogárdot a nyugat Tisza-Roffjának és Lőcsét az észak Fehértemplomának lehetne nevezni.

Tagadhatatlan, hogy mind a két város, úgy Velence, mint Stockholm, sok víz közt fekszik, de annyira egyéni mindegyik, annyira különbözik a másiktól, hogy ez a hasonlat csak olyan embertől eredhet, a ki egyik várost sem látta.

A város egy része nagyon hasonlít Budához, a királyi várral és várkerttel. Ezt maga a svéd király mondta e sorok írójának. Én természetesen nem tiltakozhattam ez ellen, mert Buda csak nyerhet e hasonlattal.

A svéd hallgatag, tiszta, jól termett, erős, pirosarcú, rokonszenves nép. Modora udvarias, finom, ő maga vendégszerető. Az utcákon nem igen csap zajt, még a gyermekek is csöndesen játszanak.

Csak akkor lángol föl az arca, mikor a katonái masíroznak zeneszóval. Az a láng a régi dicsőség pírija. Stockholmban, egyetlen régi templomban, a hol XII-ik Károly is eltemetve nyugszik, *hatezer* zászlót mutogatnak, melyet a svédek mind az ellenségtől foglaltak el. Itt hát szeretik a katonát. Százan meg százan kísérik, mikor különösen a királyi kastély elé vonulnak, az őrséget föl-váltani. És a legények szépek, daliásak, jól masíroznak és elegánsan tartják magukat.

A katonakultusz azonban nem annyit jelent, hogy főlöskézes katonaságot tartanak. Ezt nem cselekszik. A rendes katonaság csekély. Tanító, tanár, iskola, emberbaráti intézet van sok. Említették is büszkén, hogy ezer berukkoló újonc közül legfőljebb három-négy nem tud írni-olvasni. A civilizáció ilyen magas fokára sem Németországban, sem Angliában nincs példa. Boldog ország, mely szerencsés helyzete következtében messze esik az európai érdekharcoktól, a nagyhatalmi politika veszedelmeitől, s üdvözülhet a maga fölfogása szerint, nem szól bele senki a dolgaiba.

Oszkár király sem játszik mindig katonásdit. Ha

Vilmos császár egyszer Berlinben civilben mutatná magát, az a halálozási statisztikában nagy mozgalmat okozna, mert legalább hatvanezer németet megütne a guta bámulatában. Oszkár király ellenben mindig civilben jár. Lehet, azért, mert ő nem Isten kegyelméből, hanem Napóleon kegyelméből uralkodik. Azzal akarja, jelezni a különbséget a Bernadotteok és az ős-dinasztiák közt. És nemcsak megjelenésében, hanem modorában is emlékeztet a polgárkirályra,

Mikor az újságírók tiszteletére az operában díszelőadás volt, a király is ott ült egy alacsony földszintes páholyban. Az első fölvonás végén int egy a földszinten ülő frakkos úrnak, odahíjja, kezét fog vele, s az egész fölvonásközt átbeszélgeti vele. Nagyhatalmi fogalmak szerint ez a frakkos úr csak kamarás, föllovázmester és herceg lehet. Volt pedig, ez az úr Hjalmar Löcken, egy krisztianiai ellenzéki újság szerkesztője. Képzeld el, nyájas olvasó, hogy a mi királyunk a bécsi udvari operában odainti Inczédi Lászlót és tizenöt percig beszélget vele. Másnap a monarchia hatszáz lapja Inczédit kandidálja, legkevesebb külügyminiszternek. Stockholmban ezt a jelenetet egészen természetesnek találják, s Löcken barátunkból soha sem lesz külügyminiszter.

Beszélik, hogy a király sokszor, mikor az utcán kocsizik, megáll, ha ismerőssel találkozik s elbeszélget vele.

*

Stockholm egyike Európa ama ritka városainak, melyekben lefekvéskor nem kell a gyertyát elfűjni, még

pedig amaz egyszerű okból, mert meg se kell gyújtani. Éjjel tizenegykor egy kicsit besötétedik, ez tart éjfél után egyig; ekkor már virrad. De mikor legsötétebb van, akkor is bátran olvashat, irhát az ember lámpavilág nélkül. Valahányszor rongyos embert; láttam az utcán, mindig az jutott eszembe: ez bizonyosan gázgyári részvényes. Ez az örökös világosság meglehetősen izgatja az embert. Az éjszaka egy különös, félelmes, misztikus dolog. Homályba borul minden, a mit az ember napközben lát s e sötétséget képzeletünk ijesztő árnyakkal népesíti be . . . Itt, e csöndes távoli országba lépve, e nyomasztó árnyak elmaradtak tőlünk. Ott hagytuk őket a tengeren túl, ama nagy, népes, forrongó kontinensen, a hol a hatalmas nemzetek küzdenek a létért, hol milliók tespednek a nyomorban és az éhezőket katonai parádék muzsikájával altatják. Nehéz, sötét árnyak ezek: a kontinensen lakó ember súlyos gondjai. Itt mindig világosságban fürdünk . . . és mégis megdöbönt, fölizgat az éj elmaradása . . . semmi se figyelmeztet a megpihenésre, a lázas munkában való szünetelésre, az alvásra, a halálra ... a természet mintha megszűnt volna foglalkozni velünk, elvonván tőlünk a nagy intő jelet, az éjszakát. S addig el se tud aludni az ember, a míg táblákkal és duplafüggönyökkel egy kis mesterséges éjszakát nem csinál a szobájában.

Egy magyar kollégám titokteljes arccal jön hozzám és így szól:

— Fürödtél már?

— Nem.

— Gyere, menjünk együtt, nagyon különös dolgokat beszélnek.

— Mit?

— Azt, hogy itt nők fürdetik a férfiakat.

— Ezt megpróbáljuk.

A Kyddar-hotel közelében volt egy meleg fürdő. A pénztárban egy abszolút svéd ült. Semmiféle más nyelven nem beszélt, csak svédül. Kerestünk egy relatív svédet, a ki tudott pár szót németül.

— Fürdőt kérek.

— Minőt?

Őszintén szólva, rösteltem megmondani, hogy mi hozott ide, s azért így kezdtem:

— Van a stockholmi fürdőknek egy specialitása...

— Igen, — szólt hidegen a relatív svéd, — nálunk öreg asszonyok masszíroznak . . .

— Valóban? — mondáin én, szintén hidegen, — ilyen fürdőt kérek.

És adott. A fürdő folyosóján öt-hat negyventől hatvan évig terjedő, a skandináv mitológiából kikelt óriás nő állt. Egyikük katonásan előlépett, elkészítette a fürdőt egy kabinban, aztán bejött s úgy megmasszírozott, hogy minden csontom kimozdult a helyéből, s kulcs-csontom lecsúszott a csípőmbe s most nem tudom a mellemet bezárni. Eszembe jutottak azok a szakértő, jó tenyerű magyar kenő-asszonyok, a kik már akkor kigyúrták a nyavalyát apáink testéből, mikor az orvosi tudomány még nem találta föl a masszírozást. S a svéd

amazon olyan objektíve és anyailag bánt velem, hogy megszületett csecsemőnek éreztem magamat, a kit fürösztének.

(Hanem azért, szerény nézetem szerint, gentleman nem vehet nőül olyan asszonyságot, a ki jelen van ott, a hol idegen urak fürdenek.)

NORVÉGIAI KALANDOK.

— Norvégia a legboldogabb ország a világon. Ott minden embernek mindennap megvan a fazekában a maga *fjord-ja.*, abba bele teszi a krumplit, fölforralja, megeszi és meg van elégedve. Ha fürödni akar, ott a sok víz. Ha korcsolyázni akar, ott a sok jég. Ha nincs pénze, ott a sok külföldi. Ha fázik, ott a sok erdő. Sőt ott a sok kék róka, fehér medve és vörös nyest is: akármelyikből csinálhat magának bundát. Az eljárás egyszerűen az, hogy a norvég a rókát kiveszi a bőreből és bele bújik maga. A rókát, mint praktikus ember, futni hagyja, mert az két hónap múlva friss bundával tér vissza ...

— Ezt már nem hiszem.

— Nem? Hát nem hallottál soha olyan gyíkról, melynek a farkát levágják és újra kinő?

— Gyík az más, mint róka.

— Persze más. Éppen azért a rókának a bőre nő ki s nem a farka. Ha gyíkkal ilyen csoda történhetik, mért volna ez abszurdum a rókánál?

— Ez igaz. Folytasd.

— A norvég olyan bátor ember, hogy a fenevadat

is mind háziállatnak tekinti, mert ő vadabb a jegesmedvénél is . . .

A vonat fűtyölt és megállt. Abbahagytam fölvilágosító megjegyzéseimet, melyeket egy felnőtt festőművészhez intéztem a stockholm-krisztiániai gyorsvonaton. Az ajtó zördült, egy magas, szőke leány lépett be, letette a kalapját, kigombolta a nyakánál a blúzát, levetette a keztyűjét és körülnézett.

— Szép lány, — monda a piktor, — de az orra kissé el van rajzolva.

(Hosszú volt, az igaz.)

— Ne beszélj magyarul, mindjárt sejteni fogja, hogy róla beszélünk.

— De hisz nem érti.

— Hiszen azért udvariatlanság.

E pillanatban a lány kalapja lecsúszott a földre, fölvettem és visszatettem a helyére.

Szigorúan tekintett rám.

— Ösmer ön engem? — kérdé tiszta németséggel.

— Nem.

— Akkor hogy meri a kalapomat fölvenni?

— Bocsánat ... ez kötelességem . . . udvariaság ... én lovagias nemzet tagja vagyok . . .

— Külföldi?

— Igenis.

— Akkor tanulja meg, hogy ismeretlen nő semmiféle ruhadarabjához semmi köze. Addig, a míg én magam nem kérem.

Fölemelkedtem, megmondtam nevemet, foglalko-

zásomat és lakóhelyemet. Csak azt hallgattam el, hogy már háromszor beoltottak és hogy nő vagyok.

— Ön tehát ösmerkedni akar? — monda ő, megrázva a kezemet.

— Határozottan.

És hogy ezt bebizonyítsam, megsimogattam hosszú, fehér kezeit. Talán negyedszer, vagy ötödször húztam végig munkától megkérgesedett becsületes tenyeremet a kezén, mikor ő megragadta a csuklóm.

— Gyere! — szólt keményen.

Kivitt a kocsi folyosójára s lemutatott, a mély völgybe.

— Látod? — kérdé.

— Mit?

— Azt a fjordot.

(Ez hát a híres fjord? Megemltem kalapomat, mert első ízben volt szerencsém hozzá.)

— Látom.

— Nos, ilyen van Norvégiában ezer. Ebbe foglak belefojtani, ha engem és gyermekeimet elhagysz.

Meglepetésemben, hogy el ne essem, megkapaszkodtam a vészfékbe. (Megjegyzem, hogy Norvégiában a vész is, meg a fék is sokkal nagyobb, mint nálunk.)

— Önnek tehát gyermekei vannak? — lihegtem alig hallhatóan.

— Nincsenek. De lesznek! — kiáltott, merőn rám szegezve tekintetét,

— Úgy van! Lesznek! — kiáltám lelkesen és megakartam csókolni a kezét.

Visszalökött.

— Múltadat szeretném ismerni, Hjalmár.

— Kérem, Jánosnak hívnak.

— Jól van, Hjalmár, beszélj!

Őszintén szólva, sohasem hallottam, hogy Jánost norvégül Hjalmárnak hívják (még Hjánosnak inkább), de elvégre ez mindegy.

Egy kissé gondolkoztam, hogy mit beszéljek neki, aztán habozás nélkül magamévá tettem lord Byron életrajzát, kihagyván belőle a Missolonginál való meghalást és kissé mérsékelvén a szerelmi kalandokat, Függelékül elszavaltam Pósa Lajosnak *A bécsi kéz* című politikai költeményét, mely élénken rosszalja a hatvanhetediki kiegyezést és azt mondtam, hogy ez egyike ama szerelmi verseimnek, melyek már régen a magyar halhatatlanok sorába emeltek.

Legjobban tetszett neki a vers, melyet magyarul szavaltam.

— Vége? — kérdé!

— Igenis.

— Isten veled, Hjalmár, nem lehetek a tied.

— Miért, Ingeborg?

— Mert alapszabályaink értelmében csak olyan férfúnak lehetek a felesége, a ki még sohase szeretett.

— Miféle alapszabályok?

— A norvég nők *Fram* című egyesületének alapszabályai értelmében.

Kezdtem belemelegedni.

— Légy nyugodt, Ingeborg, — szavaltam bariton-

hangon, — szerelmesnek soha sem voltam szerelmes, csak olyan apró, két-három hónapig tartó viszonyaim voltak ...

— Nyomorult! Távozzék! — és nagyot topantott.

— Távozzék! — kiáltott.

Könnyű azt mondani, hogy távozzék, de mikor elől is fjord, hátul is fjord, középén meg egy robogó gyorsvonat.

Visszavonultam a kupéba.

Ingeborg (ha én lehetek Hjalmár, lehet ő Ingeborg) ekkor kieresztette a haját, felsőtestével kihajolt az ablakon és kezeit a világos norvég éjszakába kinyújtva tördelte.

Fölugrottam és a homlokomra csaptam.

Hol láttam én efféle jelenetet? . . . Megvan! Márkus Emiliától Ibsen Nódrá-jában.

Egyszerre világosság gyúlt az agyamban. Mindent megértettem.

A norvég nők Ibsennek az áldozatai.

A norvég nők kötelességüknek tartják, hogy olyanok legyenek, mint Ibsen hősnői.

Így rontotta el Ibsen ezeket a józan életű, komoly, házias, nyílt eszű északi asszonyokat.

Igen egyszerű dolgokat nagy, drámai mozdulatokkal, ibseni modorban, páthoszszal, keserű humorral vagy egyes cinikus köznapiasággal intéznek el.

Ibsen elrontotta őket. Ilyenek ők, már csak hazafias kötelességből az idegen forgalom érdekében is, nehogy

a külföldi, kikötvén Norvégia kies partjain, csalódottan így kiáltson föl: „Ibsen egy közönséges szédelgő. Az ő női alakjai nincsenek seholl!”

Íme, Ingeborgnak mi lett volna a kötelessége? Vagy azt mondja, hogy: „Ön tetszik nekem, uram, s szívesen látom szerény házikómban egy falat iramszarvas fricandóra és egy pohár fjordra.” Vagy pedig pofon üt, hangsúlyozva, hogy ő nem vén, hanem becsületes, s behívja a kalauzt, hogy dobjon ki.

E helyett ő eljátszotta velem egy norvég drámának a töredékét. Ez az új norvég iskola.

Hátha még megtudta volna azt, a mit én oly gondosan eltitkoltam. Azt, hogy házas ember vagyok.

Akkor tört volna még csak ki az ibseni dráma.

Először beledob engem egy feneketlen fjordba. S aztán képes arra, hogy Budapestre rohan egy másik fjorddal, s hú nőmet is belefajtja.

Mily szerencse, hogy a mi asszonyainknak Ibsennel szemben semmiféle nemzeti kötelezettségeik sincsenek.

BUKARESTI DOLGOK.*

A bukaresti lapokban nagyon nyájas dolgokat olvasunk Budapestről. A mennyire csak lehet, kicsinyítik fővárosunkat; a Duna nekik hitvány víz, a házak csúnyák, az emberek gorombák, a világítás rossz, — szóval letesznek bennünket a sárga földig. Vigasztalhat bennünket az a körülmény, hogy a saját királyukról épp ilyen komisz hangon írtak. A mit nem csudálok. Nem őseiktől szállt rájuk örökségképp a királyság, nem is szentelik meg egy ezredév nagy hagyományai, hanem úgy kapták ajándékba az európai hatalmaktól. Nem tekintenek föl rá tisztelettel s ennek nyíltan kifejezést is adnak.

Mert Romániában korlátlan sajtószabadság uralkodik. Ki lehet ott írni mindenkiről mindent, de leginkább a királyt lehet büntetlenül bántalmazni. Van egy pár antidinasztikus és köztársasági lap, mely I. Károlyt folyton mint idegent tárgyalja, a ki teljesen alaptalanul nevezi magát Románia királyának.

A vezetőférfiak talán azért tűrik mindezt, mert nem tartják veszedelmesnek. Hisz Romániában oly kevés

* Károly román király budapesti látogatása alkalmából íratott.

az írni-olvasni tudók száma, hogy a nyomtatott betűnek majdnem semmi hatása nincs a népre. Ott írhatja valaki a legmagasztosabb és legaljasabb dolgokat, a nép nagy tömege nem vesz róla tudomást. Épp úgy, mint a nálunk lakó román nép. Bár a magyar zsarnokság alatt nyögő ronlán nép, akár mint munkás, akár civilizáltság tekintetében, nagyon fölötte áll a romániai népnek, az itteni román intelligencia pedig sokkal különb, mint a romániai. Nem is szeretik oda túl az erdélyi románát, csak nyíltan, mi előttünk. Titokban dühösek, ha előlük elveszik a különböző állásokat s nem szűnnek meg áskálódni egy ilyen jövevény ellen.

A napokban egy rettenetes ember látogatott meg. Kicsi, görbe és fekete volt. úgy nézett ki, mint egy szalonkabátba bujt giliszta. Bemutatta magát, hogy ő egy bukaresti lap munkatársa s engem ismer tavalyról, mikor ott jártam. Persze, nagyon szívesen fogadtam s meghívtam az újságírók lakomájára.

— Nem mehetek el, — felelt sötéten, de láttam, hogy szeretne ott lenni, mert enni végre is jó dolog, még annak is, a ki republikánus.

— Ugyan ne okoskodjék. Miért ne jöhetne el?

— Mert nem mehetek el semmi olyan ünnepségre, melyet Károly király tiszteletére rendeznek.

— És miért?

— Mert az én lapom antidinasztikus és republikánus.

Csodálkozva néztem végig a kis emberen és magamban fölsóhajtottam, hogy ha valaha dinasztiát ala-

pítanék, vajha ilyen ellenségeim lennének, mint a milyen a tisztelt előttem ülő.

— Mondja csak uram, miféle dinasztíát óhajtana Románia számára?

— Semmifélet. Mi elvből antidinasztikusak vagyunk.

— Érettnek tartja ön Romániát a köztársaságra?

— Miért ne? Az intelligencia elég érett rá.

— Úgy? Tehát egy köztársaság az intelligencia számára? Talán a nagyherceggel az élén, mint az operettben? Nem tartja ezt bolondságnak? Hisz ez Románia pusztulása volna.

— Ne vegye olyan komolyan. Ez a program mindenestre a legkiabálóbb, s ez a fő.

Egy percre azt hittem, hogy a kiadóhivatallal s nem a szerkesztőséggel állok szemben. Mint jó barátok váltunk el, de ő oly rosszakaratú dolgokat irt Budapestről, hogy jónak látom őt leleplezni.

Épp ma egy éve tömegesen volt szerencsém Bukarestben ezekhez az urakhoz. Bukarest a mi királyunkat várta, s én már két nappal előbb lementem. Mikorra elértem, a Rabagasok teljes működésben voltak. A mozgalmat megindította az, hogy a diadalkapukon magyar zászlók voltak. Összesen az egész; városban valami harminc. Nem akkorák, mint egy kapu, nem is voltak nagyon szembetűnően kibontva, — de a mozgalom megindítására éppen elégségesnek mutatkoztak. S a magyar zsarnokság ellen az erdélyi kérdés kicsiny tőkéjéből élők táborában megindult az izgatás. Az utcán árujni kezdték Lu-

kács és Rácز máig is friss egészségnek és jó étváagnak örvendő magyar királyi vértanúk arcképét.³ Ezek voltak az elsőrendű vértanúk, ezeknek egész lap jutott. A másodrendű vértanúknak, vagyis azoknak, a kik államfogházainkból meghízva bár, de törve nem távoztak, már meg kellett elégedniök azzal, hogy öten-hatan jutottak egy lapra. Megtörtént, hogy az elárusító együtt árulja a a mi királyunk, a román király és a vértanúk arcképét. (Ez az igazi vegyeskereskedés!) Azután jöttek a kolozsvári memorandum-pör alkalmával fölvevett fotográfiák. Minő különös hatást tettek rám ezek a képek, rám, a ki ott voltam Kolozsvárott, mikor ezek a képek készültek. Rám, a ki tudtam, hogy Lukács úr a törvényszék elnökétől kierőszakolta, hogy fegyverek közt kísérik a tárgyalásról a fogadóba, mert élete nem biztos. Holott az utcán csak román parasztok voltak, a kiket a liga pénzén csöditettek oda. Rám, a ki láttam, hogy a Hungária-fogadó erkélyen várta a menetet az apparátusával a *bukaresti fotográfus*. A ki láttam, hogy Lukács, az utcába bekanyarodva, megállította a fegyőröket és odakiáltott a fényképezőnek: „Most!” Itt hallottam először, hogy egy fotográfus így szóljon a klienséhez: „Kissé *barátságaltanabb* arcot tessék vágni!” A mi Lukácsnak szólott, a ki itt öltötte fel először azt a mártír-arcot, melyet később olyan nagy sikerrel használt. Mindezt hangos kiabálás közt árulták az utcán.

Sőt azt hallottam, hogy egy kirakatban valami szemetet tettek ki, s alája írták: *kenyér a szegedi állam-*

* Rácз úr csak az idén halt meg.

fogházból. De ezt már nem láttam. Annyi azonban bizonyos, hogy sokkal érdekesebb lett volna azt a kenyeret kiállítani, *melyet a romániai paraszt eszik,* s a melyet a szegedi kenyérral bizonyára egyetlen vértanú se cserélt volna el.

A király megérkezése előtt való napon népgyűlés volt a *Hotel Daciá-ban,* épp a hol laktam. Legnagyobb-részt tanulók voltak jelen. Tárty: *A magyar zászlók el-távolítása.*

A népgyűlés át akart alakulni tüntető körmenetté, de a rendőrség szétoszlatta. Sturdza pedig megígérte nekik, hogy középük lövet, ha zavarognak. Nem is pisszent senki. S alig húzta ki a király a lábát Bukarestből, öt perc múlva a magyar zászlók már le voltak szedve, hivatalosan. Mire a diákoknak eszükbe jutott letépni, már egyet se találtak.

Nálunk még ma este, a román király távozása után huszonnégy órával is vígan lobogtak a román zászlók a kivilágított városban. Egy-egy óriási román lobogó szinte súrolja az utcákon hemzsegő rengeteg tömeg fejét. Egy rántással lent volna. De senkinek eszébe sem jut. Nagyon helyesen.

Mert hát tetszik tudni, mi urak és gavallérok vagyunk, a kik megbecsüljük a vendégeinket. S mikor Károly király tegnapi este százezer ember éljenkiáltásai és hatalmas palotasoraink közt a vasútra robogott, lehetetlen, hogy a nép helyes érzékét, politikai iskolázottságát és fegyelmeztségét ne csodálta volna.

SZOFTA-VILÁG.

A héten találkoztak azok az urak, a kik huszonöt év előtt Budapesten a híres törökbarát tüntetéseket csinálták, melyek akkor hónapokon keresztül foglalkoztatták az európai közvéleményt. Szerbia 1876-ban az orosz biztatására fegyvert ragadott, hogy lerázza a török igát. Csernajevo orosz tábornok volt a szerbek fővezére, s a hadseregük is tele volt orosz tisztekkel. Mindenki tudta, hogy ez a nagy keleti háborúnak csupán előjátéka s utána következik a nagy dráma, melyben az orosz fog mint főhős föllépni. Ez izgatta a magyar közvéleményt. Az orosz ellen való gyűlölet lángra lobbantotta a török barátságot. A török, melynek Európába történt bejövetele a legnagyobb csapás volt nemzetünkre, egyszerre testvér lett; szemben az oroszszal, mely csak a közelmúlt időkben kötözött meg bennünket, hogy átadjon az osztrák hóhérnak. Törökországban még volt erő, hogy a szerbek lázadását leverje. A hosszú szolgaság elaltatta a szerbek régi hősi erényeit, s a török Fabius Cunctator, Abdul Kerim Alexinácánál, Derventnél, Djunisnál könnyen elgázolta a függetlenségi törekvéseket. Ebben nagy

segítségére volt neki Csernajev tábornok, egy valóságos Bum-Bum generális, a ki napóleoni proklamációkat bocslátott ki, de a hozzávaló győzelmek elmaradtak,

Csernajev úr Djunisnál úgy elfutott, hogy Belgrádban alig tudták megállítani, s Magyarország örömmámorban úszott.

Természetes, hogy ebből az örömmámorból az ifjúságnak is ki kellett venni a maga részét, s a jogászság elkezdett forrongani. Utána forrongtak a medikusok, majd a technikusok. Végül lázba jöttek a gimnazisták.

Én akkor a budapesti piarista gimnázium hetedik osztályának rögzös küszöbét tapostam, nem túlságosan fényes sikerrel, a mi különösen a matematika, fizika és német nyelv gyöngye kalkulusaiban nyilvánult. De mivel Somhegyi Xav. Ferenc provinciális, Trautwein Nep. János igazgatónk név- és születésnapján mint ünnepi szónok és alkalmi versíró, diákhangversenyen mint főrendező, az önképzőkörben mint fő-főkritikus, fordító, novellista és titkár élénk és zajos tevékenységet fejtettem ki: tanárain kedveltek, s jobb osztályzatot adtak, mint a minőt megérdemeltem volna. Csak az¹ öreg Trautwein, a ki a hittant és a német nyelvet tanította, nem viseltett irántam elnézéssel, két okból. Először nem titkoltam abbéli nézetemet, hogy a német nyelv kötelező oktatását gázságnak tartom, a piarista gimnázium igazgatói állásával pedig összeférhetetlennek tekintem azt, hogy ő az apácák templomában németül prédikáljon. A második ok még súlyosabb volt. A mi hittankönyvünk ugyanis ez volt: *Wappler, A katolikus egély tankönyve.*

(Egély alatt *religió* értendő.) Egy harminc-negyven soros mondatokkal laboráló, magyarra rosszul fordított, nehezen emészthető német könyv. Wappler úrnak a hetedik osztály számára készült könyve a materialisták tanáival, különösen Darwinnal és Büchnerrel foglalkozik. De nehogy a materialista tanok ifjúi lelkünket megmérgezzék, az ő tételeik nagyon röviden, egyszerűen és világosan voltak előadva, s utána jött Wappler úr homályos, hosszadalmas és magyartalan cáfolata. A minék az lett az eredménye, hogy a materialisták tanításai a fejünkben maradtak, ellenben a Wappler cáfolatai minél hamarabb elpárologtak. Specialiter rajtam történt meg, hogy egy ilyen gonosz tantételt úgy elfűjtam, mint a pinty, s ekkor hirtelen megálltam.

— No édes fiam, — biztatott Trautwein.

Hallgattam.

— Halljuk a cáfolatot.

— Bocsánat igazgató úr, azt nem tudom.

Az igazgató szép rózsaszínű arca elsápadt.

— Maga nem tudja az egyház ellenérveit? — rikácsolta.

— Bocsánat, én a Wappler ellenérveit nem tudom.

— Miért?

— Húszszor elolvastam hangosan, nem vagyok képes megtanulni.

— Mars, a helyére! Tercia. Majd gondoskodom arról, hogy az ilyen hitetlen fráterek ne rontsák itt a levegőt.

Megszeppentem, s elmentem az osztályfőnököm-

höz, a ki kitűnő ember és tanár volt (neki köszönhetem, hogy ma is tudok valamit latinul és görögül).

— Maga rossz fát tett a tűzre, — ezzel fogadott, — az igazgató egész ebéd alatt maga ellen dühöngött. Tanári konferencia elé fog kerülni. Mit csinált tulajdonképp?

Elmondtam neki a dolgot, s még hozzátettem:

— Nagyon sajnálnám, tanár úr, de én a konferencia előtt kénytelen volnék kijelenteni, hogy ha így tanítják a hittant, mindnyájan mint atheisták fogunk távozni a piaristáktól.

Az lett a vége, hogy Trautweinhoz rendelték bocsánatot kérni, s az lett az eredmény, hogy az öreg Wappeler cáfolatait negyedrészükre redukálta. Így ugyan semmi értelmük se volt, de legalább be tudtuk vágni.

Mint utólag értesültünk, azért nem kerültem tanári konferencia elé, mert egy öreg, derék pap, a kinek legnagyobb tekintélye volt kartársai előtt, kijelentette, hogy *ennek a fiúnak igaza van*.

Képzzelhető, hogy mikor az ifjúságot elfogta a tüntetési láz, mennyire aláhanyatlott a szorgalom a piarista gimnáziumban is. Soha annyi szekundát az atyák ki nem osztogattak. A mint az utcára kiszabadultunk, a könyvet zsebrevágtuk, s rohantunk tüntetést nézni vagy az Újvilág-utcába, hol az orvosi egyetem és az *Arany sas* fogadó állt, vagy a Szabadi-kávéház elé (most fiúme), vagy a Komló-kocsmába (Gránátos-utca). A 6-ik, 7-ik és 8-ik osztályban Trautwein mindennap kihirdette, hogy a kit a tüntetésen rajtakapnak, azonnal kicsapatik. Sohse

felejttem el, mikor Weinberger reggel nyolc helyett háromnegyed kilenckor állított be a német órára, s azzal mentette magát, hogy a katonaság nem eresztette át a kordonon s neki a Vámházig kellett lekerülnie. Én meglehetősen népszerű alak voltam a diákok közt, mert Tóth Béla és Ziska Gábor révén (a kik a megelőző évben még a piaristákhoz jártak, most már elsőéves egyetemiek voltak) direkt ismeretségbe jutottam Szücs Patai és Lukács Gyula joghallgató urakkal, a kikre mi úgy néztünk föl, mint a nubiai párdúcra, mely semmi szín alatt sem hajlandó gyáva nyulat szülni. Ziska és Tóth Béla bevitték a Szabadiba, melynek hátsó szobájában nemcsak a hazát mentették meg, hanem makaóztak is. Itt mutattak be Szücs Gyulának, A Pátri atyailag végignézett remegő alakomon.

— Mi vagy, gólya?

— Patikus.

(Jogászt nem mertem füllenteni.)

— Hány esztendő vagy?

— Tizenhét.

— Jól van, fiú. De ha itt kártyát látok a kezében, úgy váglak kupán, hogy még a dédunokád is arról koldul.

(Pátri nagyon vigyázott, hogy a makaózás nagyobb arányokat ne öltjön, s különösen, hogy a gólyák bele ne keveredjenek.)

Természetes, hogy e nyájas biztatás után szent félelemmel tekintettem Pátrinak a piszénél is piszébb orrára, s mindig bizsergett a kupám, valahányszor izmos

ökleit megpillantottam. A figyelmeztetés különben fölösleges volt, mert tisztán hazafias buzgalomból lézengtem ott, s megbotránkoztam azon, hogy e szent helyen profán kártyajátékot üznenek.

Ettől kezdve benfentes ember lettem a szofta-tüntetésekben s hordtam a híreket a diákoknak a hetedik osztályba.

Volt mit beszélni.

Laubheimer (pap) rektor egyszer odaüzent, hogy a tüntetések rendezésére alakult hatvanas bizottságból küldjék oda a két leghiggadtabb fiatalembert.

Felküldtek a nagyságos úrhoz Gyeviczkeyt és Latinovicsot (most főispán). A rektor képéből kikelve egy irott plakátot mutat nekik, mely aznap jelent meg az egyetem fekete tábláján s fölszólította az: ifjúságot, hogy a török konzulnak adandó fáklyást-zene tárgyában ekkor és ekkor gyűlésre jöjjön össze. Ilyen könnyelműség, olyan meggondolatlanság, amolyan szamárság, hogy az ifjúság politikába ártja magát, lázító proklamációkat tesz közzé, a helyett, hogy tanulna.

Latinovics veszi a proklamációt, elolvassa, aztán fogja a rektor tollát s szól:

— Bocsánat, nagyságos úr, de én még nem vagyok aláírva.

S ezzel odafirkantván nevét, átadja a tollat Nyeviczkeynek.

— Te se vagy még rajta, pajtás.

Gyeviczkey is odakanyarította a nevét, még le is itatta, aztán meghajtották magukat s eltávoztak. Meg

se várták, hogy a rektor előterjeszse óhaját, mely abból állt, hogy ne tartsák meg a gyűlést és a fáklyászenét.

Ekkor Pauler Tivadar jogkari dékán Lukács Gyulát hívatta. Elmondta, hogy az egyetem díszje, az ifjúság lelke, szíve, büszkesége, akadályozza meg a fáklyászenét.

— Nem lehet, kegyelmes úr.

— Miért?

— Mert éppen rám van bízva az indítvány benyújtása.

— Annál könnyebb. Ne nyújtsa be.

— Annál nehezebb. Mert mi már megállapodtunk abban, hogy aki az indítványt ellenezni meri, hazaáruló gazember s orosz zsoldban áll.

— De mégis.

— Kegyelmes uram, engem a világon csak egy ember tud kapacitálni: Szűcs Gyula.

— Hát küldje ide Szűcsöt.

— Elfelejtettem megmondani, hogy Szűcs Gyulát pedig a világon senki se tudja kapacitálni.

Ekkor Tisza Kálmán hívatta őket magához. A város forrott, csoportulások, tüntetések voltak folyton. Az orosz konzul lakását rendőrök strázsálták. Az osztrák diplomácia meg volt ijedve.

Tiszához tizenhatan mentek föl.

— Nem mint miniszterelnök szólok önökhöz, hanem mint ősz hazafi a fiatal hazafiakhoz. Ne tartsák meg a fáklyászenét.

A fiúk nem tágitottak. Végre csak annyit kérdeztek:

— Betiltja-e kegyelmes úr, ha mi nem táगतunk?

— A míg a törvényes korlátok közt mozognak, nincs jogom betiltani.

Harmadnapra, Bécsből jött intés folytán, mégis betiltotta. Azonnal hat fiatalember sietett a várba, Tiszának éppen a rendes fogadó órája volt. Nagyurak, püspökök ültek kint a váróteremben, de a hat fiút rögtön bebocsátották.

— Excellenciád kötelezte magát, hogy nem fogja betiltani.

— Hja ifjú barátaim, ha én valakinek megengedem, hogy szivarra gyújtson, abból nem következik, hogy megengedem neki, hogy a házamat fölgyújtsa.

— Kegyelmes úr . . .

— Elég. Nem fogom tűrni, hogy önök egy idegen hatalom kereskedelmi ügynökével (a török konzul) konspiráljanak.

A fiúk le voltak forrázva, de Lukács Gyula mégis odafelelt:

— Elég szomorú, hogy Magyarország miniszterelnöke három napig nem tudja a szavát megtartani.

Kint ezt mondta egy bús magyar:

— Meglássátok, ez még közénk lövet.

— Hát aztán. Miniszterek buknak, jönnek-mennek, de a magyar ifjúság örök életű.

Ekkor kezdődtek aztán az óriási tüntetések, a mikor a Thaisz-huszárokat (még nem voltak olyan kemény le-

gények, mint manapság) letaszigáltuk a lóról s tüntetünk mindaddig, a míg valakinek eszébe jutott: egye meg a fene a fáklyászenét, vigyünk inkább díszkardot Abdul Kerimnek.

. . . Rám nézve ez élénk korszaknak az az eredménye lett, hogy vagy négy elégségest vittem haza. De a hittanból kitűnőm volt, hála a fertály-Wapplereknek.

TARTALOM.

Itthon.

	Oldal
Az utazásról.....	8
Az elfoglalandó haza.....	11
A mi hazánk.....	16
Barangolás Erdélyben.....	21
Szebeni történetek.....	30
A föld alatt.....	36
A Beszkideken át.....	47
Elszakadt véreink közt.....	53
A hol a cifra szűr terem	63
Mikor a nép mulat.....	73
A kecskeméti pusztákon.....	78
Velencétől-Velencéig	92

Külföldön.

Utazás észak felé.....	104
Barangolás Krakkóban.....	111
Krakkó fölött.....	119
Adriáig.....	125
Miramare.....	134
Utazás délre.....	138
Utazás Boszniában.....	144
Mehmed bégnél.....	150
Török vacsora.....	156
Megint Boszniában.....	162
Mosztári éj.....	171
A bosnyák rabló.....	179
Megérkezés.....	186

	Oldal
Kirándulás Konstantinápolyba.....	192
Keletről.....	199
Barangolás Sziciliában.....	208
A palermói sírbolt.....	217
Kirándulás a Vezúvra.....	224
Híres dolgok.....	232
Turin—Paris.....	239
A július tizennegyedik éjjel Parisban.....	247
Látogatás az Eiffel-toronyban.....	254
Nem láttam soha Parist.....	263
Amszterdam felé.....	272
Hogy mulat a hollandus.....	282
Hollandi élmények.....	287
Barangolás északon.....	291
Stockholm.....	309
Bukaresti dolgok.....	315
Szofta-világ.....	320